

I. k. I. Solon adótörvényéről. *Telley Ivántól*. 1867. 14 l. Ara 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Telley Ivántól*. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Tarkányi J. Bébitól*. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanúható szerzőjéről. *Szász Károlytól*. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Telley Ferencztől*. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Arminiótól*. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól*. 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól*. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). *Telley Ferencztől*. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Samueltól*. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól*. 1870. 43 l. 20 kr. (1867—1869.)

II. k. I. A Konstantinápolyból legújabbán érkezett négy Corvin-codexről. *Mátvay Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Széklőgláló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonságtanulmányok értelmezéséhez. *Finaly Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszögletű görög népnyelv. *Telley Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Széklőgláló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista, II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytanú névtár XVII. és XVII. századbeli párbuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt) *Telley Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ara 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésük módjairól. Gr. *Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. *Szilády Aron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Széklőgláló. *Szénassy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A jufferokról. *Szilády Aron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. *Szvorennyi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár. (1869—1872.)

III. k. I. Commentator commentatus. Tárlozások Horatius satiráinak magyarizói után. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérei János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bituitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Széklőgláló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finaly Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. *Goldzsiher Ignációl*. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. Gr. *Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól. 51 l. 20 kr. (1872—1873.)

IV. k. I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálint Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjeggye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító írja nyelvtudománynak művelése hazánkban. Széklőgláló *Bartalus István* l. tagtól. 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. *Goldzsiher Ignációl*. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléseiről.

TANULMÁNYOK

AZ UJABBKORI

PERSA IRODALOM

TÖRTÉNETÉBŐL.

IRTA

DE KÉGL SÁNDOR.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1892.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Tanulmányok az újabbkori persa irodalom történetéből.

(Főolvasatott a M. T. Akadémia 1891. márcz. 2-án tartott ülésében.)

A modern persa irodalom egészen a réginek nyomán indult. A tárgyak, a nyelv, az irány annyira hasonlítanak a régiekhez, hogy alig volna lehetséges egy jó modern költeményt, például Ka'áni egyik versét, nem tudva szerzőjét, mint az újabb irodalom termékét fölismerni. Míg az irodalom, különösen a költészet nyelve változatlanul mintegy megkövesedve maradt, addig az élő nyelv sok változáson ment keresztül. A kiejtés és a nyelvtan egészen más most, mint volt az irodalom aranykorában. A jelenkori persa népnyelv igen szószegegy. Sok szó kiment a használatból és elavult. Az európai nyelvekből különösen az orosz és a francziából átvett kölesönszók nem igen járultak hozzá a persa szókincs gyarapításához, mert csak igen kevés tudott közülök meghonosodni a társalgási nyelvben, mint például estekán — pohár az orosz stakanból, pilis a francia policeból, samavar az orosz samovárból stb. Más idegen szók csak némely vidéken ismeretesek, így például a Kaspi tenger vidékein az orosz parachod néven nevezi a nép a postagőzöst, mely elnevezés másutt, például Teheránban teljesen ismeretlen. Némely Persiában lakó európai kissé túlozva azt állítja, hogy a persa népnyelvben nincs több hatvan-hetven szónál. Ez az állítás nem felel meg a valóságnak, de annyiban említést érdemel, hogy ilyen hatást tesz a mai persa köznyelv a nyelvet csak a gyakorlati életből ismerő idegenekre. Természetesen Persiában is, mint mindenütt, hol a lakosság különböző művelődési fokon áll, a társalgási nyelv is különböző.

Egy tanult molla több szót használ és választékosabban beszél, mint egy tudatlan paraszt, de azért még ő sem vonhatja ki magát egészen a népnyelv, az anyanyelv hatása alól. Míveltségi foka szerint

több kevesebb arabos vagy finom kifejezéssel él, de ő sem tud már úgy beszélni, mint Sa'di korában beszéltek. — Az irodalmi nyelv változatlanul megmaradásának oka egyrészt a régi remekírók Sa'di Nizami Hafiz folytonos tanulmányában, másrészt abban az eszmeszegénységben és a régi formákhoz ragaszkodásban kereshető, mely oly jellemző vonása nem csak a persa, hanem az arab-török és csaknem valamennyi újabb keleti irodalomnak. A keleti, különösen a mohammedán ember, mint a kínai is, nem előre hanem hátra tekint, ő előtte a legjelesebb könyv az Alláh által kinyilatkoztatott korán, mely szerinte nem csak mint szent könyv, hanem mint irodalmi mű is utolérhetetlenül jeles. — A régiség mintegy szentséget kölesönöz az ő szemében a régi íróknak. A régiek utánzása mindig uralkodott keleten. A Spanyolországban letelepedett arabok például sokáig a régi beduin életből vett tárgyú Mo'allakát-ok mintájára faragták költeményeiket, jöllehet ők, mint városi lakosok, csak könyvekből ismerték a nomád pásztoréletet. — A réginek ez az istenítéssel felérő becsülése különben egész a tizenharmadik századig Európában nálunk is általános volt. A tizenhetedik századbeli tudós még bizalmatlansággal nézett minden újításra, szerinte csak a régi görögök, rómaiak és tanítványaik az arabok tudtak valamit. Minél régibb volt valamely tan vagy eszme, annál kötségtelenebbnek látszott bámuló szemei előtt annak igazsága. A tudományt olyan szemekkel nézte, mint a borismerő a bort, mely minél régibb, annál erősebb, aromásabb. Ebből a régiség iránti mély tiszteletből magyarázható, hogy annyi század alatt jóformán semmi haladást sem tettek a tapasztaláson, megfigyelésen alapuló tudományok. A századok előtt általánosan elterjedt ósdiságot látjuk az újkori persa költőknél. Minden persa, ki olvasni megtanult, a régi nagy költők műveiben megismerkedik az ép oly gazdag, mint hajlékony classicus persa nyelvvel, s ha ír, minden erejével arra törekszik, hogy nyelvezete miben sem különbözzék a csodált régi mesterektől. Innen van, hogy a legmodernebb persa költőt olvasva alig veszi észre az olvasó, hogy nem Sa'di kortársával, hanem egy XIX-ik századbeli íróval van dolga. Semmi sem emlékeztet a megváltozott időkre. Naşr ed-Dint úgy dicsőítik, mint a világ urát, ki előtt eltörpülnek az európai hitetlen fejedelmek. Teheránról, melynek tudvalevőleg kimagasló európai értelemben nagyszerű épülete nincs, úgy beszélnek, mint ha az a világ legszebb, legnagyobb városa volna. Az új persa irodalom irányla

ép oly virágos, mint a régi irodalomé. Egyedüli kivételt a levél- és részben, ha ugyan ilyenről szó lehet ott, hol csak két hirlap van, a hirlapi irály képez. A modern persa kevesebb helyet ad levelében az üres szövirágnak és ritka már az olyan dagályos stílusban írt levél, hol először a viruló tavaszról, a szépen daloló csalogányról meg az illatos rózsáról beszélt az író, és csak miután a jól hangzó frázisok egész tárházát kimerítette, adta elő kívánságát vagy mondani valóját.¹⁾ Most egy rövid áldozatod legyenek (kurbánét ševem) vagy egy «Legyek a te alamizsnád» után mindjárt a levél tárgyára tér át a levélíró. Az újkori persa irodalmi nyelvben ilyen az egyszerűsége és általános érthetősége czélzó törekvés nem igen észlelhető. Sok modern persa író tetszeleg a sok nehezen érthető arab és persa szövirággal. Ez így volt régen is, és ez egyik általános sajátsága a keleti irodalmi ízlésnek. A keleti ember igen szereti a költészetben a homályost, a képletest, mely tág tért hagy a magyarázatnak. Minél több commentárra szorult valamely szépirodalmi vagy tudományos mű, annál nagyobb becsben állott a keleti tudósok és kritikusok előtt Pizzi szerint az araboktól tanulták el a mystikus képletes írásmodort az őket mindenben utánzó persák.²⁾ Nem is tartották igazi jeles műnek azt a — költeményt, melyet mindenki értett, így Firdausi remeke világos irányla és nyelvének könnyen érthetősége miatt sokáig nem részesült a persa tudósok részéről az azt joggal megillető megbecsülésben. Hariri mesterkelt nyelve, melyet alig értett valaki commentár nélkül, volt az ideal, mire a keleti író törekedett. A legnagyobb dicséret költővel szemben nem az volt, hogy verse mindenkinek tetszett, hanem az, hogy csak kevesen az irodalmi upper ten thousand voltak képesek művét megérteni és irállyszépségeit élvezni. Ezért becsülik a persa írók Vassáfot, mint az ékes történelmi irály mintaszerű remekét. A termékeny persa költő Hákani hírneve homályos, nehéz írásmodorán alapszik. Az uralkodó rossz ízlésnek

¹⁾ Polak, Persien, das Land und seine Bewohner 1865. 285. l.

²⁾ «Gli Orientali infatti e specialmente gli Arabi e con gli Arabi i Persiani loro imitatori amano nelle opere letterarie e più particolarmente nelle opere postiche, l'allegorico, il simbolico tutto cioè infine che ha del mistico e dell'oseuroper poter poi trovare sotto il velo dell'allegorico fantasticando tutto ciò che la mente vuole.»

J. Pizzi L'Epopea Persiana 1888. 114. lap.

hódolva,¹⁾ a jelenkori persa költők dagályos keresett kifejezésekben sokszor túltesznek a régieken. Ezért nem ritkán lehet hallani művelt persáktól, hogy a mostani, az újabbkori költők szebben írnak, mint a régiéik. Még Nicolas is, ki harmincz évet töltött Persiában, és oly mértékben sajátjává tette a persa nyelvet, mint keves más európai tudós. Serús Ka'ani és Jagmának költeményeiről azt állítja, hogy azok szép irány tekintetében semmivel sem állnak hátrább Hafiz és Sa'dinál.²⁾ Ez az ítélet különös, de nem megmagyarázhatatlan. A keleti ember a költészetben keveset gondol a tartalommal, reá nézve legfontosabb a szép külső, a költeményben szereti a szokatlan merész hasonlatokat és a — csillogó szövirágokat, ezek pedig vannak bőven az újabbkori költők verseiben. Az epigonismus nagyon meglátszik még a legjelesebb modern persa költőnél is. Eredeti eszmét, gondolatot ritkán lehet találni náluk, többnyire csak a régi emlékeken rágódnak. A dicsőítő költészetet művelik leginkább, mint jól jövedelmezőt. Szerelmi verseikben alig van igazi érzés. A mystikus vallási rajongás még mindig nagy tért foglal el a persa költészetben, és tuzat számra iratnak a sok tauhid munágát hedájet stb.-ről szóló mesznevik. A humoros költeményekben élez helyett trágár tréfákat talál az olvasó. Haladás semmiféle irányban sem tapasztalható a modern persa irodalomban; itt még minden a régi állapotban van. Nasr ed-Din sah reformtörekvései daczára az az élénk újító szellem, melyet a jelenkori török és arab irodalmakban szemlélünk, itt még nem tudott lábra kapni. Igazán a mostani persa irodalomról joggal el lehet mondani azt, a mit Macaulay a görög és a latin irodalom egyoldalú műveléséről mondott, hogy az olyan, mint a malmot húzó ló, mely körben forog, de nem megy előre. Még az egészen népies, úgyszólván ponyvairodalom is, csak a régi járt úton halad és leginkább a Mohammed 'Ali és Sulejmán körül képződött monda-körből táplálkozik. A tudományok szintén a régi kerékvágásban maradtak. A theológiában még most is nagy fontosságot tulajdonítanak a korán helyes olvasása ('ilm-ul-tegvid) tudományának. Még ezen a téren sem tapasztalható haladás, mert a mohammedán hittudomány

¹⁾ Brugsch, Im Lande der Sonne. Berlin, 1886. 195. lap.

²⁾ Trois poètes réellement distingués, qui par la netteté de leur style et l'élégance de leur expressions ne le cèdent en rien à Hafiz ou à Sædi. Dialogues Persan Français. Paris 1869.

alajját képező arab nyelv ismerete a hanyatló műveltséggel mindinkább felületessé válik. *) Újabb időben nehezen találhatni persát még a mollák között is, ki alaposan ismerné az arab nyelvet. Az arab nyelv olyan forma szerepet játszik mai napság Persiában, mint nálunk eltörlése előtt a görög. Minden műveltségre igényt tartó ember tanul arabul, mert az edebijet elválhatatlan testvére az 'erebijet. Természetesen csak tanul, de nem megtanul. Az egyes költők életrajzait olvasva azt hihetné az ember, hogy mindegyik új persa költő tökéletesen bírja a próféta nyelvét, mert csaknem mindegyikről azt találja az olvasó megírva, hogy az irodalmi és arab tanulmányokban tökéletes lett és egyformán bírta az arabot és a persát. Ez azonban csak frázis, a mivel csak annyit akar mondani az életíró, hogy az illető befejezte felsőbb tanulmányait. Minden művelt ember tanul arabul, de azért mint nálunk a gymnasiumot végzetek közt a görögül tudó, úgy Persiában az arabul jól értő ritka madár. Igen sokan azok közül, kik minden hiba nélkül szabatos arab ejtéssel és hangsúlyozással olvassák a koránt, egy betűt sem értenek a szent szövegből. Tudvalevőleg a moszlim hittudósok tiltják a koránnak más nyelvre fordítását, mert a próféta könyvét más nyelvre fordítani hiba nélkül szerintök lehetetlen: már pedig a legkisebb hiba vagy félreértés az elkárkozás veszélyének teszi ki a fordítót. Daczára az említett tilalomnak, mohammedán népeknél minden időben voltak korán-fordítások. Újabb időben a sor alatti persa fordítással ellátott korán-kiadások gomba módra szaporodnak Iránban. Az arab nyelv ismeret hanyatlására mutat még a sok arab idézeteket és szólásmódokat magyarázó kézikönyv, melyek az arab nyelv ismeret hiányán akarnak segíteni. Az arab nyelv ismeret hanyatlása nem arab moszlimeknél, különben nem csak Persiában észlelhető. Így van ez Törökországban is, hol a jelenkorban valószínűleg többen tudnak francziául, mint arabul. Indiában is nagy szükség van korán-fordításokra és ott számos urdú nyelven magyarázott korán-kiadás forog közkezen. Az orvostudományt, a királyi főiskolát végzett vagy Európában tanult orvosokat kivéve, kiknek száma elenyészően csekély, a régi arab írók művei alapján tanulják és apáról fiúra szálló mesterségként űzik. A tanuló orvosnövendékek, ha ugyan alkalmazható ez a mo-

*) Beer, Tarikh Zendje. Leiden 1888. 19. lap.

derm kifejezés ezekre a többnyire minden műveltséget nélkülöző egyénekre, még most is a híres Ibn Sina (Avicenna) műveit tanulmányozzák. A boncolás, melyet a korán tilt, teljesen ismeretlen.¹⁾ Nagy a kuruzslók száma, kik rálehelléssel, ráolvasással vagy egyes kiszakított korán lapoknak a beteg testére kötésével gyógyítanak. Vannak sejjidék, kik mint orvosok és szent férfiak, a mi majdnem hihetetlenül hangzik, a beteg szájába köpéssel is gyógyítanak. Perziában tartózkodásunk alatt nekünk is volt szerencsénk találkozni egy ilyen sejjidék hekimmel, ki különösen kritikus esetekben ily módon gyógyított és szép vagyont szerzett. A természettudományok még most is ott vannak, hol a középkorban, Kazvini és Damiri idejében volt a természet ismerete az araboknál. Az újabb időben megjelentő természetrajzok is egész fejezeteket szentelnek a Ginneknek, a Boráknak és a többi mesés lényeknek. Így például egy legújabb időben megjelent és már több kiadást ért európai mintára illusztrált könyomatú természetrajzban a kísértet és a sárkánykigyó meg a Div is az állatok közt szerepelnek. Ebben a természetrajzban így szól a tudós szerző a rettenetes orrszarvú nyúlról: «Csodálatos egy állat, olyan, mint egy sárga színű nyúl, egy nagy fekete szarv van a fején. Minden állat elfut előle, mihelyt meglátja, a tengerek szigetein lakik.»²⁾ A tudományok ilyen hátramaradottsága mellett nem lehet csodálkozni, hogy az irodalomban kevés az új eszme, és hogy az kevés kivétellel csak utánzása a réginek. Az irodalmi ízlés fejlődé-

¹⁾ Anatomy is quite unknown and no such thing as a necropsy is ever permitted. The only works consulted are those of Hippocrates Avicenna (called Abū Senna) and a few arabic works of great antiquity. Wills Persia as it is London 1886. 90. l.

معراج جانوریست عجب سا مثل خرگوش زرد رنگ یکشاخ³⁾
سیاهی بر سر دارد و هر حیوان که او را ببیند گریزد و در جزائر
دریا میباید شد

Az egész szóról szóra Damiriből van átvéve

المعراج دابة عظيمة مثل الازنب صفرا اللون على رأسها قرن واحد
أسود لم يرها شي من السباع الا هرب ذكرها القزويني في جزائر
البحر

Haját al Hajván. II. köt. 384. lap.

sére kevés hatást gyakorolt az európai műveltség és irodalom. A magasabb rangú fiatal persák közt terjed ugyan a francia nyelv és irodalom ismerete, de ez az ismeret ez ideig épen semmit vagy igen keveset használt az irodalomnak. A jelesebb persa írók közül csak kevesen tudtak francziául. Az újabb persa irodalom legnagyobb költője Ka'ani tudott francziául és szerette a francia irodalmat, de azért műveiben nyoma sincs a francia ízlésnek. Azok közül, kik újabb időben francziául megtanultak, csak igen kevesen foglalkoznak az irodalommal, mert legtöbbször elvakítatva az európai civilizáció fényétől, barbárnak tartva megvetik a honi irodalmat. A persa kormány által ösztöndíjjal az európai egyetemekre és felsőbb tanintézetekre kiküldött ifjak többnyire minden tudományos eredmény nélkül térnek vissza hazájokba. — Tanulás helyett elsajátítják az európai civilizáció bűneit és furcsaságait. Az idegen, néha csak felületesen ismert nyelvvél kérkedve, magokat felsőbb lényeknek, fel európaiaknak tartva megvetéssel néznek le Európát nem látott honfitársaikra. A kormány szándéka úgy látszik az volt, hogy a külföldre kiküldött fiatal emberek megtanulva az idegen nyelvet és behatolva az európai tudományokba, a szerzett ismereteket majd otthon, mint fordítók vagy eredeti tudományos írók fogják értékesíteni. Az elért eredmény meghazudtolta ezt a reményt. A külföldi tanintézeteket látogató ifjak elhanyagolva az anyanyelvet, jobbára képtelenek lettek a meg nem tanult tudományt hazájokban terjeszteni.

A konstantinápolyi persa folyóirat Ahter egyik cikkírója, ki a persa közoktatás nyomoruságos állapotán kesereg, azt mondja, hogy legnagyobb része a külföldön vizsgázott és oklevelet nyert egyéneknek nem képes anyanyelvén persául két sort hibátlanul leírni.⁴⁾ Ez okból még nem mutatkozik a persa irodalomban az az európai műveltség terjesztését célzó törekvés, melyet más, az európai befolyásnak jobban kitett mohammedán népek irodalmaiban szemlélhetünk. Ehhez járul még, hogy a közoktatás a Nasr ed-Din által néhány évtizeddel ezelőtt alapított főiskolát kivéve, még mindig a régi állapotban van. Maga a főiskola sok jót tesz ugyan az európai műveltség terjesztésére, de azért az általa elért eredmény nem mondható kielégítőnek. Ha jól meggondoljuk, ez nem is lehet másképp; a főiskolába lépő tanulók, minden előismeretek hiányában,

⁴⁾ اختر 1890. 22. sz.

csak fölületesen képesek a szaktudományokat elsajátítani. Természetesen a főiskolát, a dar el fenün-t látogató fiatal persák száma nincs semmi arányban az ország lakosságával. Így a legtöbb fiatal persa csak keleti nevelésben és oktatásban részesül. A gazdagon dotált medresszékben a mohammedan tradíció és jogtudomány meg az astrologia és egy kis történelmen kívül jóformán semmit sem tanulnak. A medresszék keleti értelemben vett tudományos színvonalá is folytonosan süllyed. A tanító müstehedek közt alig van valamire való mohammedán theologus. Az egész tanítás abból áll, hogy egy arab commentárt vagy nagy ritkán szöveget elolvas a tanító müstehed és ahogy úgy megmagyarázza a nehezebb, homályosabb helyeket. Évenként rendszeren csak egy magyarázatot vagy szövegmunkát olvasnak. Magok a persák is bevallják, hogy az ő medresszéik nem állják ki a versenyt az egyiptomi és sziriai hasonló intézetekkel. Ezért a ki mélyebben be akar hatolni a vallástudomány rejtélyeibe, vagy egyszerűen el akarja nyerni a müstehedi méltóságot, kénytelen Kerbelába menni, vagy a leghíresebb mohammedán egyetemet, az el'Azhar*) mecsetet fölkeresni. Ezt igen kevesen teszik és a legtöbben megelégszenek az otthon nyert fölületes tanítással. A régi módon nevelt persa ifjú megismerkedik a koránal és kisebb-nagyobb mértékben a honi remekírókkal, ismeretköre tisztán irodalmi, az exact tudományokból mit sem tud. Innen van, hogy még a legműveltebb, hagyományos módon tanított persa is, némi arab és hittudományi ismeretein kívül igen zavaros földrajzi és természettudományi fogalmakkal bír. Az ilyen iskolát járt fiatal persa, ha tehetséget érez magában az arab és a persa jelesebb írókat tanulmányozva, egészen beleéli magát a régi eszmekörbe. Reá nézve nem létezik az európai művelődés. A történelmi érzék hiányában, mely a keletiek közös hibája, nem veszi észre az irodalomban és a társadalomban uralkodó eszmék és nézetek koronkénti változását, ő csak az irályszépségeket és a szónoki pathoszt tudja méltányolni. Természetesen, ha írói pályára lép, minden erejével arra törekszik, hogy a ma megbámult irálybeli finomságokat, ügyesen alkalmazott ellentéteket, merész hasonlatokat saját műveiben maga is alkalmazza. Az újabb korban virágzó persa költők és írók legtöbbszörre abban látják a szép irály netovábbját, ha sike-

*) Goldziher. Az Iszlám. 1881. 299. lap.

rül nekik minél több nehezen érthető tudákos arab vagy már elavult és a használatból kiment régi persa kifejezést és frázist egymásra halmozni. A keleti író, mint azt már felhoztuk, sohasem törekedett általános érthetőségre, ő csak az irodalmi aristokratia által akart méltányoltatni. Sok arab és persa íróról dicséretképen elmondja életírója, hogy oly szépen írt, hogy csak igen kevesen tudták művét jól átérteni és szépségeit kellőleg élvezni. Alig van nyelv, hol oly nagy különbség lehetne irály és irály között, mint a persában; nagyítás nélkül mondhatni, hogy minden persa író más-más nyelvezettel ír. A persa nyelv e tekintetben egy vonalban áll az oszmánlival. A persául író kenyé-kedve szerint használhat persa vagy arab szavakat és a nyelv nagy hajlekonytságánál fogva igen könnyen teremthet magának az azon író sajátos írásmodort. Az újabb persa irodalomban, e század persa irodalmát értjük az újabb nevezet alatt, nyelv és irály tekintetében két egymással ellentétes irány vehető észre. Az egyik, mely mindenben a régi classicus formákhoz ragaszkodik s ha lehet, még túl akar tenni dagályos, virágos irályban a régi írókon; a másik, mely még igen kevés követőre talált, arra törekszik, hogy az irodalom nyelvét közelebb hozza az élő nyelvhez a művelt társalgási nyelvet véve mintául. E két irány közül egyiknek sem hódolt Gelál ed-Din herezeg egyedül álló kísérletében, melyben úgy akarta a nyelvkérdést megoldani, hogy az új persa legrégebb alakját, Firdausi nyelvét akarta irodalmi nyelvévé tenni. Kísérletképen egy három kötetes történelmi művet írt a tudós herezeg a Királyok könyve (Námeh Hosreván) czím alatt. Művében mellőzi az arab szavakat és kizárólag a Sáh Námeh szótárából szedi szavait. Irályá és nyelvezete annyira ódon, hogy azt a mai persa, ha nem jártas a régi nyelvben, meg sem érti.*) Helyesebb utat választott Gelál ed-Din titkára, Mirza (Á'far, kit valószínűleg ura példája nyert meg

*) Mutatványul közlünk itt egy helyet találomra a Námeh Hosreván-ból. Nagy Sándorról szólva, így kezdí:

برخی گویند پسر فیلقوس است گروهی پدرش را داراب و مادرش را دختر فیلقوس دانند پس از کشته شدن داراب و دست یافتن و رسیدن باستخر هرچه دستوران و سران سپاه خواستند اسکندر را بر آن دارند که استخر که پای تخت پادشاهان پارس بود و پسران سارد انشهریار برای بد نامی باین کار تن در نمیداد

a nyelvújításnak. Mirza Ga'far nem a holt régi persát, hanem az élő nyelvet vitte be az irodalomba. Műve, Ahond Zadeh török népszínműveinek persa fordítása újabb időben több európai orientalista részéről, mint az élő persa nyelv egyik jó forrása nagy figyelemben részesülvén, talán nem lesz fölösleges itt néhány szóval megemlékeznünk Ahond Zadehról és írói működéséről. Feth'ali Ahond Zadeh, mint neve is mutatja (ahond annyi mint pap, Zadeh fi) egy ahond, azaz mohammedán papnak volt a fia,¹⁾ Karága Dagban, (így neveznek egy sziklás vidéket Mesopotamiában Djár Bekirtől délre) született. Beállott az orosz hadseregbe, hol kapitányságig vitte. Katonai szolgálatban többször megfordult Tifliszben, hol sokat összejött az ottani európaiakkal. Tifliszben már abban az időben volt egy európai mintára berendezett színház, melyet az akkori kormányzó, Voronzov, alapított 1850-ben. Ebben a színházban orosz színműveken kívül néha francia vígjátékokat és boházatokot is adtak. Feth'ali szorgalmasan látogatta ezt a színházat és annyira megtetszettek neki az európai színművek, hogy föltette magában, hogy drámairó lesz és a költészetnek ezt a nemét meghonosítja a keleti irodalomban. Szándékát tett követte, európai minták után egy csomó vígjátékot írt össze anyanyelvén, az azerbajdani török szójáráson. Színművei, melyek összegyűjtve 1858-ban jelentek meg Tifliszben,²⁾ jóformán ismeretlenek maradtak, míg nem Mirza Ga'far persa fordítása felhívta rájuk az európai orientalisták figyelmét. A fordítás története a következő: Gelál ed-Din herceg megküldte történelmi munkáját Feth'alinak, ki viszont vígjátékainak egy példányával kedveskedett a hercegnek. Sokáig heverték ezek érintetlenül a herceg irattárában a többi irások közt. A herceg titkára, Mirza Ga'far, az iratok közt kutatva, véletlenül megtalálta a vígjáték kötetet. Mirza Ga'far, ki jól ismerte az azerbajdani szójárást, mert ő is Karága Dagból való volt, kíváncsiságból elolvasott egy párt a színművekből. Úgy megtetszettek neki a török vígjátékok, hogy egyet közülök kísérletképp persára fordított és fordítását bemutatta

¹⁾ Deux comédies turques trad. par Cillière. Paris 1888. 37. lap. — L. a Münchener Allgem. Zeitung 1891. okt. 19. sz. mellékletét.

²⁾ Zsukovszkij szerint először (prezde vsjago) orosz nyelven adattak ki Komedij Mirzy Fet-Ali Akhendova címmel 1853-ban Tifliszben. L. Zapiski 1890. V. kot. 139. 1.

a hercegnek. A hercegnek megtetszett a bemutatott darab és titkárját a többi színművek lefordítására ösztönözte, mit az készséggel teljesített. Mirza Ga'far fordítása, mely Feth'ali összes színdarabjait magában foglalja, 1874-ben jelent meg Teheránban, egy kis tizenkötvetű könyomatú kötetben.¹⁾ A persa fordítás az eredetinek sorsában osztozott és alig talált vevőre és olvasóra a sah birodalmában. Jobb fogadtatásra talált Feth'ali és különösen műveinek persa kiadása Európában. Először az angol Haggard, ki mint az angol követség másodtitkára működött a persa fővárosban, adta ki Le Strange közreműködése mellett a vígjátékok legsikerültebbikét, a Lenkoráni Hân vezirjét, speciális szótárral és angol fordítással kísérvén a persa szöveget.²⁾ Néhány évvel később, 1885-ben, két francia orientalista, Barbier de Meynard és Stanislas Guyard adtak ki együtt három darabot bő persa-francia szótárral és nyelvtani jegyzetekkel.³⁾ Legújabbán Wahrmund kezdte meg Mirza Ga'far művének kiadását, német fordítást és szótárt csatolva a szöveghez; eddig csak az első füzet jelent meg, mely «Jourdan, a párisi botanikus karabagi kalandjai» című darabot tartalmazza.⁴⁾ A persa fordításnál kevesebb figyelemben részesült Feth'ali színdarabjainak török eredetije; ez ideig csak Barbier de Meynard foglalkozott Feth'ali eredeti művével, két színdarabot adva ki törökül és francia fordításban. Feth'ali színműveinek gyűjteménye hat vígjátékféleből és egy történelmi tárgyú párbeszédből áll. A darabok címei a következők: 1. Ibrahim molla vagy az aranyesináló. 2. Jourdan úr, a természettudós és a dervis Mest 'Ali, a híres varázsló. 3. Diván Beg. 4. A Serábi Hân vezirje, mely a persa átdolgozásban az ismeretlen Serab helyett Lenkoránivá kereszteltetett. 5. A fősvény. 6. Az ügyvédek. Ezek közül csak a Fősvény nincs még Európában újra kiadva, a többi darab mind ki van már adva és angol, francia és német nyelvre is le van már fordítva. A mi a vígjátékok irodalmi becsét illeti, arról csak egy vélemény lehet, hogy azok igen középszerű, a boházatok és a vígjátékok közt ingadozó művek. Minden gyöngéik daczára jól előadva képesek volnának színpadi sikerre, mert igen találóan rajzolják a keleti élet

¹⁾ Tahdib i Ahlak. Teheran 1874 igen elmosódott rossz könyomat.

²⁾ Haggard and Le Strange. The Vazir of Lenkorán. London, 1882.

³⁾ Barbier de Meynard et St. Guyard. Trois comédies par Mirza Dja' far. Paris 1885.

⁴⁾ Wahrmund. Neu-Persische Schauspiele. Wien 1889

furesaságait és a komikumot sem nélkülözik. Így például igen nevetésgés, igaz, hogy egy kissé túlhajtott, a bohózzattal határos jelenet az, mielőtt a Diván Beg című darabban Fuchs (az eredetiben Faúk) a német állatszelist és a gyáva Tárverdi, ki hogy imádottjának kedvére tegyen, utonállásra vállalkozik, egyik a másikat rablónak tartva kölcsönösen megfutnak egymástól

Fuchs (összeütődve Tárverdivel): Ah! Oh Istenem, kicsoda ez? Oh Isten irgalma őrizz meg!

Tárverdi (magában): Nem értem, mit csinálnak. A kocsit megállították. A kocsis is elfutott és az erdőbe rejtőzött. Mas alla oroszlanom mit tettünk (hirtelen megpillantva Fuchst). Rossz helyen háltam meg (annyi mint rossz helyre jutottam). Nézd csak, ki lesz ez.

Fuchs: Oh jaj! Ez rabló lesz, bizonyosan megöl engemet (reszketni kezd).

Tárverdi: Oh igazság! Világos, ez is rabló, idejött, még puska is van a vállára akasztva; ha meglő, el vagyok veszve (ő is reszketni kezd).

Fuchs: Ah Maria Adamovna! Maria Adamovna! Hol vagy te?

Tárverdi: Ugyan jó menyasszonyt választottam magamnak Perizadeh személyében. Gond nélkül otthon saját dolgom után láthattam volna, minék is mártottam magamat ebbe a dologba.

Fuchs: Oh Istenem, mily szörnyű a kinézése.

Tárverdi: Oh uram Isten! Micsoda nagy puskája van! Soha életemben még ilyen hosszú puskát nem láttam.

Fuchs: Jó lesz, ha kereket oldok.

Tárverdi: Futni kell. Nem kell neki egyéb, csak én felém irányozni a puskáját, hogy lelőjön. Míg van idő, ellábolok. (Mind a ketten futásnak erednek és akaratlanul összeütközve egyik a másiknak nyújtja tárczáját.)¹⁾

A vígjátékok közt a legsikerültebb a Serábi vagy a persa átdolgozásban Lenkoráni Hân vezirje.²⁾

¹⁾ Barbier de Meynard et St. Guyard. Trois comédies par Mirza Dja' far. 36. lap. Török eredetije a Recueil de textes et de traductions gyűjteménye. 1889. I. 103—215.

²⁾ Cillière is legjobbnak tartja a Lenkoráni vezirt. Le Vizir de Lenkorán est, sans contredit, la meilleure comédie de notre auteur. Deux Comédies turques 42. lap.

Cselekménye helyenként egészen drámai magaslatra emelkedik s a párbeszéd mindig élénk, jellemzetes, csak az a kár, hogy a főszereplő, a szerelmes Timúr Ága, igen rosszul jellemzett elmosódott alak.

Már a darab kezdete egészen keletre vall. Első felvonás (a szöveg szerint tulajdonképen ülés *mejlis*). Történik öt évvel ezelőtt Lenkoránban Mirza Hâbib házában. A vezir szobájában ül. Hâgi Salih a vezir előtt áll. A vezir: Hallattam, hogy Restbe utazol, igaz-e?

Hâgi Salih, Igen uram: elmegyek.

A vezir, Hâgi Salih: valamivel meg akarlak bízni, hogy járj annak végére. Azért hivattalak.

Hâgi Salih: Tessék parancsolni. Szívvel lélekkel kész vagyok méltóságod parancsainak eleget tenni.

A vezir: Hâgi Salih kell, hogy egy olyan aranyos szegélyű kék felöltőt készítsenek Restben, a milyennek párját még nem látták Lenkoránban. A mint az öltöny elkészül, rendelj meg az aranyművesnél huszonnégy aranygombot, kisebbek legyenek a tyuktojásnál, de nagyobbak a galambtojásnál és varrasd a gombokat a ruha gallérjára. Visszajövet hozd a ruhát magaddal. Ez itt ötven arany (a pénzt papírba csavargatva elébe teszi). Használj föl ezt, ha többé kerül, majd elszámolunk. Rövid idő alatt haza jösz, vagy sokáig időzöl.

Hâgi Salih: Egy hónap múlva visszajövök. Nincs sok dolgom, kész pénzen selymet vásárolok és azonnal visszafordulok. De uram, ha a felsőruha mértékét tudnám, igen jó lenne, mert ha megvarrják, lehet hogy bő lesz, lehet hogy szűk, rövid meg hosszú is lehet, és akkor én méltóságod parancsának nem teszek eleget.

A vezir: Nem tesz semmit, ha egy kicsit nagy és bő lesz is, itt helyben majd kiigazítják.

Hâgi Salih: Nem lenne lehetséges, ha megvenném a szövetet és megcsináltatnám, a gombokat haza hozva aztán, a ki akarja, itt saját mértékére megcsináltatná.

A vezir: Oh te jámbor ember! ugyancsak megszoktad dologhoz értésedet fitogtatni. Azt akarod, hogy én megmondjam neked, hogy ki számára készül a ruha. Mintha bizony nem tudnád, hogyha én a felöltőt itt szabatom ki és varratom meg, micsoda pletyka lesz abból és mennyi kellemtelenségem lesz miatta.

Hâgi Salih: Nem uram, hogy tudhatnám én azt.

A vezír: Okvetetlenül szükséges, hogy tudassam veled szándékom, nehogy szeltében eldicsekedj a bazárban, hogy ezt meg azt bízza reám a vezír és így elvegyed nyugalmamat és megzavard házi békémet. Kedves barátom, szándékom ez: két hónap múlva itt lesz az újév; valami szépet akarok ajándékozni Šo'leh Hanúmnak újévi ajándékol. Ha itt varrják meg, Ziba Hanúm is hasonlót akar, ha veszek neki is, kétszeres lesz a költség és Ziba Hanúmot úgy sem ékesíti már semmiféle cziczoma. Ha nem veszek neki, egész életem meg lesz keserítve a sok szemrehányással¹⁾.

A Fősvény című darab a gyöngébbek, a kevésbé sikerültek közé tartozik, de azért sok a keleti gondolkozásmódra jellemző adatot tartalmaz. Az első jelenetben például Hejder Beg, a fősvény leányának választottja, igazi hamisítatlan turkomán szellemen panaszodik a jelenkor hitványságáról, mikor nem lehet úgy rabolni, fosztogatni többé, mint a régi jó időkben, «Istenem, micsoda kor ez! Micsoda idő ez! Az embernek lement az értéke. Mit sem ér a jó lovaglás. Nem keresik a jó lövőt. Nincs becsé az ifjúnak, nincs becsülete a bábornak. Nők módjára kell bezárkózva lenned a kunyhóban (*alačik* = oszmani *alačak*, sá-torkunyhó) reggeltől estig, estétől reggelig. Miből éljen, hogy keressen pénzt, hogy boldoguljon az ember! A régi időkben többször minden héten, de legalább is havonként egyszer az okos ember rabolni ment, rabló portyázásokat tett, tábornak, csordának állta el az útját. Most a hozzáértő ember sem rabolni, sem fosztogatni nem mehet.»²⁾

A fősvény Hađi Kara rajzában a világirodalomban annyszor leírt pénzvágó fukart írja le a hagyományos modorban. Valami újat nem tud mondani a fősvény jellemrajzában, legfeljebb keleti ruhát ad az európai irodalomból kölcsönzött alakra.

Az Ügyvédek című vígjáték igen érdekes, mert bepillantást enged a modern moszlim társadalom benső viszonyaiba. A darab meséje röviden a következő: Hađi Gafūr, egy gazdag kereskedő magtalanul elhal, vagyona jog szerint nővére, Sekineh Hanúmra szállna, de az elhunytnek rabszolganője Zainebe is igényt tart az örökségre. Zeinebe furfangos ügyvéde, Ağa Merdán, belátva védeczének szorult

¹⁾ Tahdib i Ahlak 23. lap.

²⁾ Tahdib i Ahlak سرگذشت مرد خسیس 3. lap.

helyzetét s jutalmul kikötve az örökség felét, különös cselhez folyamodik. Vesz egy nyolcz hónapos gyermeket és hamis tanukkal azt igyekszik bebizonyítani, hogy az Hađi Gafūrnak posthumus fia és így egyedüli természetes örököse. Természetesen végre is kitudódik az igazság és Sekineh Hanúm elnyeri az örökséget.

Különösen érdekes a második felvonás, hol az ügyvédek megbízhatatlansága Molière-szerű éllel van ostorozva. Sokkal gyengébbek az utolsó felvonásban a deus ex machina-szerű leleplezések.

Az aranycsináló meséje, mint ezime is mutatja, egy csaló körül forog, ki aranycsinálónak adván ki magát, sokakat becsap. Igen furcsa, hogy az egyetlen józanészű ember a darabban egy költő, kinek nem kellendők versei, a miért is ő az egész világot pessimista szempontból nézi.

Jourdan úr karabagi kalandjaiban a könnyenrivőség van parodizálva. Az egész inkább bohózat, mint vígjáték, különösen nevetséges jelenete az, midőn a híres varázsló, Meš'ali a dervis, elpusztítja Páris városát. Meg sem közelíti ugyan érdekeségben az Ügyvédeket, de azért némi érdekességet mégis kölcsönöz neki az élénk színekkel festett keleti családi élet.

Reánk európaiakra nézve rendkívül érdekes Mirza Ga'far fordításának persa nyelve. Mirza Ga'far előtt az általános érthetőség volt, úgy látszik, a főcél. Nyelve a közönséges társalgási nyelv, mely néha durva pór nyelvnek ad helyet. Kifejezéseiben épen nem válogatós, jellemzetesség kedvéért sokszor szitkot és más csak a nép alsó osztálya által használt durva kifejezéseket ad a szereplő személyek ajkára. Oly híven reproducálja az élő persa nyelvet, hogy művét olvasva szinte hallani véli az ember a kereskedők és középsorsú persák beszédét, kiknek modorát oly ügyesen tudja visszaadni a persa átdolgozó. A persa élő nyelv tanulmányára alig létezik jobb eszköz Mirza Ga'far fordításánál, mert itt a hamisítatlan népnnyelvvvel ismerkedik meg az olvasó.

Előszavában maga Mirza Ga'far is megemlíti, hogy könyve mily hasznos lehet idegeneknek, kik a persa nyelvet a maga valóságában megismerni óhajtják. Ezért reményli, hogy könyve tartósabb emléke lesz nevének mint gyermeke, mert úgy mond, a persa nyelvet tanulók számára könyv még nem iratott

ez ideig ilyen tiszta, minden betoldástól és bővítéstől ment nyelven.¹⁾ Szerény véleményünk szerint Mirza Ga'far persa átdolgozásában jó sikerrel lehetne előadni a teheráni színpadon Feth'ali színműveit. A persa közönség is több élvezetet találhatna a keleti életből vett tárgyú vígjátékokban, mint a francziából fordított silány bohózatokban, hol az ilyen ismeretlen viszonyokból eredő helyzeteket csak megesodálhatja, de azokat felfogni, megérteni nem képes az egészen más viszonyok közt élő közönség. Újabb időben magával Naşr ed-Din sahkal élőkön néhány persa író azt az irányt követi, melyet Mirza Ga'far követett s melyen európai hírneve alapszik. A királyok királya utazási műveiben egészen természetesen ír, kerüli a szóvirágokat és a szokatlanabb hasonlatokat. Irálya rendkívül pongyola, néhol talán nagyon is messze megy az egyszerűsége törekvésében a fejedelmi szerző, mikor a jó persa kifejezések helyett a társalgási nyelvben meghonosodott török szavakkal él. Az iráni fenség példájára ilyen egyszerű irányban írták Şani' ed-Daület és Mohammed Hasan Hân a Mirát el Buldân című földrajzi szótárt. A sah által inaugurált írásmoddal élt továbbá a híres költő és orvos Hekim el Memalik a Meshedben tett zarándoklásról, melyben a sahkal együtt ő is részt vett, írt úti naplójában. Az említett írókhoz, kik a társalgási nyelven írtak, számítható még a Beer által legújabb időben kiadott Tarikh Zendije szerzője, 'Abdulkerim, ki jóval megelőzte az előbbieket, mert nyelvezete már félig-meddig a modern társalgási nyelv.²⁾

A hírlapok nyelve, mint mindenütt, úgy Persiában is igen keresetlen pongyola és sokkal közelebb áll a köznapi élet, mint a mesterkélt virágos irodalmi nyelvhez. Valószínűleg idővel ez az irány, mely jelenleg alig két-három művelőt számlál, fog diadalmas-

و برای خارجه در امر ختن زبان فارسی اسباب سهولت¹⁾
 است نام مرا بهتر از فرزند خلف زنده و پایدار میدار برای
 طالبان تحصیل زبان فارسی تا کنون باین سادگی و بی حشو و
 زوائدی نمونه نوشته نشده
 Tahdib i Ahlak S. lap.

²⁾ Der Verfasser des Tarikh Zendije steht nun mit dem einen Fuss schon auf dem Boden des modernen Sprachgebrauches.

Tarikh Zendije, Leiden 1888.

kodni, mert keleten csaknem mindenütt a régi virágos, szónokias irályt az egyszerűbb rationalisabb írásmód váltja föl. A török irodalmi nyelv például az utolsó évtizedek alatt óriási átalakuláson ment keresztül, a nehézkes, néha egy egész lapot betöltő körmondokat francziásan rövid mondatkákka helyettesítették.

Az újabbkori oszmanliban kevesebb tért foglalnak már el a tudákos arab és persa szók. Más moszlim népek irodalmában is hasonló jelenségekkel találkozunk, melyek nem annyira az európai befolyás, mint a keleten mindinkább terjedő szellemi pangás eredményei. Egyiptomban, a mohammedán műveltség ezen főfészkeben is mutatkozik már ez a reactió az irodalmi nyelv ellen, mely bizonyos határig jogosult, de félni lehet, hogy túlságig vitt népiesre törekvés el fogja szakítani azt a kapesot, mely a mostani irodalmat a régivel összefűzi. Vollers szerint a jövő Egyiptomban az arab vulgaris nyelv, és csak idő kérdése már mikor fogja a szabatos régi arab nyelvet a pongyolább szabadabb, de szegényebb népies idioma felváltani. Szerinte, ha ez bekövetkeznék, egyértelmű lenne a moszlim műveltség bukásával.*) Az irodalmi nyelv kérdése, mint láttuk, keleten csaknem mindenütt actualis jellegű. A kérdést még egy keleti irodalomban sem sikerült véglegesen helyesen megoldani.

A mi a persát illeti, a nyelvújítók közül egyik sem tudta a helyes utat eltalálni. Gelal ed-Din herceg a Şáh Námeh nyelvét, mások, mint mondva volt, a társalgási és a népnyelvet akarták irodalmi nyelv rangjára emelni. Mind a két irány a maga kizárólagosságában csak káros hatással lehetne az irodalomra és művelődésre. Gelal ed-Din kísérlete, a régi elavult persa nyelv visszaállítására, a lehetetlenségek sorába tartozik és komolyan számba se jöhet. Több érv szól a másik, a társalgási nyelv mellett, mely némi módosítással beválnék irodalmi nyelvnek, csak hogy az újítók nagyon messze mennek a népiességben, midőn a romlott török-tatár elemekkel kevert anyanyelvet minden nemesítés és az idegen szavak eltávolítása nélkül használják. Nincs a világon nyelv, hol az irodalom és a

^{*)} Dagegen fordern die zeitweiligen Verhältnisse zu einer Frage auf: Wem gehört die Zukunft, der Schriftsprache und ihrer Tochter, dem Hocharabischen oder dem Vulgär (Nieder) Arabischen? Leider dem letzteren, ich sage leider, weil ein solches Urtheil den Untergang der islamischen Civilisation voraussetzt. Zeitschrift der D. M. Gesell. 1887. 369. l.

köznapí élet nyelve tökéletesen azonos lenne. Az irodalom nyelvének nemesebbnek, szabatosabbnak kell lennie a közönséges társalgási nyelvénél. Hogy a nyelvreform Persiában szükséges, ahhoz nem férhet kétség. Az arab nyelv hosszas uralma rendkívül káros hatást gyakorolt a persa irodalmi nyelvre. Nem csak az idegen arab szavak és kifejezések, melyek az irodalmi nyelvben polgárjogot nyerve, annak megértését igen megnehezítették, volt az egyedüli, rossz hatás, hanem a mi a nyelvre még károsabb volt, mert a nyelvnek szerkezetét, a nyelvtant támadta meg, az volt, hogy egyes pedánsok tiszta persa eredetű szavakat arabizáltak, persa szavakra alkalmazták az arab végzeteket, a pluralis fractust, felváltva írtak persa szavakat száddal és színnel. A sok arab szóban és az arabizált persában látták az ékes irályt. A persa kenyértudósok és pedánsok khinai falat igyekeztek vonni magok körül a laikusok előtt érthetetlen nyelvvvel. Az arabos persa csaknem olyan jó szolgálatot tett nekik, mint a középkori szerzeteseknek a latin nyelv. A konstantinápolyi persa folyóirat *Ahter* egyik cikkében igen találó adomát hoz fel a cikkíró, ki a nyelvreform mellett tör lánadsát, a medresszékben űzött nyelvrontásról. «Mondják, két testvér tanult három évig egy medresszében. Egy valaki kérdezte tőlök, hogy mit tanultak a három év alatt. Egyikök így felelt: az első évben mi nem értettük meg azt, a mit mások mondtak. A második évben mások nem értették meg azt, a mit mi mondtunk. Végre most a harmadik évben oda jutottunk, hogy egymást sem értjük meg mi ketten, ha együtt beszélgetünk.»*) Sok pedáns régi és újabbkori persa író elhanyagolva anyanyelvét és egyoldalúan mívelve az arabot, műveit, arab szavakkal és frázisokkal tele, a persa nyelv szellemével homlokegyenest ellenkező irányban írta. Az ilyen affektáló tudákos írókat, kik többnyire csak anyagi előnyökre számítva tüntettek tudományos képzettségökkel, a már említett persa lap cikkírója találóan nevezi tudomány-árulóknak (*dāniš furūš*) mely elnevezés a keleti pedánsokra jobban ráillik, mint a német *Brodgelehrte* kifejezés. Ilyen nyelvrontók közt említi *Vaš šāfot* a *Tarih Mo'égem* szerzőjét és *Mirza Mehdit* a híres *Durre i Nádiri* szerzőjét. Ezek a nyelvhamisítók a persa cikkíró energikus

*) *اختر* 1890. 35. sz.

kifejezése szerint úgy eltemették a tiszta persa nyelvet, hogy az a föltámadás napjáig nem fog kilépni sírjából.¹⁾ Hogy a merev ragaszkodás a holt már csak könyvekben élő nyelvhez, mily gátlólag hat a művelődés terjedésére, arra jó példát nyújt az új görög irodalom. A fölszabadulást követő szellemi ébredés első mámorában a lelkesült hazafias írók megemlékezve a régi nagyságról, egész tisztaságában vissza akarták állítani a hajdan oly híres hellén nyelvet. Később belátva a régi nyelv újra fölélesztésének lehetetlenségét, egy mesterséges nyelvet teremtettek, mely néhány nyelvtani alak kivételével, melyet az élő nyelvből kölcsönöztek, csaknem azonos szókincsére nézve a régi göröggel. A tudományos irodalom mellett a hírlapok legnagyobb része is ezen a finomított nyelven van írva. A sok régi görög szó és kifejezés miatt a nép és a kevésbé művelt osztály nem értik az irodalom nyelvét. E mellett a régies nyelv modern tárgyakra csak nehezen alkalmazható. Igen találóan mondja egy új görög író *Roidisz*, hogy nyelvünk jelen állapotában képtelen az azon író tíz eszméje közül kettőt ne mondjuk szabatosan, de legalább tűrhetően kifejezni a nélkül, hogy kénytelen ne lenne egy az irodalomban nem használt kétségtelenül népies, vagy valamely elavult a társalgási nyelvben már nem használt szóval, vagy nyelvtani alakkal élni.²⁾ *Roidisz* idézett szavai épúgy állnak az új persáról, mint az új görögről: némi módosítás, változtatás és szócsinálás nélkül lehetetlen *Háfiz* és *Sa'di* nyelvén csak egy hírlapi cikket is írni. De a nyelvreformban elővigyázat ajánlandó és idegen szavak átvétele helyett lehetőleg magából a persa nyelvanyagból kell új szavakat képezni. A persa irodalom története kevés művelőre talált Európában; a tudomány mai állásának megfelelő irodalom és történet még nem létezik. Az egyes nagy persa költők közül is csak igen kevésről írtak beható irodalomtörténeti tanulmányt. Ezért jól

بد فن وکفن آن پرداخته که تا قیامت سر از لحد بر نه
 1) *خواهد داشت اختر* Ugyanott.

2) *Ὅτι κατὰ τὴν παρούσαν τῆς γλώσσης ἰμῶν καταστάσῃ οὐδὲ δύο μεταξὺ δέκα αὐτοῦ ἰδεῖν δύναται ὁ γράφων νὰ μεταδώσῃ, δὲν λέγομεν ἀκριβῶς ἀλλὰ τοιούτων ἐπαρκῶς χωρὶς νὰ προσκροῖσῃ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς χορήσεως λέξεως τινος ἢ γραμματικοῦ τύπου, ἢ ἐξορισθέντος του γραπτοῦ ἡμῶν λόγον, ὡς δῆθεν γυδαίων, ἢ ἀρχαίων καὶ ἀρχαίων ἐν τῇ προφορικῇ.*
 * *Εστία* 1885. 486. sz.

sére lehet belőlök következtetni, de egyéniségére, lelkületére, érzelmeire nem. A másik akadály, a melylyel a régi és az újabb persa irodalom minden kutatójának számolni kell, a költői életrajzok adatszegénysége és megbízhatlansága. Életrajz van elég, de nincs bennök köszönet. Bacher szerint Bland, ki húsz Sa'di életrajzot hasonlított össze, semmi újat sem tudott találni bennök a költőről.¹⁾ Egyik életrajz író kiírja a másikat. A tedkerehekben közlött életrajzok különben is szörnyen rövidék, és jól mondja Schefer, hogy a tedkerehek általában igen szegények a költőkre vonatkozó életrajzi adatokban. Ezek egyes nagyok udvartartásához tartoztak és uruk dicsőítése vagy szórakoztatása volt egyedüli feladatuk. Sokról még születése és halálának éve sincs feljegyezve.²⁾ Az újabbkori tedkerehekben a tedkereh író a költő életrajzában inkább saját irodalmi képzettségét fitogtatja a keresett mesterkéltséggel, mintsem a költőélet körülményei leírására szentelné erejét. Így például az egyik jelesebb modern életrajz gyűjtemény, a *Geng Sájegán* szerzője, Moḥammed Ḥusejn ilyen virágos bombasztikus modorban beszél el, hogy az udvaroncok megemlékeztek Hasan 'Alí herczeg, Khoruszán kormányzója előtt a fiatal Ka'aniról mondván: «hogy a bűvár minden fáradtsága nélkül Persia tengeréből egy ritka igaz gyöngy, a minőhöz hasonlónak szülésére meddő a napok anyja és a mely gyöngy maga mint a kincsekben gazdag ocean minden hullámából ezerféle királyi gyöngyöt és szöpvízi gyöngyöt a szép értelem diszéből és a kifejezés csinoságából vet ki a partra; vetődött ki ennek az országnak a tengerpartjára.»³⁾

Ennél még dagályosabb jellemzéseket és leírásokat is találhatni a modern persa életrajzgyűjteményekben. Jelen tanulmányunkban forrásul szolgáltak első sorban az egyes nevezetesebb írók, mint

¹⁾ Schefer, *Chrestomathie persane* 100. l.

²⁾ Sa'di's Aphorismen und Sinngedichte. Strassburg, 1879. Vorwort, IX. lap.

که بپر نج غواص از تعر بحر فارس درى یتیم که مام ایام
ماننده اورا عقیم است و خود چون بحر دغار ازهر موجی هزار گونه
در شاهوار ولوی آیدار از ظرایف بدیع معانی و ظرایف بیان بکنار

میپرید در کنار این دیار افتاده. *Geng Sájegán* 363. l.

Ka'aní, Serús, Jagmá, Vişál és mások divánjai. Az életrajzi adatokat jobbra a következő művekből meritettük: 1. *تذکره انجمن ناصری* igen szép folio könyv. A lapok nincsenek számozva. A legújabbkori Naşr ed-Din uralkodása alatt virágzó költőket tárgyalja, első sorban magát a sahot, ki tudvalevőleg persa verseket is írt. 1883-ban jelent meg bizonyos Mirza Ibrahim szerkesztésében. 2. *کنج شایگان*

4-rét 581 lap, meglehetősen jó könyv. Moḥammed Ḥusejn írta, ki maga is költő volt. Irálya rendkívül dagályos, bombasztikus. Megjelent 1855 (1272)-ben. 3. *تذکره مجدیة* igen kis terjedelmű munka, mely mint a czime is mutatja, csak az előkelő költőkkel foglalkozik. A költők arcképeit is adja meglehetősen hű fametszetben. 1885-ben jelent meg Teheránban. Riða Kuli Hännak, ki előkelő helyet foglal el az újabb persa irodalomban, jeles irodalomtörténetét a *مجمع ریاض العارفين*-át is igen sokszor használtuk, valamint *ریاض العارفين* című tedkerehének az újabb irodalomra vonatkozó részét. Néhány adatot Moḥammed Hasan Hännak az It'imad es-Seltenet fiának a jeles moszlim nőkről írt biographikus művéből, a *خیرات حسان*-ból vettünk, mely 1886-ban jelent meg két kötetben. Igen megnehezíti a modern persa irodalom tanulmányozását az, hogy csak a legnevesebb vagy a magasabb rangú költők divánjai vannak kiadva és könyvvel sokszorosítva, mert a kevésbbé ismert vagy szerény anyagi viszonyok közt élő költő nem képes a kiadással járó költségeket viselni és nehezen talál művei számára kiadót. A persa irodalom még most is abban az alárendelt helyzetben van, mint volt a középkorban mindenütt. Közönség hiányában a költő és író nem képes szellemi termékei után megélni s így kénytelen hivatalt keresni vagy valamely befolyásos Mäcenas kegyeiért koldulni. Könnyen el lehet képzelni, hogy a költőknek ez a függő helyzete elhatározó befolyást gyakorol az irodalom és a költészet irányára. A költő nem a nagy közönség tetszését keresi, hanem csak a magas pártfogót. Hogy azt megnyerje, folyton bókol, hizeleg neki. Minden alkalmat felhasznál, hogy valami kellemeset mondhasson urának. — A régebbi persa irodalom minden zegét zugát átkutatja, hogy szebbnél szebb jelzőket és ékes hasonlatokat találhasson kenyéradó urát magasztaló verse számára. Minden egyes verséért jutalmat vár. Azért magasztalja oly nagyon urának bőkezűségét, hogy az megszégyenelve magát, valamit vessen a rimázkodó poetának. Innen ered a keleten minde-

nütt virágzó panegyrikus költészet, mely oly nagy contigensét teszi a keleti muzsa termékeinek. Nagytás nélkül mondhatjuk, hogy az összes újabbkori persa költői productió több mint két harmad részét a magasztaló, dicsérő alkalmi versek teszik. A leghíresebb modern persa költők mind kitűnnek a költészetnek ezen ágában. Nem lehet tagadni, hogy a kénszerítő szükségén kívül még előszeretettől is miveli néhány újabb persa költő ezt a genret. A keleti író szereti a virágos hasonlatokkal, költői képekkel terhes írásmódot. A mellett ez a genre nem is valami nehéz, mert a régibb költők hasontárgyú verseiben kész frázisokat, hasonlatokat talál a modern költő a fellengző dicséretre és nem kell neki egyebet tenni, csak összetakolni költeményét a már kész szóvirágok- és hasonlatokból. Az ilyen dicsőítő versben van alkalm a költőnek a szónoki dagályra, és az új kapcsolatban, némi életet lehelve az elcsépelt szóvirágokba, irodalmi miveltségével kérkedni. A szerelem költészete szinte elvész a sok hizelgő, magasztaló vers tengerében. Mindegyik modern persa költő írt ugyan egy pár verset a mindenható szerelemről, vagy néhány siránkozó hangú költeményt, melyben a holdarczú, köszívű kedves zsarnokságáról panaszkodik, de azért valami eredetit, egyénit egyikök sem produkált. A keleti költő (a moszlimeket értjük) nem oly ideálisan fogja föl a szerelmet, mint a nyugoti. A platonikus vonzalom, az anyagi salaktól ment érzelem előtte teljesen ismeretlen. Sokat beszél versében a lélek-ről, de ez ő nála csak szépen hangzó jelentés nélküli szó. Léleknek, lelki vonzalomnak nincs semmi köze a tisztán anyagi, testi vágyhoz, melynek szép leplezett modorban ad kifejezést a persa és más moszlim poeta. Nem viszontszerelmet, hanem csak állati vágyának kielégítését várja kedvesétől. A mi fölött búsul, az a vágya tárgyától való távollét (firák); a mi után eseng, az a nemi értelemben vett egyesülés (visál). Nem csak a nő iránti szenvedélyes szerelmi vágy, hanem a keleten igen elterjedt és az emberi méltóságot porig alázó nemi tévedés, a szodomai bűn is nem ritkán szolgáltat tárgyat a modern persa költőnek.

A vallásos költészetnek, különösen a mystikus rajongásnak még most is akad elég mivelője. A persa mindig nagy hajlammal bírt a vallásos rajongásra, a mysticizmusra, mely az árnak régi sajátága. Ez a vallásos mysticizmus iránti előszeretett még abból az időből származik, mikor az iráni törzsek még egy népet kepeztek a többi árnakkal. A vallásos érzés, mely az árnaknál, a semitáktól eltérőleg, a költői

szépségű mythológiában nyert kifejezést, az idők folyamán a pantheistikus világnézetnek adott helyet, mely mindenben és mindenütt Istennek képét látta. Az iszlám, mely oly sok régi intézményt tudott eltörölni s mely a régi persa irodalmat úgy szólván megsemmisítette, nem bírta kiirtani ezt a persa népben meggyökerezett világnézetet. A később az iszlámban fölmerülő szufizmus is, mely oly éles ellentétben áll a semita gondolkozásmóddal, Persiából az iszlámba átszivárgott eszmék eredménye. Ezért igaza van Dozynak, ki másokkal ellenkezőleg, kik magából az iszlámból akarják a szufizmus keletkezését kimagyarázni, azt állítja, hogy az a mystikus gondolkozásmód, melynek a szufizmus külső nyilatkozása, formája, Persiából származott, hová viszont Indiából jött át.¹⁾ A nagy persa mystikusok sokszor emlékeztetnek az indek által vallott nézetekre. A lelki vezető. a mursid vagy pir, hasonmása az isteni hatalmú rishinek. A persa rajongók főczélja az isteni hatalmi lényvel egyesülés, a benne való feloszlás a «fená» rokon a buddhisták nirvánájával, még a fogalom kifejezésére kiválasztott szó is azonos jelentésű. Igaz ugyan, hogy a buddhisták nem az isteni lényvel egyesülésben, hanem a tökéletes megsemmisülésben látták az ember vegeczélját, de azért az eszmerokonság félreismerhetetlen. A pantheismus vörös fonálként húzódik át az egész persa vallásos költészetben.²⁾ Az isteni lény szerinte mindent a legalacsonyabbtól a legmagasabbig betölt, úgy szólván megszentel jelenlétével. Egy mohammedán államban sincs annyi vallási rajongó, mint Persiában. A persa nép még most is igen babonás és

¹⁾ Veel waarschiujliker is het, dat het mysticisme nit Persie gekomen is, waar door den invloed van Indië reeds voor de Muzulmansche verovering bestond. Het Islamisme Haarlem 1880. 209. lap.

²⁾ Sok európai nagy költő is, mint pl. Goethe, Victor Hugo, Tegnér ennek a nézetnek hódoltak, melyet Tegnér a pantheismusról írt verseiben gyönyörűen fejez ki.

Gud är i allt, för allt är han gemensam
 är färg i blomman, är isstinkt i djur
 Gud är i verlden ej, verlden är hanensam
 Gud häter Pan, nämus äfven för natur.

Az Isten mindenben jelen van, ő mindennel közös. Szín ő a virágban, ösztön az állatban. Isten a világon van — nem ő maga egyedül a világ. Pánnak is hívják az Istent, mely név természetet is jelent.

nagyon fogékony a csodák és a természetfeletti dolgok iránt. Az időről időre keletkező vallásos szekták is, például a bábismus, ez a mohammedán ruhába öltöztetett nihilismus, tanuskodnak Renan szerint a régi vallásos pantheistikus eszmék létezéséről a népben, melyet az arab hódítás sem tudott teljesen elnyomni, kiirtani.¹⁾ A nép még igen vallásos, de a felsőbb körökben a legtöbb főrangú csak szentvelgi a vallásost. A költők közül is sok csak divatból mivel a vallásos költészetet, mely mintegy obligált költői tárgy. Alig van költő, ki egy pár versében ne magasztalná 'Alit, az Isten oroszlánját, vagy néhány siránkozó verset ne szentelne Kerbelának. A szufizmus is nagyon el van terjedve és sok modern persa költőnek, sőt magának a sahnak divánjában is találunk a régi szufi szellemben irt, a borivást és részegséget magasztaló verseket. Sok költőt neveznek szufinak. A szufi nevezet különben most egészen mást jelent, mint ezelőtt jelentett; a jelenlegi használat szerint igen tág értelmű egy szó, melyet mindenkire alkalmaznak, ki valamiben eltér az orthodox hit-től, sokszor egyértelmű a szabad szelleművel, a hitetlennel.²⁾ Az újabb időben megjelenő költői szemelvények, anthológiák szerkesztői nagy előszeretettel válogatják össze a vallásos és a dicsőítő verseket; a szerelmi költeményeknek, kevésre becsülve azokat, rendesen kevés tért hagynak.

A költők száma meglepően nagy Persiában. A királyok királyától az utolsó hivatalnokocskáig mindenkinek akad dicsőítő költője. Sok magasztaló versben a végsorokban valami állásért vagy kitüntetésért, néha csak pénzbeli adományért esdekel a költő, kissé leplezett, de azért félre nem érthető modorban adván elő kívánságát. A költők ez a szokása nem kis mértékben járult hozzá ama kicsinylés és semmiben vevés terjedéséhez, melylyel a mai persa közönség tekinti a költőket. Persiában különben, hol majdnem minden olvasni írni tudó ember költő, a költészetet soha sem tartották valami isteni ihlet eredményének. Ez okból többnyire csak azok a költők és írók számíthatnak Iránban hírnévre és megbecsülésre, a mindenütt ritka

¹⁾ L'étonnante tentative religieuse des babis montre la force du vieux levain mystique et panthéiste que la conquête arabe n'a pu étouffer. Nouvelles études d'histoire religieuse. Paris 1884. 186. lap.

²⁾ De vrijdenkers en diegenen, die goed vinden van de voorgeschrevene leer en gebruik af te wijken worden gewoonlijk Coefis of Derwisjen genoemd. Dozy. Het Islamisme Haarlem. 1880. 317. lap.

tüneményszerű lángeszű költői tehetségeket kivéve, kik származás vagy elfoglalt állásuknál fogva előkelő helyet töltenek be a társadalomban.

Ennek a felfogásnak megfelelőleg az újkori költői szemelvények a tedkerehekben társadalmi állás szerint vannak osztályozva a költők, a Tedkereh Nasiri-ban például az első helyen vannak közölve magának Nasr ed-Din sahnak versei, második helyen a vérbeli hercegek költeményei és csak a harmadik helyen a többi költők művei.¹⁾ A költők ilyen társadalmi rend szerinti osztályozása nem egészen újság keleten, már az Ates Kedeheben az első fejezetben (az eredeti szerint lángban) a királyok, királyfiak és nagyhatalmu vezírek versei vannak külön az első helyen összegyűjtve.²⁾ Riða Kuli Hân is követte ezt a szokást és irodalomtörténetének az «Ékesszólók gyülekezetének» első kötetében az előszó utáni első fejezetben Nasr ed-Din, az utána következőben pedig a többi Kağar családbeli költők életét és műveit ismerteti.³⁾ Ka'anival, a leghíresebb modern persa költővel kezdjük az újabbkori persa irodalomból vett tárgyú tanulmányainkat. Ka'ani, tulajdonképeni nevén Habibullah, Sirázban született. Születésének éve nincs följegyezve, valószínűleg 1806—7 között születhetett. Atyja, Mirza Moğammed 'Ali maga is költő volt. Riða Kuli Hân ifjukurában, mint öregot ismerte őt, szerinte igen mértékletes, kevésbé beérő ember volt, ki Gulsen (rózsáskert) név alatt igen sikerült verseket irt és szülővárosában közbecsülésnek örvendett.⁴⁾

Mások, így többek közt a Geng Sájegan szerzője Ka'ani atyjának nevét Abülhasannak írják. Legtöbb valószínűséggel bir Riða Kuli Hân állítása, mert ő a költő atyját is személyesen ismerte s így állításához nem férhet kétség. Ka'ani neveltetéséről, családi

¹⁾ Tedkereh Nasiri

انجمن اول در بیان مجملی از مفاخر و مآثر خسرو زکن دویم در ضبط حالات و بسط مقالات شاهزادگان

²⁾ Ates Kedehe Ader Bombay kiadás 11. lap.

³⁾ Megma' el fusehâ I. köt. 1—63. lap.

⁴⁾ در ایام شبی که زمان شباب مؤلف بود مکرر در شیراز صحبتش دست میداد مردی قانع درویش مشرب بود

Megma' el fusehâ II. köt. 426. lap.

viszonyai és egyéb életkörülményeiről édes keveset tudunk. — A Megma' el fusahá a régibb és újabb tedkerehekkel együtt szörnyen fukarok az életrajzi adatokban. Ugy látszik, a persa közönség nem érdeklődik nagy költőinek családi viszonyai és magánélete iránt. Az életrajz-gyűjteményekben található életírások, melyek néha elég terjedelmesek, néhány száraz tény felsorolása mellett csupa magasztalásból, dicséretből állanak.

Nagy szorgalommal, jobb dologhoz méltó kitartással faragják íróik a szebbnél szebb frázisokból álló körmondásokat, dagályos, nehéz irányban írt helyeik próbára teszik az olvasó türelmét és nyelvismeretét. De ha nagy figyelemmel átgázol az ember a szóvirágok és ékes hasonlatok tömegén, csak akkor veszi észre, hogy alig tud többet a költőről, mint tudott az életrajz elolvasása előtt. Ka'aniról például, kiről annyi életrajzot írtak, alig tudunk többet, mint valamelyik harmadrangu költőről, kivél két sorban végez a tedkereh író. Ka'ani kora úrvaságra jutott, mert a Geng Sájegán szerzője szerint hét-nyolcz esztendő korában elveszté atyját.¹⁾ Atyja halála után Khoraszánba ment tanulni, hogy miért ment el Sirázból, azt nem mondják meg életírói. Nagy szorgalommal és kitartással tanult és már kilencz éves korában verseket kezdett írni. — Keleten gyorsabban fejlődik, korábban érik meg az ember, de kilencz éves gyermek költő még ott is ritkaság, csoda számba megy. Khoraszánban akkoriban Hasán 'Ali herceg, disznéven Suga' es Seltenet volt a helytartó. A hercegnek úgy megtetszettek a gyermek-költő versei, hogy ezerzöjüket, az ifjú Ka'anit felvette udvarába.²⁾ Ka'anit, mint sok mást, nem kábitotta el a korai siker, hanem jól felhasználva a kedvező alkalmat, ismereteinek kiegészítéséhez látott. Az arab nyelvet, melyen az egész mohammedán műveltség alapszik, beható tanulmány tárgyává tette. Nagy előszeretettel olvasta az arab költőket és történetírókat. Alapos, nem mindennapi arab nyelvismerete különösen meglátszik prózai műveiben, hol nem ritkán találhatni kevéssé ismert arab szavakat és kifejezéseket. Nem elégedve meg a persával és az arabbal, a törököt is elsajátította a végett, hogy eredetiben élvezhesse a török köl-

¹⁾ Geng Sájegán 362. lap.

²⁾ در همان خورد سالی در جرگه ندمای سا لخرود بشارف
مندانم بزم خاص اختصام یافت
Geng Sájegán 363. lap.

tőket. Az arabot és törököt egyaránt bírta, szóban és írásban. Mind a két nyelven néhány költeményt is szerzett. Ka'ani nagy könnyedséggel tanult idegen nyelveket, a három keleti nyelvhez később, mikor Mohammed sah udvarához került, hogy a sabnak kedvében járjon, a francia nyelvet is megtanulta és rövid idő alatt úgy el tudta sajátítani a frengi nyelvet, hogy egészen folyékonyan beszélt francziául. Mohammed Husejn szerint oly jól beszélt francziául, hogy ha ruhája és alakja el nem árulta volna benne a persát, senki sem vette volna észre, hogy parszi (persa) és nem párisi.¹⁾ Ka'ani mindig igen sokra becsülte a francia nyelvet, egyik fiát maga tanította francziára és hogy belejőjjön a nyelvbe, sokat beszélt vele francziául. Csodálatos, hogy a terjengősség és homályossággal homlokegyenest ellenkező — rationalis írásmodor semmi hatást sem tett a persa költőre. Izlését nem nemesítette a francia irodalom és francia nyelvismerete daczára Ka'ani megmaradt igazi persa költőnek. Keresve sem lehet találni műveiben olyasmit, a mi az európai művelődés befolyására emlékeztetne. Ka'ani a legnépszerűbb modern persa költők egyike, divánja a költőnek 1270-ben a hidsra után, azaz 1853-ban bekövetkezett halála óta már több kiadást ért.²⁾ Ka'ani nem mondható termékeny költőnek, divánja csak tizenhatezer verssort tartalmaz, a mi csekélység modern persa költőnél. Igaz, hogy több verse elveszett és prózai műveinek is csak egy kis töredéke talált helyet összes művei közt. Költeményeit szép, emelkedett, választékos nyelvezet jellemzi. — A formatökélyre nézve kiállja a versenyt a legjelesebb régibb költőkkel. Több versében meglepően tudja a régi színezetet megőrizni. Néha szokatlan merész hasonlatokkal él, egyik versében például így szól: «Reggel, midőn keletről felkelt a nap, az én kedves holdam belépett az ajtón, Derekaig hulltak le bodros hajfürtei. Övéig ért girbe-gurbán bodros haja. Vigyázz, ne mondj hajfürtot, mert egy jáczint-virány az. Igen, ne beszélj szemről, egy füzér nárezis az. Látta, hogy én betegen, fáradtan fekszem párnámon. Bunda, mint

که هنگام تکلم اگر تغییر صورت و لباس رفع شبهه والتباس
نمیشد کس واقف از آن نمیکشت که گوینده پارسی است یا پارسی
Geng Sájegán 366. lap.

²⁾ Churchill négy teheráni, egy tebrizi és három bombayi könyomatú kiadását ismeri Ka'ani műveinek. L. Indian Antiquary XVII. köt. 342. l.

a szüendisznónak a hátamon. Hálósipka, mint a banka bóbitája a fejemen. Állam meg az orrom az egyik lecsüngő, a másik felálló szakállam és bajuszom össze van kuszálva. Mint majomnak ajkam és szájam környéke keskeny. Oly gyöngék kezeim, lábaim, mint a gyíknak. Körmeim olyanok, mint a macska karmai. Állam meg úgy néz ki, mint a himmajom (antar) álla.¹⁾ Még keresettebb és nem éppen költői hasonlatokkal rajzolja kedvese szépségét, a viperához hasonlítva annak fekete haját. «Oh az én szeretőm hajfürtei! Oh lelketlen viperák! Ti össze vagytok gombolyodva, pedig nem tekerődzik össze az élettelen vipera. Te élettelen vipera vagy (kedvese haját érti) és mi mindnyájan éjjel-nappal, mint a széztűzött fejű kigyó, szerelmedtől holtak vagyunk. A kigyó szerelmes a kert

صبح چون مهر سر زد از خاور
 مهربان مادم رسید از در
 جعد چین چین فتاده تا بمیان
 زلف خم خم رسیده تا بکمر
 هان مگو زلف یک چمن سنبل
 هان مگو چشم یک دمن عبهر
 آمد از در چو دید دید مرا
 زار و بیمار خفته در بستر
 پوستینی چو قنفذ اندر پشت
 شب کلاهی چو هد هد اندر سر
 بینی و چانه رفته پست و باند
 سبلت و ریش گشته زبر و زبر
 همچو بوزینه پیوز و لب باریک
 همچو چلیپاسه دست و پا منکر
 ناختم همچو ناخن گربه
 چانه ام همچو چانه عنتر

Bombayi kiadás 114. lap.

ezíprusfájába és ime, te kigyó vagy és szerelmes vagy a sőtáló ezíprusba. Hosszú és sötét vagy te és a te szerelmedtől napom sötét és hosszú nekem, mint a téli éjszaka. Olyan vagy te, mint az én holdam areza mérlegének két karja és eséséje, mely (t. i. kedvesemnek areza) fényesebb annál a Vénus csillagnál, mely a mérleg csillagházában foglal helyet. Görbe vagy te, mint a rák, és az én szeretőm areza¹⁾ derültebb annál a holdnál, mely a rákban időzik.» Rendkívül sok dicsőítő költeményt irt Ka'ani. Több ilyen magasztaló versében a persa panegyrikus költők, különösen a híres Menüehri szokása szerint, először a tavaszt írja le, vagy a kedvesétől való elválás és távollét gyötrelmeit festi és azután a vers közepén néhaigen erőltetett átmenettel átesap a sah vagy valamelyik befolyásosabb miniszter dicséretébe.

Egyik költeményében például Mohammed sahot dicséri, egy bordal-szerző versebe szöve be a királyok királya magasztalását. «Koresmáros, adj egy nehéz korsóval abból a borból, melyet a földműves termel, mely elviszi a gondot, elűzi a bűt, vigszágot ad, lelket táplál. A hordóban az öreg csapláros szive. A pohárban arany

ای طره دلداری من ای افعی بیجان
 بیجان و بیجان نشود افعی بیجان
 تو افعی بیجان و ماجمله شب و روز
 چون افعی سر گفته از عشق تو بیجان
 بر سر و چمن مار بود عاشق و اینک
 تو ماری و عاشق شده بر سر و خر امان
 تاریک و درازی تو و از عشق تو روزم
 تاریک و درازست چو شبها زمستان
 چون کفه میزانی رخساره مه من
 روشنتر از آن زهره که جا کرده بمیزان
 خمیده چو سرطانی و دیدار نگارم
 شادان تر از آن مه که مقیم است بر سرطان

Bomb. kiad. 291. lap.

sugarakat árasztó nap. A korcsmáros kezéből erőt ad a léleknek, hogy meglássa kedvese arcát, hatása nagyobb a lélekre, mint a torokra. Adj, hogy az ajakról a bensőbe menve, rózsás kertté tegye az arcot.»¹⁾ Aztán jóformán minden átmenet nélkül hozzá fog a sah dicsőítéséhez. Ka'ani nagy mester a panegyrikus költészet érdekessé, élvezhetővé tételében. A költészet legszárzabb, legunalmasabb nemét szép nyelvezetének varázsával és merész, de találó hasonlataival olvashatóvá teszi. Magasztaló verseiben soha sem lesz unalmassá, mindig tud valami meglepő, váratlan bekezdést találni. «Csapláros, így kezdi egyik első pártfogóját Šuga' es-Seltenet magasztaló versét, ebben a hideg téli időben ne tagadd meg a részegeseknek a boros poharat. Tekintsd a télnek hidegét, mely oly nagy, hogy a füstölőben, mint a jég, megfagy az égő tűz. A tűznek lángja, mely még el sem vált a tüztől, megszegyenyíti nedvességben az esőcseppet. Úgy megfagy a vér az erekben, hogy azt mondanád, vörös ág nőtt ki az ütérből. A lapos föld száz évre elég élelmet kapott, annyi lisztet szórt ki reá a felhő a zsákjából. A tűz a kovácsműhelyben megszegyenyíti keménységre nézve a kalapácsot és kineveti az üllöt. A hóval fedett hegy úgy néz ki a diadalmas felleg alatt, mint a fehér démon a monda Rustemje alatt. Úgy meg van fagyva a velő a esontokban, hogy azt vélnéd, sziklaköveket raktak beléjük. Megharagudott az ég a földre, te azt mondanád, hogy jégesőből dárdahegyeket szór le reá. Az ilyen időben megszánom a napot, hogy minden reggel meztelenül kel fel.»²⁾

¹⁾ Teh. kiad. 45. lap.

سافی در این هوای سرد زمستان
 سا غر می را مکن دریغ زمستان
 سردی دی را نظاره کن که بهجم
 همچو یخ انسرده کشت آتش سوزان
 شعله آتش جدا نکرشته ز آتش
 طعنه زند از تری بقطره باران
 خون بعروق آنچنان فسرده که گوی
 شاخ بقم رسته است از زک شریان

Ardšir királyfit diesérve, még különösebben kezdi költeményét «Mikor reggel felütötte fejét a nap az égen. — Az én holdam haragjában nagyot ütött a kopogatóval az ajtóra. Felugrottam, ajtót nyitottam, te őt látva, azt mondtad volna, felkelt a nap az égen.» Mohammed sahot számos versében egekig magasztalja. «Világra szóló, bőkezűségű, egetverő tudományú Mohammed sah! Ő a királyok napja és az Isten árnyéka. Legyen mindig vig a sah gédír ünnepén, mert hatalmas teremtője ilyen parancsot intéz hozzá, hogy oh te török Mohammed, oh te, a persa birodalom uralkodója, az arab Mohammedet hívd meg magadhoz vendégnek. Ünnepeld meg a mai napot, mert ezen a napon élesíti rókadadászatra fogait a mi erdők oroszlánja.» Igen szellemesen felhasználja Nasr ed-Din sah egy mondását a királyok királyának tiszteletére írt egyik versében. «Tegnap, midőn feltűntek a csillagok a porral kerített égbolton, mint az ezüst lánsahegyek a porfelhőben. (Nasr ed Din ezt a hasonlatot mondta egy alkalommal, vadászatról hazajövet a csillagos égre.) Igazat mondtál, százezreit a fehér elefántesont kockáknak rakta ki a sors kockajátékosa az

توشه صد ساله یافت خاک مطبق
 بسکه براو آرد ریخت ابر ز انبان
 آتش از انسرده کی بکوره حداد
 طعنه زند بر به یک و خنده بسندان
 کوه پر از برف زیر ابر قوی دست
 دیو سپید است زیر رستم دستان
 مغز بستخان چنان فشرده که گوی
 تعبیه کردند سنک خاره بستخان
 رفته فلک باز مین بخشم که گوی
 بر بد نش از نگرک بارد پیکان
 رحم بخور رشید آمدم که در این فصل
 فابد هر بامداد با تن عربان

ébenfa játékasztalra. Vagy nem azt mondtad-e, hogy százezer szín-ezüst színű pók hálót sző a kék ég tetején». ¹⁾ Ka'ani kifogyhatatlan a magasztaló versek változatossá tételében. Gyakran található nála szokatlan, meglepő bekezdéseket. Ki ismerne például a kezdő sorokat olvasva, dicsőítő költeményre a következőkben: «A kopogtató ütése hallatszik az ajtón. Egyszeriben menj ki fiú és hozz hírt a jövevényről. Nézd meg, hogy éjjeli elkésett utas-e az vagy lóköltő. Nézd meg, jó járatban van-e vagy rosszban tőri a fejét? Menj, mondd, kiesoda vagy, ki vagy, mi a neved. Mit keresel éjnek idején ebben a házban. Egy ilyen éjjel, mely oly sötét, hogy ha huri-gyermek születne is, a kísértetnél feketébbnek látnád alakját». ²⁾ Dicsérni igen tud Ka'ani. Husejn Hān Nizām ed Daūletet például ilyen fellengző modorban magasztalja: «Oh, a világnak és az időnek ura! A kihez hasonló méltóságot és hatalmat még senki sem látott a világon. Fenséged küszöbén kívül még senki más előtt nem kötötte még fel az ég a szolgaság övét. Parsz lakóinak dicséretére zengtem én egy kaszidét, melyre irigykedve még most is fáj a szíve a bölcsnek. Ugyanabban a kaszidében úgy kidicsértelek, hogy az irigységtől még most is hajukat tépik az irigyeid». ³⁾ Némely költeményében egész verssorokat ír arabul, így a következő versben: «Magányom

دوش کانجم شد عیان براین سپهر کرد کرد ¹⁾
 همچو پیکان سمین از درون تیره کرد
 راست کوفتی صد هزاران مهره از عاج سپید
 چیده نراد قضا برابو سین تخت نرد
 یا نه گفتی صد هزاران عنکبوت از سیم ناب
 تار پرتو می تنند از اوج سقفی لاجورد
 Bomb. kiad. 80. lap.

طراق سندان بر خواست ای غلام از در ²⁾
 یکی بیوی وز کوبنده می بجوی خبر
 ببین که طارق لیلست یا سارق خیل
 ببین که طالب خیر است یا جالب شر
 stb.
 Bomb. kiad. 156. lap.

³⁾ Bomb. kiad. 376. lap.

angyalától ez az intelem ütötte meg lelki fületem (arabul). Oh ifjú, ne fecsérelj el az időt haszontalanságokra fiatal korodban. Ezentúl a visszavonulás szögletében ruhám szegélye alá húzom lábamat. Ki vagyok én és miesoda dolog a részegség, a koresma és a boros pohár? A meddig az Isten egységének fuvoláját hallhatom, minek hallgatnám a hárfa és a rubáb panaszát?» ¹⁾ Ghazeljei és egyéb szerelmi tárgyú versei igen kis helyet foglalnak el divánjában, melynek nagy részét a sok dicsérő, magasztaló költemény és alkalmi vers tölti be. Az ember szinte sajnálja, hogy egy olyan nagy tehetség, mint Ka'ani, csak csúszó-mászó hizelgésre használta nagy nyelv feletti uralmát és tagadhatatlan költői tehetségét. Ghazeljeiben a régi módon ír szabatos régies nyelven. «Mondják, légy türellemmel, eljön még a te kedvesed. Aznap távozott el a nyugalom, mikor elment a kedvesem. Nincs maradása szívemnek, a hol nincs jelen imádottam. Az okos önakaratából soha sem akarja saját vesztét. Halálom előtt elvesztettem önuralmam. Mig él a kedvesem, nem hagyok fel a kereséssel.» ²⁾ A szerető és kedvese közti párbeszéd alakjában írta egyik versét, valószínűleg kelet legnagyobb lyrikusát, Hāfizt, utánozva. «Igy szóltam kedvesemhez, eljött a tavasz szépem. Mondta erre a szép kedvessel egyesülés jobb a tavasznál. Mondtam neki, hogy kivirult több ezer rózsás kert.» ³⁾ Azt felelte, hogy arcom ezerszer szebb a rózsás kertnél. Kérdeztem tőle, hogy miért sebes a tulipán szíve. Az én arcom miatt van seb a tulipán szívében, volt a felelet. Kérdeztem, hogy a karesú cziprus mikor lép a partomra (az eredetiben két értelmű, annyit is jelenthet, hogy jöjjön keblemre). Azt válaszolta, hogy csak akkor, mikor szemeidből folyam ered. Kérdeztem, mi van hajfürtei alatt. Ha senkinek meg nem mondd, így felelt az árnyékolt nap.» ⁴⁾ Ka'ani minden versében a

از سروش وحدتم بر گوش هوش آمد خطاب ¹⁾
 یافتی لاتبطل الاوقات فی عهد شباب
 stb.
 Bomb. kiad. 35. lap.

²⁾ Bomb. kiad. Gazeliját 9. lap.

³⁾ Vagy bezár fülemlét is jelentvén, a csalogányok eljöttek a rózsás kertbe.

گفتم بیار فصل بهار آمد ای نگار ⁴⁾
 گفتا که وصل یار نگارین به از بهار
 (611)

régi mintákat utánozza s tőle telhetőleg igyekszik mindenben hozzájuk hasonlót előállítani. Majdnem minden versén megérzik, hogy nem lelkesedés vagy igazi érzés, hanem csak irodalmi tanulmány után érzés eredménye. Legnagyobb hibája a túlságos classicitásra törekvés, mely elnyom nála minden önállóságot. Sokszor úgy látszik, mintha félne valami olyat mondani, a mit a régi jeles írók még nem mondtak. Annyira kerüli az új, szokatlan tárgyat, hogy inkább ezer bajjal, fáradtsággal igyekszik az elkoptatott tárgyat szónoki tehetségének tárházából tetszetős zománczsal bevonni, mintsem saját költői erejéből merne valamit alkotni. Egyedül nyelvezete érdemel dicséretet, mely valóban remek. Ka'ánit megóvta jóízlése az epigon költőket jellemző dagályos iránytól, ha nem mond is újat, de legalább szép formában melegíti fel a régit. Ghazeljeiben többnyire oly hű marad a régi formához, hogy semmi sem árulja el benne az újkori költőt. Kedveséhez a szokásos önmegtagadó modorban szól. «Ha karddal ölsz is meg, ha veremet ontod is. Nem tagadom meg azt én neked, mivel neked úgy tetszik. Két hajfonatod úgy meghajlik arczod előtt, mint két néger szolga török ura előtt. A szokásos módon panaszkodik imádottja csalfaságáról. «Neked szokásod először a szívbrulás. Kezdetben a barátság, később a hűtlenség. Először megmutatod anyajegyed esalétjét, végül kifeszited hajfürteid hálóját». Ka'áni is, mint a legtöbb modern persa költő, a mystikus világnézetet hirdeti verseiben. Magától értetődik, hogy nem meggyőződésből, hanem csak irodalmi izlésből hódol ennek a költői feldolgozásra oly alkalmas eszmének. A mystikusok ked-

گفتم که باریافت هزاران گلستان
گفتا ز گلستان رخ من به هزار بار
گفتم که لا لداع بدل دارد از چه روی
گفتا از روی من دل لا له است داغ دار
گفتم چو سرو کی بکنارم قدم نه
گفتا ان زمان که رانی از دیده جویبار
گفتم بزیر کیسو رخ تو چیست
گفت از بکس نگوی خورشید سایه دار

vencz tana szerint az énről lemondásra buzdít egyik versében. «Oh szív, az, a ki önmagát sem ismeri, hogy ismerhetne az Istent. Míg ki nem mondja valaki az énről lemondó szót, addig nem játszhat az isteni egység kozkájával.»¹⁾

Egy másik versében phantomhoz, talizmánhoz, mely látszik, de valóságban nem létezik, hasonlítja a világot. «Oh te, ki a lélek kedvesének szépségét keresed. A lélek rejtve van a test függönye megett. Ez a világ és a mit ezen a világon látsz, olyan látható semmi, mint a talizman. Még világosabban fejezi ki az önmegtagadást, mint az istenséghez közeledés főszközét hirdető tant a következőben: «Oh tévelygő szellem, a két világ ezentúl a tiéd, de csak azon föltétel alatt, ha leteszel az önzésről. Ha magadra gondolsz, semmit sem látsz meg abból a másik egyedből (az Istent érti). Midőn leráztad magadról az önzést, mindent abban az egyedben látsz. A nagy cynikus költő Omer Hejjám óta divatos modorban magasztalja a részegséget több helyen, így egyik ghazeljében a korán egy mondatát magyarázza gúnyosan, a borivás előnyére. «Ezután már nem lesz nekem elég a serleg és a kancsó. Csaphíros, ültess bele a boros hordóba, hogy nyakig érjen a bor. Májam egyik darabjából süttet csinállok, szívem véréből meg bort, mert ez előttem az értelme az igyatok, egyetek, paranesnak.»²⁾

Ugyanily szellemben szól egyik négysoros versében. «Noha a színes borra vágyok. Máskor meg a szépséggel egyesülni óhajtok.

1) ای دل انکس که خویش را نشناخت
مر خد ارا شناخت نتواند
تا نگوید ترک هستی خویش
نبرد توحید باخت نتواند

Bomb. kiad. 383. lap.

2) زمین پس بکار ناید رطل و سبو مرا
ساقی بکرم بنشان تا گاو مرا
لخت جگر کباب کنم خون دل شراب
کاین بود غرض از امر کلوواشر بو اما
عز لیات حکیم تا آنی

3. lap.

Egyszer olvasó van a kezemben, máskor övet hordok vállamon. Oh uram, Isten, ki vagyok, mi vagyok, mi az én szokásom.»¹⁾ Mint minden persa író, úgy Ka'ani is szeret eltűnődni a szerencse forgandóságán és a világot pessimista szemekkel nézi. Egyik versében ilyen kissé szokatlan hasonlattal festi a világ kétszínűségét és megbízhatlanságát. «Ne várj jót ettől a chameleon világtól, mert ez minden pillanatban más, mint a csira. De te azt nem tudod, hogy minden színváltozása, mint a csira emberé szegényt hoz reád.»²⁾ A földi gondok ellen a bort ajánlja. «Meddig aggódjunk Zeidért, meddig Amrért. Jobb, ha aggódás helyett bort iszunk a korsóból. Vedd egykedvűen a jót és a rosszat, mert az élet pálmafájáról néha datolyát, máskor tövist kell ennünk.» A világi dolgok mulandóságát így fejezi ki egyik versében: «Nem marad meg sem a bor, sem a boros pohár. Nem marad meg sem a jámbor, sem neve. Mi a sors szülöttei vagyunk, de azért nem marad meg sem a szülött, sem a szülő.» A kevéssel megelégedésnek ad kifejezést egy helyen. «A munka vetéséből elég egy kalász nekem. A föld színén egy sarokkal megelégszem én.»

A divatos világ megvetéssel tüntet Ka'ani több költeményében. «Én az a részeges, félelem nélküli ember vagyok, ki nem fél sem ettől, sem a más világtól. Ha az igaz ember előtt ilyen a két világ, por legyen mind a két világnak a fején». Ka'aninak erős oldala a találó hasonlat, egy helyen ilyen szépen határozza meg, hogy mi az igazi emberség. «Nem az az igazi emberség, ha mint a villám egy pillanatra megvilágítod a karaván útját. Akkor igazi az emberség, ha mint a felhő megöntöződ az alamizsnát kérő lelkének vetését.»³⁾ Kedvesének szépségét egyik ghazeljében így írja le, elég találó

¹⁾ Rubá'iját 20. lap.

²⁾ امید عیش مدار از جهان بوقلمون
 که هر دمش چو مخنث طبیعتان رنگی است
 ولی تو سخت از آن غا فلی که هر رنگ
 بسان مخنث بد امنت ننگ است
 Bomb. kiad. 384. 1.

³⁾ جوانمردی نه این باشد که چون برق
 بشب بر کاروان یکدم درخشی

hasonlattal élve a szokás által szentesített modorban: «Megszégyeníti arezod az ujonnan kinyílt rózsát. Zavarba hozza szépséged a kéthetes holdat. Azért tartom, mint az újhold, karomat kitarva, hogy egy olyan két hetes holdat, mint te vagy, zárjak karjaimba. Most kell sírni, hogy a szív kívüled minden mástól megszabadult. Jó szokás az, hogy megöntözik a kisépített utat. Álmodban látom arezodat, igen az elszunnyadt szomjas sem lát viznél egyebet álmodban.» Egy költeményében így szól a tudomány és az írói hírnév csekély anyagi hasznáról, természetesen a keleti viszonyokat tartva szem előtt: «Ne légy büszke, oh szív ezen a világon a jelességre és a tudományra, mert a jelesség és a tudomány fája ágának szegénység és inség a gyümölcse. Sohse vesd bele a tudomány földjébe a remény magvát. Sohse várj gyümölcsöt a szarvas agancsáról. Kenyér reményében ne hizelegj az aljas embernek, ne vágj eret az érvágóval vért eresztendő a holt emberen.»¹⁾ Parsz lakóiról panaszkodik egyik versében Ka'ani. A költemény kezdetén egészen úgy beszél a ló alakjában személyesített költészetről, mint valami régibb európai költő a pegazusról. Meglehet, francia olvasmányaiból merítette hozzá a tárgyat. «Oh te harezi utam Rahsja (Rahs = villám, így hívták Rustem lovát)! Oh te gyorslépésű ló! Meddig leszel még az istálló rabja, jöjj ki már végtére. Minek eszed az alávaló emberek szalmáját, te harezi paripa. Mit tűröd a szamarak dölyfét, te gyorslábú ló. Soha sem volt neked az ivóvized a gazok

جوانمردی بود آندم که چون ابر
 بکشت جان سائل آب بخشی

Teh. kiad. 384. lap.

¹⁾ مباش غرّه دلا در جهان بفضل و هنر
 که شاخ فضل و هنر فقر و فاقه آرد بر
 بخاک دانش هرگز مکار نخم امید
 رشاخ آهو هرگز مدار چشم ثمر
 ببرد سفله مکن درهواي نان تکريم
 بعرق مرده مزن از براي خون نشتر

Bomb. kiad. 162. lap.

vízartóójából. Soha sem ettél szalmát a fősvény emberek istállójában. Tíz hónapja már, hogy megszokva a télen henyélést, folyton az istállóban ettél és aludtál. Kivánság szerint minden este adtam neked szénát és árpát. Mindennap gondosan megmostam serényedet és farkadat. Oh, sokat adtam én neked takarmányt és vizet. Nem tettem nyeret a hátadra, nem kantározta föl. Hol a kútból, hol meg a folyamból hoztam neked vizet. Néha készpénzen, máskor meg adósságra vettem neked szénát.»¹⁾ Ka'áni nem igen kedvelte a szatirát, összegyűjtött versei közt alig találunk két-három gunyolódó költeményt. Leginkább magasztaló verseket írt, és csak nagy ritkán személyes megbántás vagy megbotránkozás behatása alatt írt szatirát. Legtöbbször a keletiek kedvelt bűnét, a szodomai bünt ostorozza, mely még most is úgy el van terjedve a persa társadalom aleó és felső osztályában. A korán tiltja ugyan ezt a gyakorlatosságot, de a tilalom daczára az mindenkor sok kedvelőre talált Persiában és másutt keleten.

A legnagyobb persa költők, sőt még a nagy moralista Ša'di sem voltak teljesen tiszták ettől a természetellenes büntől. Hakáni minden megbotránkozás nélkül védelmezi magát egyik négysoros versében barátja szemrehányásai ellen, hogy csak a szép nemet keresi és nem kedveli a szép fiúkat.²⁾ Ka'áni több maró satirában adott ez, az emberi méltóságot porig alázó bűn fölötti megbotránkozásának kifejezést. Hekim Süzeni-nek ezt a nemi tévedést szép színben feltüntető versét parodizálva, így végzi költeményét: «Ezt látva, esküt mondvá így szóltam, ha minden jelesség és tudomány csak abban áll, hogy ily módon engedj valaki magát prostituáltatni: akkor az Isten átka legyen a jeles-

¹⁾ Bomb. kiad. 260. l.

²⁾ خاتابی را طعنہ زنی هر گاهی
 کاو کس طلبد بکون نجوید راهی
 کون حقہ مر جان نشود هر ماهی
 کون از پس نه ماهی نراید ماهی

ségen és a tudományon.»¹⁾ Ka'áni apróbb költeményei közt igen sikerült, többnyire oktató modorban írt verseket találunk. Egyikben a gémhez hasonlítja a fősvényt, a ki csak kapar, de nem élvez, mert a gém a keletiek hite szerint szerelmes a vízbe és a világot sem inna abból, nehogy az megfogyjon.²⁾ «Hallottam, hogy a gémnek az a sajátága, hogy szerelmes a vízbe. A vízparton üldögélve, így szól, ha iszom a vízből, kevesebb lesz, megfogy a zizecske. Te azt mondanád, hogy ilyen gémtermészet szorult a jelenkori gaz zszugoriba, mert a nagy fősvénységtől még magamagától is megvonja vagyona élvezetét. Minden úton-módon csak az aranyat-ezüstöt gyűjti rakásra az örökké nem tartó élet számára.»³⁾ Elég jól jellemzi az igazi meggyőződésből vallásost és a csak másvilági büntetéstől rettegő ájtatos. «Az igazi vallásos embert az aznapi szégyen tartja vissza a büntől, mert tudja, hogy egy pillanatra sínes rejtve Isten elől. A közönséges hívő olyanforma helyzetben van, mint a gyáva részeges, ki azért nem iszik ma bort, hogy holnap részegen ne találja őt a rendőr.» A rágalmazók szavát a szamarordításhoz hasonlítja. «Mindenkör, mikor a szamar bögni kezd és ordításával bántja füledet, várj nyugodtan, mert végre is a szegény csacsi felhagy a bögéssel.» Őva int egyik versében a tudatlannal, oktallannal

¹⁾ گر فضل و هنر دادن کون است بسالوس
 نفرین خدا باد بفضل و هنر بر

²⁾ Damiri Haját al hajwán. II. köt. 380. lap.

³⁾ شنید ستم که بو تیمار مر غی است
 که هست از عشق آبش در درون غم
 نشیند در کنار آب و گوید
 که گر نوشم شود آب اند کی کم
 بخیلی بد کنش را در زما نه
 تو گوی این صفت باشد مسلم
 ز فرط حرص مال خویش را
 همی بر خویشتن دارد محرم stb.

barátkozástól. «Tégy a mit akarsz lelkem, csak a tudatlanokkal ne szövetkezz, mert az oktalan, ha olyan jó is, mint a testvéred, utó-jára meggyülik vele a bajod.» Az ismeretes axiomát, hogy együtt kell ordítani a farkasokkal, így illusztrálja: «Légy udvarias testvér, különösen az légy a bolondokkal szemben; soh'se mondd a balgának, hogy nincs elég esze. Bizony van elég tökéletesen tudós böles, ki a köznép kedvéért éjjel-nappal a bolondot játsza.» A persa rajongók ideálját, mely abban áll, hogy Istent önmagáért, nem reményből vagy félelemből szereti, tiszteli a hívő, így fejezi ki egy helyen: «Oh te ki eszeddel és szerelmeddel kérkedel. Mondásod egyik fele igaz, a másik fele hazugság. Van eszed, de nem vagy szerelmes. Azért vagy a félelem és a remény foglya. Mi köze a szerelemnek a félelem és a reménységhez? Az igazi szerelmesnek reménye és félelme egyedül maga az Isten». ¹⁾ Vallásos tárgyú alkalmi verseket is írt Ka'áni, ezekben hol Mo'hammed prófétát, hol a hős 'Alit, az Isten oroszánját, magasztalja valamelyik ünnep vagy évforduló alkalmából. A bevett szokáshoz híven, rendszeren a tavasz leírásával kezdi költeményét. Így például 'Alit dicsérve így szól: «A tavasz örömhírét hozza ma a reggeli szellő. Ezerszer megbántam én ma a megbánást. Az idő smaragd szőnyeggel teríti be a mezőt. Jöjj ki, mert a viigságnak évadja van ma. A kert fiainak fejére esőcseppek helyett királyi gyöngyöket hint most a felhő.» 'Ali bin Músára írt magasztaló versében ilyen keresett tudákos leírását adja az esőfelhőnek: «Reggel egy fekete felhő jött fel a tengerből az égre. Ékkő-teremtő, drágakő-szóró, gyöngyfűző, gyöngyszülő. Zavaros mint Ahrimán szeme, olyan sötét, mint a feketék arca. Azt mondtad volna, hogy erőt vett rajta a feketeség kórja. Éjszintű, mint a sötét éj (seb gásik)

¹⁾ ای که از عشق و عقل میبانی
هست نیمی دروغ و نیمی راست
عقل داری ولی نداری عشق
زان وجودت اسیر خوف و رجاست
عشق را با امید و بیم چه کار
بیم و امید اهل عشق خداست

Teh. kiad. 385. lap.

oly elfogódott, mint a szerelmesek szive. Olyan keskeny, mint Vamík szeme, olyan színű, mint Adra hajfürtje. Külseje szurkos, belseje tejes. Kivülről szemfestékekkel befestve, belülről tele gyöngyökkel. Szívében rózsaligettel, kivülről bőrtönnel, hol sirva, hol nevetve, mint az együtt idogáló korhelyek. Mint a gőz, mely felfelé megy, mint a részeg div, mely részegen sok kifuratlan igazgyöngyöt vág a sziklához. Elfödte a világosságot terjesztő napot az ő sötétségével, mely olyan volt, mint Egyiptom királya (Józsefet érti) a börtönben és a hold a sötétségben. ¹⁾ Mint a sahot vagy egyes hatalmasokat dicsérő verseiben, úgy a vallásos tárgyúakban is, a dicsért szent férfiu kívül sok másról is beszél Ka'áni; így egyik Alit magasztaló költeményében az igazi szerelem titkának meghatározását így adja: «Nem tulajdona a szerelmesnek egy szívben két kedvest tartani. Vagy a lélekről, vagy az imádottról kell lemondani. Nem illik a derék emberhez Gánúsipár és Mahjār módjára Darius barátja lenni és Nagy Sándorhoz szítani. ²⁾ Vagy a kedvesednek légy rabja, vagy lelkednek. Csunya dolog egy menyasszonynak két férjjel birni. ³⁾ Ka'áni-nál alig található verset, melyben a legtávolabbi célzást, vonatkozást lehetne felfedezni írója lelki életére, vagy olyasmire, a mi a költő személyére vonatkozik. Egyik 'Alit dicsérő versében mégis, ha nem tévedünk, saját francia olvasmányaira céloz, mikor a görög tudományt okolja, hogy kételyt támasztott lelkében a korán hitelessége iránt. Ka'áni nem tudott görögül és mást nem értethett a görög tudomány alatt, mint a szabad szellemű francia irodalmat. «Órangyalom titkon a fülembé sügta, hogy a műveletlenek tudatlansága is jobb a görög tudománynál. Mit nyertél egyebet

¹⁾ Teh. kiad. 11. lap.²⁾ A persa Nagy Sándor monda szerint így hívták Darius két udvaroncát, kik Nagy Sándorhoz átpártoltak.

³⁾ رسم عاشق نیست با یکدل دو دلبر داشتن
یا زجانان یا زجان با یست دل بر داشتن
نا جوانمرد یست چون جانوسپار و ما هیبار
یار دارا بودن ودل با سکندر داشتن
یا اسیر حکم جانان باش یا در بند جان
زشت باشد نو عروسی زادو شوهر داشتن

Teh. kiad. 284. lap.

görög tudományoddal, mint hogy kétséged támadt a korán valódiságáról. Légy te hű a tudomány szelleméhez és mondj le a külsőség tudományáról, mert a tudomány szelleme régi, tartós, alakja pedig mulandó. — Sohasem fogod megismerni az Istent, hisz saját lelkedet sem vagy képes fölfogni.¹⁾ — Ka'ani, mint prózaíró is jeles. Több kisebb terjedelmű tudományos értekezésén és a kortársak divánjaihoz írt előszavakon kívül legnevezetesebb prózai műve a Perisán című beszélygyűjtemény. Sa'di Gulistánjának mintájára írta Ka'ani ezt a művét, mely mint Sa'di remeke, félig versben, félig prózában írt, többnyire erkölcsi és tanulságos beszélyeket és meséket tartalmaz. Összefüggés nincs az egyes beszélyek közt, így jól rá illik a Perisán, szétszórt, összekészált, név. Az elbeszélések értéke nem nagy és csak Ka'ani szép irálya és nyelvezete az, a mi őket élvezhetőkké teszi. Minden meséjében moralizál, egyikben a kevéssel megelégedést hirdeti. «Kérdezték a dervistől, hogy micsoda mesterséget tanult. A kinek az elégedettség a kenyere, mi szüksége annak a mesterségekre, volt a dervis válasza.» A világról lemondást hirdeti több beszélyében. «Kérdezték egy valakitől, hogy mit kíván a világon. Így felelt: meztelen testet akarok, hogy azt az Úr a föltámadás napján díszesen felruházza és siró szemet, hogy az könyeivel eloltsa a pokol tüzét.»²⁾ Több beszélyét, mint

1) سروش غییم گوید بگوش پنہا نی
کہ چہل دونان خو شتر ز علم یونا نی
تورا از حکمت یونان جز این چه حاصل شد
دہ شبہ کردی در ممکنات قران
تو نفس علم شو از نقش علم دست بشوی
کہ نفس علم قدیم است و نقش اوفانی
شناختن نتوانی ہرگز یزدان را
چو خود شناختن نفس خویش نتوانی

Bomb. kiad. 331. l.

یگی را گفتند در دنیا چه خواهی گفت جسم عربان خواہم³⁾
تا در قیامت خداوندم حلہ بہشت یوشاند و چشم گریبان تا آبش

اتش دوزخ فرو نشاند
Perisán 18. lap. نشانند

magával történt dolgot beszéli el. «Egyszer, mikor Sirázból Irákba költöztem és kénytelenségből az elválás gyötrelmét barátaimmal közöltem, bucsuzáskor, mely a barátok között mintegy kötelező törvény, egyik barátom, ki a többi ismerősömnél jobban szeretett és igen ragaszkodott hozzám, a többieknél tovább nézett utánam és a következő verset szavalta el: «Megtudja mindenki, ki barátaitól elszakítja szívet, hogy a szívet a lélektől elszakítani mily nehéz dolog.» Ezt mondva, olyan nagy részvétet és szomorúságot mutatott, hogy megesett rajta a szívem és így feleltem neki: Oh régi jó barátom, fájdalmad nem ok nélküli és a félelem, melyet táplálsz, nem alaptalan. Ő erre így felelt: «Azon búsulok, hogy az utazásra tökéltre el magadat, az út fáradalmait elébe teted az otthon gyönyöreinek». Oh lelki barátom, így feleltem én neki, tudod, hogy az eszes ember az utazás viszontagságait nem becsüli többre az otthon nyugalmánál, de ebben a városban nagyon elszaporodtak az irigyek, kik saját tudatlanságukat nem mérik mások tudományához és minden ok nélkül gyűlölik a jeles embert. Folyton ármánykodnak, árulkodnak ellene. Azt gondoltam, jobb lemondani a barátról, mint az ellenség nyilainak céltáblája lenni.»¹⁾ Elbeszélései többnyire rövidek és tömören, minden szószaporítás nélkül vannak írva. «A szegény embertől kérdezték, hogy hol alszik. Ott a hol rám esteledik, válasszolt (vers). «A kinek sziklakő a párnája és föld a derekalja, mindig annak, akárhol tölti is az éjet. A vagyonos ember fél a haláltól és aggódik vagyonáért. Mily boldog az, ki nem gondol másra, csak a halálra.»²⁾ Egyik meséjében összehozza a bőkezű hebegőt és a bandsa koldust, kinek káprázik a szeme és mindent kettősen lát. «Egy kegyes adakozó emirnek hebegő nyelve volt és ugyanazt a szót kétszer mondta ki. Tudomására jutott az emir jótékonytsága egy koldusnak, kinek még az volt a hibája, hogy bandsa volt és mindent kettőnek látott. Ez a bandsa koldus elment az emirhez és így szólt: ha valami kegyes adományban részesülök, én azt kétszeresen megköszönöm, mert én egy adományt is kettőnek véelve, kettőért mondok köszönetet. Ha valakinek azért adsz valamit, hogy az halát adjon érte, akkor legjobb, ha annak adsz, a kinek káprázik a szeme, mert az kettőnek látva az alamizsnát, kétszer mond érte köszönetet.»

¹⁾ Perisán Teh. kiad. 18. l.

²⁾ U. o. 19. l.

Mondják, az emirnek úgy megtetszett a koldus beszéde, hogy azt parancsolta szolgáljának, hogy tíz dinárt adjon neki. A szolga nem tudva, hogy ura hebegő, tiszszér tíz, azaz száz dinárt adott a kéregetőnek. Természetesen igen megörült a banda a váratlan adománynak és elragadtatásban ilyen szavakra fakadt: milyen bőbeszédű az Istentől, hogy egész életére hebegővé tette az emirt, hogy az egy napon boldogítsa a szegény ügyefogyottat (vers). Két évig savanyúan tartja a bort a boros edényben, hogy annak heve idővel megédesítse a szív örömét. Mennyi kincset rejt ő a föld alá, hogy azzal egy napon megsegítse a szűkölködő szegényt.* Hallottam, hogy ez a banda koldus egyszer így nyilatkozott: Az én szememnek az a hibája, a mi az emir nyelvének. Én kettősen látok, ő meg megismételi a szót, de míg az én szememnek tulajdonsága sajnálatra méltó testi fogyatkozás, addig az emir nyelvének hibája dicséretre méltó jó tulajdonság. Egy eszes ember jelen volt és így szólt: ha az emir szidásodra vagy botbüntetésed kiszabására nyitná ki a száját, akkor tudódnék ki, hogy a hebegés is hiba. Mert akkor tíz csúfnév helyett százat kapnál és tíz bot helyett száz botütésben részesülnél. Ami az emirben dicsérni való, az a bőkezősége, nem a hebegése.*¹⁾ Néha humoros akar lenni, de ilyenkor élcz helyett csak a népnek tetsző vastag tréfákat tud felhozni. A keleti embernek kevés érzéke van a nevelésnek nemesebb faja, a humor iránt. Ka'áni sem tesz kivételt, ha élczelni akar, vagy valami izetlen gyerekséget vagy valami illetlenséget mond. A modern persa irodalom satirikus költői közt az első helyet nem Ka'áni, hanem egy másik ismert költő, Jagmá foglalja el.

Jagmá Géndeki, mint neve is mutatja, Géndekben született. Jagmá csak írói neve volt, valódi nevén Abúhassán-nak hívták. Élete körülményeiről keveset tudunk, mert a legjobb tedkerehek is csak igen sovány életrajzi vázlatot közölnek róla.²⁾ Annyi bizonyos, hogy Irákban tanult és még mint fiatal ember egy Zulfikár Hân nevű persa tábornok titkárja lett. Ez utóbbi bátor katona, de igen

¹⁾ Teh. kiad. 7. l.

²⁾ Rida Kull Hân alig egy pár szót szentel a költő életének, úgy látszik, nem igen rokonszenvezett vele, mert csak két-három verset közöl tőle, azzal védekezve, hogy a költő divánja nincs meg nála, így kénytelen ezzel a kevéssel beérni. Megma' el fusahá II. köt. 580. l.

kégyetlen, romlott erkölcsű, durva ember volt, ki titkárját, a fiatal költőt, halálra keserítette. Zulfikár Hân durva bánásmódja nagy hatást gyakorolt a költő lelki fejlődésére, mert ez adta meg neki azt a satirikus irányt, mely veres fonálként húzódik át minden szellemi termékén. A költő első műve egy gúnyvers lett. Alig, hogy kiszabadult a tábornok körmei közül, egy mérges satirában öntötte ki epéjét. Gúnyversét tábornoki-nak, Serdárijuh-nek nevezte el. A Serdárijuh nem egyéb durvábbnál durvább szitkozódásnál, nincs a persa nyelvnek az a goromba szava, durva, illetlen kifejezése, mit az elkészeredett poeta volt urának, a tábornoknak, fejére ne zuditana. Az egész Serdárijuh tele van a sok zenkahbeh géndeh (kéjhölgy) és egyéb kevéssé irodalmi kifejezésekkel.

Ka'áni, kinek jóízlést sértette a sok szitkozódás és az örökös Zenkahbeh (kéjhölgy), egy találó gúnyverset írt a moecosk szájú költőre. Ka'áni lesújtó ítélete Jagmáról tökéletesen igazságos. Jagmá nem csak a Serdárijuhban, hanem ghazeljeit kivéve, minden versében keresi a durva trágár szavakat és illetlen kifejezéseket. Az Ahmedában egy másik satirájában is minden alkalmat felhasznál, hogy valami illetlenséget, gorombaságot mondhasson. Költeményei legnagyobb részének tárgyát az élet ocsmányságaiból vette, így egyik híres költeményében a خلاصة الانتصاح-ban, mely czímet finomított szép ruhába öltöztetett gyalázattal lehetne magyarra fordítani,³⁾ egy Zola tollára érdemes tárgyat énekel meg. A költemény meseje röviden a következő. Több mulatni szerető korhely összejön egy rossz hírű házban. Mulatnak a kéjhölgyekkel és iszszák a próféta által tiltott italt. A dáridóról értesül az egyik kikapi ember felesége. A kardos asszony boszút forralva, hamarjában összegyűjti szolgálóit és nőrokonait, kik botokkal, kapákkal és égő fadarabokkal felfegyverkezve rárontanak a mulatókra. A hűtlen férjeket és a könnyelmű nőszemélyeket jól elpáholja a haragos amazon sereg. A költő, mint azt

³⁾ A teheráni kiadás lapszéli commentárja így magyarázza a különös czímet

و گد ازش این قصه در رتبه رسوائی پایه بلند و در شیرینی
فصیحت ما به قند داشت موسوم بخلایة الانتصاح شد

Jágmától várni lehetett, a bűnös férjeket veszi védelmébe és a megsértett asszony tettét bélyegzi meg a gyalázatos jelzővel és vadságnak, embertelenségnek nevezi a feleség indokolt bosszúját. Jágmá nem maga beszéli el az eseményt, hanem nagyobb hatás végett a bordélyház gazdájával beszélgeti el, kit a próféta nevével Ebulkasimnak nevez. A dagályos, ékes irályban írt előszóban elmondja, hogy ő néhány jó czimborájával elment Ebulkasimhoz. Ebulkasim szokása ellenére leverten, szomorúan fogadta vendégeit. A költő faggatása és gyöngéd szemrehányásaira, hogy miért oly szomorú ő, kinek már mesterségénél fogva mindig vügnak kellene lenni, így kezdi történetét a bordélyos: »Hallgass el Jágmá, miesoda beszéd ez. Más fordulatot vett az ég járása. Szétszóródott az az éjjeli mulató társaság. Ellenség talált utat abba a szentélybe (szép egy szentély!) Te azt mondtad volna, hogy tüzet kapott a nádas. Olyan fekete rabszolganők mint a gyűlölet, mindegyik közülök egy-egy égő fahasábbal a kezében egy kis idővel az előtt, hogy a keleti csatatéren kardot rántott az a világhódító török (azaz feljött a nap), páncél fűrtű vas-karmu négerek nem egy nem is két felől, hanem minden oldalról bottal, kövel kavicscsal rohamot intéztek a ház belseje ellen. Mit is mondjak, durván berontottak. Kődobálással először betörték az ajtót. A gyalázat lábával taposták az előcsarnokot. A czimborák előtt kitérték a szégyen kapuját.¹⁾ Először egy Habib nevű ember vette észre a mulatók közül a betörőket. Habib az a jámbor tehetetlen ember, kit mi mindnyájan oltalmunkba vettünk. Mikor meghallotta az éjjeli támadás zaját, ott hagyta a társaságot, hogy meglássa, hogy mi az oka a zsvajznak és ki az okozója a lármának. Gyorsan kiszaladt az előcsarnokba és nagy hangon így szólt: Hallgassatok, ti semmirekellők, mert a színbor hevétől elszunnyadva alszik a kedves házigazda, ha fel talál ébredni, bizony meggyűlik vele a bajotok. Kedemhejr, az erős néger szolgáló, ki oly buta volt, hogy nem tudta megkülönböztetni az olajbogyót a gubacstól, úgy a fejére ütött neki az égő hasábbal, hogy a nyomorultnak nem maradt emberi formája. A többi szolgálok is, ki kövel, ki bottal ki meg ökölkel körülfogva úgy eldöngették, hogy nem maradt egy ép porczi-kája. Feje száz helyen vérzett a jámbornak, a kövektől teste meg

¹⁾ Teh. kiad. 249. l.

úgy nézett ki a szegény Habibnak, mint egy korhadt vén korporsó. Nem tudom, félholtan megszabadult-e vagy ott hagyta a fogát.¹⁾ Habib elpüfölése után a haragos fehéreselédék, oly gyorsan, mint a fényes villám átrohantak az előcsarnokon. A pinezegádornál a görbe 'Abdulbaki épen rózsaszínű bort töltött a pohárba. A vigság és a jószin okozóját töltötte poharába. Meglátta ezt az egyik fekete rabszolganő és oda futva, úgy a fejére nyomta a félig megégett hasábot, hogy a szerencsétlennek a mennybe is fölhangzott a jajszava.» Habib és 'Abdulbaki után a háztulajdonosra Abulkasimra is rákerült a sor. Saját megveretésének gyászos históriáját siralmas hangon elbeszélve, sokáig sentimentális modorban elkesereg az elpáholt bordélyház-tulajdonos összeégett vert testének az állapotán. A sok érzelgős panasz és keserves sopánkodás közt komikusan hatnak a trágár hasonlatok, melyekkel nyomoruságát festi és tehetetlenségét rajzolja. 'Abdulbakival aztán és a többi megvert czimborával végezve, a kárvallott bordélyossal, Ebulkasimmal beszélget el a költő szomorú gyászos végű történeteket. Még ezekben a sentimentális hangon tartott elbeszélésekben is nem egyszer lehet erőnek erejével oda vont illetlenségekkel találkozni.

Jágmának ez az illetlenségeket keresve kereső modora, mely még a franczia naturalistákat is felülmulja, nem egyedül álló jelenség az újabbkori persa költészet terén. Keleten a nevetseges csaknem egyedüli forrásának a nemi életből származó kényes helyzeteket tartják. Alig van keleti, különösen persa író, kinél, ha nevetsegest akar mondani, valami sikamlós helyet ne találna az olvasó. A keleten uralkodó despotizmus igen szűk térre szorította a szatirát, csak a szorososan magánéletben előforduló visszásságok ostromozását engedve meg a szatira-írónak. Jágmá a nemi életet és annak téve-

¹⁾ چو در گوش آمدش بانکه شبیخون
نهاد از محفل ما پای بیرون
که بیند هیاهوی و فغان چیست
بساط آرای این شور و فغان کیست
stb.

déseit tartja a nevetségesség elemnek a költészetben és hogy fűszerezze költeményeit, bőven él velök, sikamlósságok nélkül is lehet humorosan írni, de ehhez szellemesség kell, mire egy tösgyökeres keleti író, mint Jagmá képtelen. Jagmá mentségére felhozható még, hogy a persa ember, még a magasabb körökhöz tartozó is, nem oly változatos kifejezéseiben, mint a művelt európai. A legjobb társaságokban még kiskorú gyermekek előtt is egész nyíltan beszélnek a nemi élet megengedett gyönyöreiről a maga nevének nevezve a dolgot.¹⁾ Kevésbé menthető Jagmá előszeretete, melylyel a természetellenes szodomai bűn leírásánál időzik s szinte tetszeleg annak fertőjében.

Ghazeljeiben Jagmá a régi tárgyat, a bort és a szerelmet, énekli meg néha Omer Hejjám modorában. A tulságig vitt érzélgés különös hatást tesz az olvasóra, ki Jagmá egyéb műveit is ismeri és annak vastag naturalizmusához hozzá van szokva. Az érzélgés szerelmi panasz úgy nem illik Jagmá szájába, mint az ördög ajkára az imádság. Sikerültebbek azok a versei, hol cynikus szellemben szól: «Sohase törődjek én a Keuterrel meg a paradicsom kertjével. Elég nekem a boros pohár és a koresma egyik szöglete.»²⁾ Hasonló szellemben szól egy másik versében. «A városi hitszónoknak nincs annyi befolyása, mint a mi csapszékünknek, és irigységből dob követ üvegünkre.» A Vezérigék című költeményében egy igen nagy szigorral kormányzó zsaroló emírt gúnyol, elég találóan hasonlítva az ő békében az alattvalók zsebei ellen viselt háborúját az eposz Rustemjének harcához. «Ha a Hamáverek ellen ment Rustem gyors paripáján nehéz buzogánnyal s magasán lobogtatva a háború kócsagtollát, azon a földön vitézül harcolt. Te oroszán futású kanczádat Demávendnek fordítottad. Nem volt neked sem pánczéled, sem kardod, sem buzogányod, sem sisakod; nem volt neked kantárszárnál egyéb a kezében. Mint király vágattal föl s alá abban

¹⁾ Polak, Persien das Land und seine Bewohner. 1865. 67. l.

²⁾ هرگز مبادا کو تروجننت هوس مرا
جامی شراب و گوشه میخانه بس مرا
Teh. kiad. 150. l.

a gyönyörű tartományban. Mindenütt, hol csak patkónyomot láttál, mindjárt arra fordítottad lovadat. Ugy megriasztottad a romlottakat, hogy az iszákosnak sejkh lett a barátja. Nem hagytlál te azon a szivbájoló réten egy fiát sem a szarvasmarhának és a juhnek. Nem a hó az, oh hatalmas hős, hanem te vagy az, ki elől a hegyre menekült Behmen. Az égboltozatot meghaladja koronád magassága. Világhódító lett pusztításod hire. Szerencsecsillagod nevet a napra és a holdra. Töröd a beleket véresre festi. Nem láttam én még ilyen szerencsétlenséget a világon, még az égtől sem telik ki az ilyen ítélet. Ne mondd, az én kezem még a háborúban sem képes azt tenni, mit a tied a békében művelt.»¹⁾ Jagmá divánjában, a mi szokatlan keleten, még egyesekhez intézett levelei is közölve vannak. Leveleit nemes egyszerűség jellemzi, a hiába való cziczomát és tudákos kifejezéseket, haszontalan frázisokat kerüli. Nyelve a művelt társaság nyelve. Egy szemüveg végett Hagí Mohammedhez, régi jó barátjához, írt levelében például így szól a szokásos «Legyek a te áldozatod» után: «Azt akarom, hogy minden barátom és ismerősöm, a ki csak a Teheránba menő paripákra nyeretget tesz, tőlem neked levelet és izenetet vigyen. Akár odaér, akár nem, akár te figyelemből válaszolsz, akár válasz nélkül hagysz. Mert, mint a költő mondja: «Midőn odaadtad neki szivedet és barátságot kértél érte, nincs semmi választásod. Ha ő nem keresi a te barátságod, te keressed az övét.» Egy fiatal ember a sah szolgálói közül, a ki tudja, hogy hol van a lakásod, elvette tőlem neked szánt leveletem és megígérte, hogy azt rendeltetése helyére meneszti és válaszodat tőle elvéve, azt nekem elküldi. Valószínűleg azt neked már meg kellett kapnod és elkeltél olvasnod. Ha Mirza Ridát láttad és beszéltél vele a szemüvegről, gyorsan tudósíts. Hagí, ha van szemed és füled, eszed és józan ítélőtehetséged, ez alatt a két-három esztendő alatt meggyőződhetél arról, hogy én sem nagynak, sem kicsinynek kegyét nem keresem (szó szerint, hogy én a padisahtól a pásztorig, mindenkinek ebédjétől megmostam a vágy és a kívánság kezét) és nem kutatom

¹⁾ گرفتارستم بهماوران
به نیروی رخس و بگریز گران
stb.

az emberek jó-rossz tulajdonságait (szó szerint az emberek vöröse és sárgája előtt behunytam szememet). Senkitől sem várok potyát, ingyen pénzt. Te egyike vagy barátaimnak. Ha hébe-hóba saját meghívásodra is megtörtem a kenyeret házádban, úgy én a magam részéről előbb, mint sem két khalkhalbeli napszámos vályogot vetne, vagy kútat ásna, szolgálatra kész vagyok. Több mint húsz évvel ezelőtt épen ilyen járatban voltam Seif ed-Daület Ő excellentiájánál, ki egyike a legigazságosabb nagyoknak és a kit én ismerőseimhez számítok. Igazságot, méltányosságot nem látott barátaimat ajánlani neki. Én azt a szemüveget Gelál ed-Din herezeg jelenlétében vettem egy kereskedőtől, mert jól a szememhez illett. (Az eredetiben is így van, a közbenjárást, csak érintve a szemüveg-kérdést, hozza elő). Mivel Mirza Ridát fiamat jó barátomnak, fiamnak, nyilvános és magán ügyeim titoktartójának tartottam, rá bízam a szemüveget. Mikor Rejből visszatértem, ő (t. i. Mirza Ridá) Gilánban volt. Anyjától kértem tehát a szemüveget. Azt felelte, hogy nincsen róla tudomása. Igazat mondott, maga Mirza Ridá is megfélekedett róla. Azt mondom, kell, hogy jól megemlékezzék róla a Mirza és sziveskedjék azt nekem elküldeni, mert az nem valami eldobni való jószág. A levél vivőjét, tanult fiamat Mirza Mehdi Kulit megbízom, hogy vásároljon számomra egy ágakkal bíró szemüveget. Te is segíts neki, kérdezd meg európaiaktól, hogy milyen szemüveg jó egy hetven-nyolcvan éves öregnek, olyant keress, olyant vegyen. El ne mulasd (kútáhi mekun). Egy olyan jó barátot, mint én ily alávaló módon megbántani (a szemüveg eltulajdonítására czéloz), megkárosítani több az embertelenségnél, ez a gazság és a köszívűség kifolyása.¹⁾ Azt mondhatná valaki, a levelet olvasva, hogy «tant de bruit pour une omelette». Jağmának családjához tartozóihoz írt bizalmas levelei igen sok érdekes dolgot tartalmaznak. Így egyik fiának szemrehányásokat tesz hozzá intézett levelében, hogy neje halála fölötti fájdalmában úgy átengedi magát a szomorúságnak. A nő nem érdemli meg, hogy annyit búsuljon az ember elvesztén. Az ismeretes mondással vigasztalja fiát, hogy a nő olyan, mint a gyöngyház, ha leszakad lesz más, ha meghalt az asszony, leányt

¹⁾ Teheráni kiad. 145. 1.

kell keresni, ha elégett a rossz, jobbat kell venni.¹⁾ Vigasztalásul aztán elkezd értekezni a nők romlottságáról, a keletiek ezen kedvencz témájáról. Hogyan van az, így élcelődik az öreg Jağmá, hogy te a rablónak nő nevet adtál (lefordíthatatlan szójáték a *rahzen* rabló és *zen* nő szóval) és a vágy égetőjét a vágy csinálójának tartottad, (szójáték az összbangzás végett a *saz* és *súz* szavakkal). Végül egy sikamlós történetet beszél el az egyszeri özvegy asszonyról, ki, hogy szeretőjét kimentse, az akasztófára kötötte fel férje holttestét. Minek szerinte az a tanulsága, hogy egy kutya jobb száz erkölcsös nőnél.²⁾

Jağmá, mint költő, meg sem közelíti ugyan Ka'ánit, de azért tisztességes helyet tölt be az újkori persa irodalomban. Nicolas értékén túl becsülte Jağmát, midőn őt közvetlenül Ka'áni és Serüs mellé sorozta. Keleti kritikusok, jóllehet elismerik Jağmá nem közönséges nyelvjáratosságát, nem tartják őt oly nagy költőnek s csak mint satyrikust dicsérik. Serüs Ka'áni és Jağmával együtt a modern persa irodalom legismertebb költője. Mohammed Husejn az ő virágos írásmódorában így jellemzi Serüst, mint költőt: «Ő a jelesség lajstromának eleje, a szépertelem tulajdonosa, a mindenben mester, a költők napja, Mohammed 'Ali az iszfaháni (arab mondás): «Olyan jeles ember ő, hogy mintha csak egyenesen ő érte teremtették volna a kitünőséget, mestere a versnek és a prózának, a költőt és a folyó beszédnek.» A világ összes tudósainak Hedsz és Irák apraja-nagyjának ez az ítélete róla és ebben megegyezik az arab és a persa, hogy ilyen az Oxuson túli és a turkesztáni ékes-szólók módjára szépen szóló költőt, ilyen tudományos írot még képzeletökben, álmukban sem láttak.³⁾ Serüs fiatalkori életéről és körülményeiről mélyen hallgatnak életrajzai, még születési éve sines közölve bennök. Csak abból az egy adatból lehet a költő születési évét kiszámítani, melyet Mohammed Husejn a Geng Šajegán szerzője felhoz, hogy ő 1828-ban (1244) ismerkedett meg Serüssal,

زن رفت دخترى بايد جست بد سوخت بهترى بايد
خو است

که يك سگ به از صد زن يار سا ي

³⁾ Geng Šajegán 202. 1.

ki akkor tizennégy éves lehetett.¹⁾ Ezt véve alapul, 1814. körül született. Serús szülei a híres Iszfahánban éltek, a fiatal költő is ott szerezte első babérjait. Serúsban a költészet iránti hajlam csak nem olyan korán felébredt, mint Ka'aniban és már tizennégy éves korában kész költő volt.²⁾ Első fellépése a nyilvánosság előtt tizenöt éves korában, szülővárosában, Iszfahánban történt. Iszfahánban régóta szokásban volt, hogy egy meghatározott napon a város összes költői összegyűltek a kormányzónál és felolvasták előtte verseiket. A fiatal Serús elég merész volt kezdő létére ezen a költői versenyen megjelenni. Felolvasott versei általános tetszésben részesültek. Egyik persa életrője szerint a fiatal Serús versei úgy vették ki magukat a többi költők művei között, mint a csalogány danája vagy a rubáb (egy persa hurosszerű hangszer) zenéje a dobpergés vagy a holló károghása mellett. «Minden elmét elbájolt tengere (bahr tenger, versmértéket is jelent) vizének sajtósága. Minden kedély szerelmes lett ragyogó versébe.»³⁾ Serúsnak az elért siker daczára nem volt maradása szülővárosában, mert tudta, hogy «nemo propheta in patria sua», vagy a mint a persák mondják: «Saját városában nem becsülik az embert, Bányájában nincs értéke a drágakőnek».⁴⁾ Sokáig Persia egyik városából a másikba ide-oda vándorolt és majdnem egész Persiát bejárta.⁵⁾ Tebrizben érte utól szerencsecsillaga. Dicsőítő verseivel sikerült megnyernie 'Abbás hercegnek a Naib es-Seltnet fiának kegyét. Egyideig a herceg udvaránál tartózkodott Tebrizben, mint udvari költő. Később a fővárosba jött, hol

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ همه نا در چهار ده سا لگی اهنک سخن سرای نمود

A teheráni kiadás előszava.

³⁾ همه عقل مانده حیران از طبع بحر موجش

همه طبع کشته عاشق بر شعر آبدارش

⁴⁾ دشهر خویش درون بیخطبر بود مردم بکان خویش درون

ببها بود کهر

⁵⁾ Megma' el fusehâ II. köt. 184. l.

pártfogója 'Abbás Mirza ajánlatára bejutott Mohammed Hân udvarába. Naşr-ed-Din trónraléptekor Serús, ki őt még mint királyi herceget jól ismerte, alkalmi verseivel elnyerte tőle az udvari költők szokásos címét, a költők napját (sems es su'ara). Serús, kit a sah kegye anyagi javakban is bőven részesített, folyton az udvarnál tartózkodott, mint udvari költő, és a mi időszámításunk szerint 1868-ban halt el. A persa irodalomtörténészek nem győznek elég hangzatos jelzőket találni Serús dicsőítésére. Riða Kuli Hân szerint Serús versei oly édesek és könnyen folyók, mint Ebulhasan Farrahi és Megzi Samarkandinak költeményei.¹⁾ Mi természetesen, kik a költészetben nemcsak ügyes verselést, szép nyelvezetet és ékes szóvirágokat keresünk, hanem tartalmat is, nem oszthatjuk a persa írók bámulatát, kik Serúsban világra szóló jelességű költőt látnak. A keleti előtt, mint azt már többször volt alkalmunk elmondani, legfőbb a szép forma és a szép nyelvezet, ő a költőnél is legtöbbször becsüli az ékesszólási tehetséget, ezért ha nagyon akar dicsérni valamely költőt, azt mondja róla, hogy ékesszóló jó szónok (faşih). Serús, mint ügyes verselő és kétségtelen költői tehetség, jóval meghaladja a középszerűséget, de hiányzik nála az, a mi egyedül tehet valakit nagy költővé, az eredetiség. Ki tudja, talán más körülmények közt Serusból is nagy költő lehetett volna, de az udvari légkör soha sem kedvezett a költői tehetség fejlődésének. Az udvarnál mindig eltörpül, elfajul a költészet.

Minden költeményében dicsér valakit, ha nem magát a sahot, akkor a nagyvezírt vagy valamelyik befolyásosabb nagyot. Magasztaló verseiben először, mint Ka'ani, sok mindenről beszél; a tavaszt énekl meg vagy kedvesének szépségét ecseteli, aztán ügyes fordulat-tal a sahot vagy más valakit, kihez versét intézte, dicsér. Egyik versében például így szól «Oh te hamis bálvány, neked adtam a szívemet, tartsd becsben magadnál az én szívemet. Sohse szomorítsd meg őt. Vigyázz, hogy soha se illesd őt keserű szavakkal. Mert gyöngéd nevelésben részesült részemről ez a szív. Nem volt ennek soha semmi bűje. Százszor is kérték már őt tőlem a szívablók olyan piros arcezzal, mint a gránátalma virága. Mindnyájan tulipánt áruló arcezzal, mindegyikök mosusszal terhes fűtökkel. Ha a te barátság-

¹⁾ Ugyanott.

godat választotta szívem, ne vond meg tőle barátságodat. Nem találsz az én szívemnél jobb szívet, ha millió szívet rabolsz is el. Az én szívemnek az a tulajdonsága, hogy mestersége a hűség és hűség jellemzi tetteit. Egyszer a te dicséretedre zeng ghazelt, máskor meg a sahot dicséri, kinek szerencse a barátja, Naşr ed-Din királyt, a kinek olyan magasztalója van, mint Serûs.»¹⁾

Egy másik ghazeljének végsoraiban így szól: «Ha mérget itatsz is meg velem, nem panaszkodom kezedre. Mert a mérge is ezukor nekem kristályfehértű kezedből. Bepanaszolt téged Serûs a Gemsid méltóságú Naşr ed-Din sahnál, ki olyan mint a teli hold a trónon, a paripáján meg úgy néz ki, mint a fényesen ragyogó nap, hogy megkérdezze tőled, hogy mennyibe kerül egy csók rubintodról.» Majdnem mindegyik ghazeljében végül a királytól kér igazságot kedvese ellenében, valószínűleg csak azért, hogy alkalma legyen urát magasztalni. Egyikben például így szól: «A te szerelmed úgy magához vonza szívemet, mint a hogy a te hajfürteid fátyla fekete vonást húz a holdon (a hold természetesen a kedves fehér

دل من را برت گر امی دار ¹⁾	بتودل دادم ای بت عیار
تلخ با او سخن مگو ز نهار	زوی با او ترش مکن هرگز
خوی هرگز نکرده با تیمار	ناز پرورده من است ایندل
دلربانی بچهره چون گلزار	صدره اورا ز من طلبکردند
همه بارلفگان غا لبه بار	همه با چهرگان لاله فروش
مهر بانی از و دروغ مدار	مهر تو کرد اختیار دلم
ببری دل آکر هزار هزار	دل نیا بب نکو تر از دل من
هم وفا پیشه هم وفا کردار	این صفات دل منست که هست
که کند مدح شاه دولتیار	گاه در وصف تو غزل گوید
ناصر الدین شه آنکه در بر او	
هست همچون سروش مدح گذار	

Serûs divánjának teheráni kiadásában nincsenek számozva a lapok. Azért a lapszám megjelölését mellőzzük.

arcza, melyen mint egy fekete vonás látszik a lecsüngő hajfonat). Szorosra kötött övedtől mennyit szenved a te gyöngö derekad! Mindig a holdhoz meg a ciprushoz légy te hasonló és légy mindig az én keblemen. Mert boldog az, ki ciprust ölel és holdat szorit a keblére. Ambra illatú lesz annak a keze és mosusz szagú a keble, ki ama szívbjároló hajfürteidhez érinti a kezét. Neked az arcod szép, nekem gyöngéd, érzelmes a kedélyem. Az érzelmes ember nehezebben viseli a szerelmi bánatot. Arczomból aranyat csinállok, szememből ezüstöt hullatok (azaz megsárgul az arczom és könnyezik a szemem), mert végre is aranyba és ezüstbe kerül a veled egyesülés. Behunyom szemeimet, hogy megpihenjen az én lelkem, mert minden baja a lelkemnek a látásból ered. Annyi igazságtalanságot követesz el te rajtam, hogy magam is félek, nehogy bevádoljanak Naşr ed-Din sahnál az igazságos királynál, a királyok királyánál, ki az égig emeli a győzelem zászlaját.» Ilyen merész hasonlattal él egyik ghazeljében, hol mint az előbbiben a sahról sem feledkezik meg: «A te szerelmed, oh bálvány, úgy sátort ütött a szívemben, hogy nem gondolok semmi helyre, nem törődöm semmiféle várossal. Rózsavádkor sátort ütnek a barátok a kertben. Nélküled a rózsaillat csak növeli fájdalmanat. Vagy jöjj tea keblemre, hogy édesen elszunynyadjak, vagy mondd meg a te képzeleti alakodnak, hogy tűnjön el szemem elől. Oh te kinek ambra illatú lánczok hullanak az arczára. Bár az én kezem egyszer abhoz a lánczhoz érne. Zsarnokoskodol te ezukrosszájú bálvány Serûson, de a zsarnoksághoz nem adja soha beleegyezését az én jeles királyom Naşr ed-Din a Gemsid udvarú persa király.» Ghazeljeiben több helyen szép, találó hasonlatokkal írja le kedvese szépségét. «A reggeli szellő sem oly illatos, mint a te léhelleded. Nem oly gyenge a sarjadó fű, mint a te arczod pelyhe.»¹⁾ Hold vagy és sugarad a lélekbe hat, ciprus vagy és a szívben van a helyed. Nem volt még lélekvidító hold és szívelragadó ciprus. Mikor a bortól felhevülve tánczra kelsz, egy rózsafán sem terem olyan rózsza, mint a milyen akkor te vagy. A szépség iránti vágy és a szerelem fölvidította a világot, ha nem volna meg ez az érzelem, nem lenne akkor szép és gyönyörébrészto a tavasz. Oh a kinek benső tüze egész lényedet (t. i. Serûsét) elégette. Ne gyakorold az égetés mesterségét, mert nem nap a te tüzed. A Şirinhez hasonló kedvesnek, a kinek

¹⁾ Anis el-Oehág par Huart. Paris 1875. 42. 1.

Hosreva Serüs nem tesz semmit, ha nincs is Perviz szerencséje.¹⁾ A kedvesemmel egyesülés után sóvárogva nincs sem nappal sem éjjel egy pillanatom sem, mikor szemem távolléted alatt könynyeket ne hullatna.» Elég élénk, a régi költőkre emlékeztető hangon a koresmároshoz írté szavait egyik költeményében: «Csapláros! hozz nekem egy-két ragyogó borral töltött poharat. Hozz egy csókot arról a badakhsani rúbinthoz hasonló ajakról. Én tetőtől talpig csupa tövis vagyok te csupa rózsá vagy. Hozz nekem egy-két rózsát arról a rózsáligethez hasonló arczról. Ez éjjel ezek a holdféhér homlokú szépek mind az én vendégeim lesznek. Hozz ide egy pár szép arczú, ghazelt zengő énekest. Ha nem tudsz találni zenészt és szép arczú jó hangú énekest, tégy kezet a Venus csillagra és hozd le a forgó égboltról. Kopogtass be az éden kapuján nekem a bolondnak nevében, s hozz egy pár üveggel a mennyei borból. Hogy elmeríts a borba tejbe és a cukorba, hozz nekem egy üdvözlöt attól a nevető szépségtől. Verontó tekintete gyorsan megölt engem: Új életre ébresztett ajka hozzá nekem hitet. Minek hánytorgatod hogy hitetlen lett Serüs. Hozz nekem ebben a korban a sahon kívül egy igazi muszalmánt. Nasr ed-Din sahon az igazságon kívül, kinek azt mondja az ég: «Király a te arczodról hozd el nekem az istenség méltóságát.»²⁾ A sahudvalévölég nem tartozik a legvakbuzgóbb moszlimnek közé, de Serüs hízelgésből az egyedüli moszlimnek nevezi a reformbarát uralkodót, kit gyűlöl a hatalmát féltő papi osztály. A persa kormány-nak érdekében áll a papi osztálynak, a mollák rendjének, elnyomása és ártalmatlanná tétele, mert ez az osztály az,³⁾ mely mintegy álla-

¹⁾ Nizáml ismeretes költeményére a Hosrev ú Sirin-re czéloz.

²⁾ سا قیا یکدو قدح باده رخشان بمن آو
 بوسه زان لب چون لعل بد خشان بمن آو
 من سراپا همه خارم تو سراپا همه گل
 یکدو گل زان رخ مانند گلستان بمن آو
 امشب این ماه حبیبان همه مهمان منند
 یکدو تن مطرب خوش روی غزلخوان بمن آو
 یافت گر می نشود مطرب و خواه نکو
 زهره دادست کن از گنبد گردان بمن آو
 (634)

mot képezvén az államban, minden újítás elé akadályokat gördít.¹⁾ Az antagonizmus az uralkodó és a sötétséget kedvelő papi rend közt olyan, mint a hamu alatt rejtőző parázs, mely minden pillanatban lángra lobbanhat. Sok igazhívő persa fülében ezért úgy hangzik Serüsnek Nasr ed-Din vallásosságára vonatkozó dicsérete, mintha valamelyik vakbuzgó keresztény ember előtt beszélne valaki Voltaire, Diderot vagy Renan hitéről. Serüs divánjában találkozik egy-két szerelmes vers, melyekben senkit sem dicsér a költő. Ilyen például a következő, melyben a hagyományos köszívű kedvesről szól: «Meddig még ez a tűzhöz illő hirtelenkedés és makaesség. Tégy le erről az ellenkezésről, mert végtére is nem vagy te tűz. Ha tündéreként eltűnsz a szemeim elől, nem kárhoztalak, mert olyan szép vagy, mint a tündér. Mind a kétfelől utadon sorfalat állanak a tört-szívűek azt várva, hogy mikor rántasz te kardot. Az idegent dédelgeted, az ismerőst elkergeted. Az utánad sóvárgót megolvastod, szeretődidet meg megölöd. Ne csodálkozz, hogy mindig ittasak a szemeid, hisz folyton bort iszol ajkaidról. Ilyen kedves szívűjölő kedvesre van Serüsnek szüksége, hogy az ő házának és vendégségének világító fényt adója legyen.»²⁾ Aligha van Serüs összegyűjtött költeményei közt két-három

در فردوس بنام من دیوانه یکدو
 یکدو پیمانہ از ان خاصہ رضوان بمن آو
 تلکنی غرق میان می شیر و شکر
 یک سلام از لب انلعبت خندان بمن آو
 غمزه کافر خو نکو ارم زود بکشت
 ز ندام کرد لبش باز کہ ایمان بمن آو
 چند گویی کہ پی کفر گرفته است سر و ش
 اندر این عهد بجز شاه مسلمان بمن آو
 نا صرالدین شه عادل کہ بد گوید چرخ
 شهر یار از رخت فرّہ یردان بمن آو

¹⁾ I regeringens interesse ligger det åter att tillintetgöra mollass. hvilkas inflytande och egenlyttiga beteende är allt utom gånneigt för styrelsen. Hedin Genom Persien 1887. 361. l.

²⁾ تا کی چو آتش اینهمه تند می و سر کشی
 (635)

szerelmi versen kívül olyan költemény, melyben legalább a végsorokban valakinek ne hizelegne a költő. Így egyik versében a persa újévet (noóú rúz) éneklí meg, mely ott tavaszra és nem télre esik, mint nálunk, és a tavasszal újra éledő, virágzó természet leírásának végsorába erőltetve betolja a nagyvezér erkölcsének dicséretét. «Az újév szelétől megújult, fölvidult a világ. Ambráról fúj az új év szele, ha nem jött ambráról, hogyan lett ambra-illatúvá. A reggeli szellő úgy tele szórta virágokkal a rétet, hogy te azt mondanád: igazgyöngyökkel diszitett zöldselyem az. A tulipán olyan, mint a szépek fülkagylója. Az ibolya meg olyan bodros, mint a szép-arczúak hajfürtje. Minden együtt volt, a mi csak örömet okoz a mámorosnak. A kertek közepén csalogányok, a kert szélső fáinak ágain örvös galambok. Az egyik dalolva leszállt, a másik énekelve felröppent. Az ibolya a rózsával és a narcissal gyülest csináltak a kertben. A márcziusi eső olyanná tette a földet, mint a paradicsom kertje. A levegő meg olyan lett az újévi szélétől, mint a nagyvezér erkölése.»⁴⁾ Serús az udvari költők szokása szerint legtöbb versét bizonyos alkalomra írta. A sahnak khoraszáni útjára például a következő költeményt szerzette: «A sah, kinek parancsa után jár a végzet, visszatért a

این سرکشی ز سر نه آخر نه آذشی
گر چون پیری ز مردم چشم نهان شدی
معد وز دارمت که نگار پیری وشی
از هر طرف شکسته دلان صف کشید اند
بر آرزوی آنکه تو شمشیر بر کشی
بیک نه مینوازی و میرانی آشنا
مشتاق میگدازی عشاق میکشی
مستند گر دو چشم تو دایم عجب مدار
ای آنکه دایم از لب خود باده میکشی
شمع سرا و مجلس تو سرد سرور
شاهد باین لطافت و خوبی و دلخواهی
هوا از باد تو روز چو خلق صدر اعظم شد⁴⁾

hit szultánjának Imám Riđának sírjához tett zarándok útjából. Utra-kelésekor kengyelfutója volt neki a szerencse, visszatértekor az isteni segítség járt a nyomába. Vigan ment el és örömmel tért vissza, mint a hogy a mennybemenetelről visszajött a választott (Mustafa = választott Mohammed próféta egyik neve). Eleget tett mind az állam mind a vallás dolgának. Igen így cselekesznek a hívő szultánok. Nagy Sándorral ellenkezőleg, mint Hider próféta, eljutott a mara dandóság forrásához.¹⁾ A romlás nem férhet ezután a sah birodalmához. Nincs már kiteve az euyészetnek a sah személye. Mielőtt a méltóság szentélyébe lépett volna, levette fejéről a méltóság koronáját. Szólt, mi ebben a kertben a fejedelem, mi a szegény ember! Mi a király — úgy mond — ennél a sírnál mi a koldus! Úgy meghajolt a szent hely küszöbén, mint meghajolnak trónja előtt a fejedelmek alakjai. Angyal hívta be a sahot a templomba, mert angyallal ismerős az ő lelke. Szövetséget kötött azon a szent helyen Istennel, hogy indus aczélú kardjával fog szent háborút viselni a hitetlenek ellen. Megígérte az Isten neki a diadalmat és a győzelmet addig, míg hű marad a szentháborúi fogadalmához. A királyok napja Naşr ed-Din az igazságos. Az izlám öre a napok kinese. Paripája az ellenség fejére gázol. Kardja a kiontott vérral táplálkozik. Kezéhez hasonlítva, olyan az oceán, mint a pocsolya. A nap az ő elméjéhez viszonyítva sötétebb a legkisebb esillagnál. Kardjával kioltja a nyomorultak lelkét. Törvényszéke és kormánya bajt hoz az istentagadók fejére.»²⁾

¹⁾ Nizámi Iskender Námeh-ja szerint Nagy Sándor nem találja föl az élet forrását és csakis a mesés próféta Hider jut el odáig.

²⁾ شاهیکه هست پیرو فرمان او قضا
باز آمد از زیارت سلطان دین رضا
هنگام رفتن او را اقبال پیش رو
هنگام بازگشتن تا بید در قضا
با فرخی برفت و بیآمد بخرمئی
چنانکه بازگشت از معراج مصطفا
کرد است کار دولت و دین هر دوسا خته

A sah és a nagy emberek magasztalása mellett a profétáról és 'Aliról sem feledkezik meg. Mint egyéb dicsérő verseiben, úgy a Mohammed és 'Aliról szólókban is a proféta és 'Ali erényeinek felsorolásán kívül sok egyéb szorosán oda nem tartozóról is beszél. 'Alit, a siiták kedvencét, dicsérve, így írja le kedvesének mindent elhomályosító szépségét. «Ha fölkeresed (t. i. 'Ali) a Ferkhár váro-

آری چنین کنند سلا طین پارسا
 بر داست بر خلاف سکندر در بین سفر
 مانند خضر راه بسر چشمه بقا
 در ملک شاه راه ندارد دگر زوال
 بر شخص شاه راه نیاید دگر فنا
 زان پیش کاندز حرم کبر یا رسد
 بنهاد از برون حرم تاج کبر یا
 گفتا چه میر در بین روضه چه فقیر
 گفتا چه شاه بر در این بقعه چه گدا
 چونا نکه پیش تختش بالای خسروان
 بالای خویش کرد بان آستان دو تا
 شعرا فرشته خواند سوی بارگاه قدس
 زیرا که با فرشته بود جانش آشنا
 بر بست با خدای در آن بار گاه عهد
 کردن بتبع هندی با کافران غزا
 دادش خدای وعد «پیروزی و ظفر
 تا عهد خویش و غازی کند و فا
 شمس ملوک ناصر الدین شاه داد کر
 اسلام را محافظ و ایلم را بها
 شب دیز او بفرق مخالف نهد قدم
 شمشیر او زخون مبارز کند غذا

sában lévő bálvány templomot, valamennyi bálványt értéktelenné teszed a bálványimádó szemében. Ha a tűzimádónak álmában megmutatott arcodat, közönyössé teszed lelkét a tűzbálvány iránt. Állad gödröcskéjében Hárütként a babyloni kútat birod. Oh mennyi szívet fogsz meg te abban a kútban. Senki sem kötött még illatos övet a hold körül. Te jószagú övet kötsz a holdra. Mikor kibontod hajadat, megszegyened az illatszerész boltját». Egy másik versében, melyben egybefoglalja 'Alinak és a sahnak dicsőítését, így isteníti 'Alit: «Ha azt akarod, hogy bejuthass a legmagasabb égbe, kell, hogy a hívők fejedelmét Hejdert ('Ali egyik neve, annyit tesz, hogy oroszlán) dicsérjed. Ha 'Alit követve a földre lépsz, olyan szagos lesz lábad alatt a föld, mint az ambra. Ha az ő szerelmétől lelkesítette, a Zekkun fölé emeled a kezedet, a Zekkun forrását is olyanná varázsolod, mint a Keuter.» Kifogyhatatlan Serüs az uralkodó magasztalásában. Sok költeményében, mint a nagyvezért dicsérő versében láttuk, csak a vers végébe töltje be úgy a hogy a dicsérő sorokat, úgy, hogy az, a magasztaló sorokat kihagyva is, megállná a helyét, mint befejezett vers. «Oh te, kinek a derekáiig ér le a hajfonata. Karod jaszmin fehérségű, kebled khinai selyem puhaságú. Csábító, szivzavaró, szívamító, szivbilincselő, szivbájoló, szivrabló! Arczod és alakod előtt megalázza magát szégyenében az égnek holdja és a kertnek cziprusa. Háromféle dolog veszi a veres szint arczodtól, a rubint, a gránát alma és a borostyánkő (!). Fürtéiden és szemöldöködön kívül nem láttam még szurkot és nem hallottam mosuszból íjjat. Ha azt akarod, hogy ingyen legyen kapható a mosusz, bontsd ki csak mosusz illatú hajfonatodat. Te a kor bálványainak (szépeinek) vagy a fejedelme. Én pedig a kor uralkodójának vagyok a dicsőítője.»¹⁾ A proféta tiszteletére irt ver-

دریابه پیش دستش اند کتر از شهر
 خورشید پیش رایش کوچک تر از سها
 تیغش بر آورد زتن مفسدان دمار
 بارو سیا ستش بسر ملحد ان دلا
 در باز گشتن موکب صا حبقران از سفر خراسان
 تو میر بتان زمانه من مدح کر صاحت الزمان¹⁾

sei majdnem mind egyformán a képzelt kedves, a keleti, különösen a persa ghazelek ezen obligát alakjának leírásával kezdődnek. »Mindenki, a ki megpillantja, — így kezdi egyik Moḥammedet magasztaló versét, — ajkát és szivrabló hajfürtjeit, nem tudja megkülönböztetni az elsőt a rubintól, a másodikat az ambrától. Hajfürtjeit azon tulajdonságuknál fogva, hogy görbék és meghajtottak, így hívhatom, miért ne hívhatnám labdaverőnek és abrinesnak. Alakját és arcát, a milyen szép és egyenes az, mondom, miért ne nevezhetném holdnak és fenyőfának. Veres rózsalevélhez hasonló mindenestre az ajka. Oh, mennyi cukrot hint az a rózsá levele.» Egy másik ugyanesak Moḥammedre írt versében így szól: »Oh a te kebled selyem puhaságú, a szíved meg üllő keménységű. Állad gödröcskeje szívemnek a börtöne. A te hajadtól vette jó illatát az ibolya. Fogaidtól rabolta fehér fényt a csillag. Egyszerre fölhagy a nevetéssel a kinyílt rózsá, mihelyt meglátja ajkadat és fogaidat. Két orozád és két hajfonatod jászmin és bazsilikom szagot áraszt. Ajkadtól nyeri szépségét és pirosságát a szépvizű igaz gyöngy s a tulipán. Nem fogja fel oly könnyen a labdaverő a labdát, mint a hogy a te hajfonatod elragadja a szíveket. Ambra van nálad vadrózsára hintve (az illatos hajfürtöket érti az ambra, és a fehér arcot a vadrózsá alatt). Cukrod van korallra teremtve (a hófehér fogakat érti a cukor, és a piros ajkát a korall alatt). Téged választott ki a huri nemzetségből és ilyen paradicsomi ékességgel feldiszipve hozzám küldött (t. i. Alláh) jutalmul azért, hogy a létezők urát (Moḥammedet érti) dicsértem. A próféták seregének feje Moḥammed, a választott; ő az, a ki Istennel közvetlenül érintkezik. Senki sem juthatott még ő és az Ur közé. Maga Gábor arkangyal azon a helyen zavartan áll. Mint próféta jött ő, kinek volt kardja és könyve, tanúsága és bizonyossága. Mikor felemelkedett Ahmed zászlaja, egyszeriben lehanyatlottak a sátán zászlói. Midőn először földre tette lábát, romba döntötte Nuširvân magas palotáit.»¹⁾ Ezzel azt tudatta, hogy én azért jöttem a világra, hogy megszüntessem a mágusok hitét. Maga az Igazságos (Alláh egyik neve a 99 szép név közül) az ő nevére esküdött. Nyisd ki a koránt és olvasd a la 'amrukát (életedre mon-

¹⁾ A monda, mely szerint Moḥammed születése napján a persa uralkodó palotájának több tornya ledőlt, 'Abd el Masih nevű szyr ember elbeszélésén alapszik. Sprenger: Das Leben und die Lehre des Mohammeds Berlin 1869. I. köt. 134. l.

dom). Öreg ember osztotta meg vele a szőnyegét. A trónuson Istennek lett a vendége. Hogy a tudósok okoskodását semmivé tegye, egy szokással keresztül ment a kilencz égen. Az élet forrása az ő törvénye; mindenki, ki abból iszik, örökké él. Ha azt akarod, hogy annyi ideig élj, mint Hider próféta, abból a forrásból merítsd az élet italát. Ő az, ki összecsavarta a tudatlanság szőnyegét és kiterjesztette a bölcsességét. Ágyából egyenesen az égbe ment s a világ kezdetétől annak végéig futtatott. Gábor arkangyal gyalog szaladt paripája mellett. Lóháton ment ő át a kilencz égen. Mikor a föltámadáskor az Isten ítélőszéke elé járul, az ő ruhájának szegélyébe kapaszkodj. A fénykupola alatt a szószéken ül ő s mi engedelmesen mellette állunk. Egyik oldalán Jézus Mária fia áll, a másikon Mózes.»¹⁾

1) ای سینہ تو حریر و دل سند ان
چاه ذقنت دل مرا زندان
بگر فته بنفشه بوی از آن زلفین
بر بوده ستاره نوراز ان دندان
از خنده گل شکفته بند د لب
چون در نگره بدان لب و د ندانت
آید ز دو عارض و دو زلف تو
بوی سمن و نسیمک ریحکان
گیرد ز لب لطف و سرخی
لؤلؤی خوشاب و لاله نعبان
زلف تو چنین که دلرباید سهیل
هرگز نر بوده کوی را چو گان
عنبر داری شکسته بر نسرین
شکر داری سر شته بر مر جان
از حور نثر ادگان ترا بگرید
وار است باین نکو ثبت رضوان

Mint a közlött példákból is látható, Serüs korántsem oly találatkony magasztaló verseiben, mint Ka'ani, mert nála egyik dieserő vers úgy kezdődik, mint a másik, legfeljebb a jelzőket, hasonlatokat variálja kissé, melyekkel kedvese bájait festi. Serüs legfőbb érdeme a szép nyelvezet. A persa írók esodálják Serüs nyelvét és modorát. Husejn 'Alí Kermánšahi, ki előszót írt Serüs divánjához, a költő nyelvezete fölötti elragadtatásában így szól: «Serüs azok közé a mesterek közé sorozható, kik új alakba öntve, vissza tudják varázsolni a régít. Az ő szavaiban mintegy újjá született a classicus persa nyelv, akármelyik versét olvasod, egyrangúnak fogod találni Farrahi és Megzi Samarkandival. Verseinek szépsége Sa'diával vetekszik; ha mesznevijét tekinted, azt vélnéd, hogy az töredék Mevlevi Rúminak műveiből.

A költészet prófétája, Firdaüsi, óta még senki ilyen ékesen nem szólott; ez okból nevezték el őt Serüsnak (angyalnak).» A divánjában összegyűjtött költeményein kívül a «Titkok kertje» *روضه الاسرار* czim alatt egy nagyobb, siránkozó hangon írt költeményt birunk tőle, melyben a korbelaí eseményekkel foglalkozik. A persa ezer egy éj fordítás meséihez, mely Serüs régi pártfogója, 'Abbás herczeg sugallatára jött létre, Serüs szedte össze a persa költőkből és részben írta az odaillő verseket. Élete utolsó napjaiban egy nagy hőskölteményen dolgozott, melyben a próféta első háborúit akarta megénekelni a Šáh-Námeh modorában és versmértékében. Ez a műve töredék maradt. Šebái Kašani az újabb persa irodalom elsőrendű költője, ki hirnévben vetekszik Ka'ani és Šerüossal. Šebái, vagy valódi nevén Feth 'alí Hân, mint neve is mutatja, Kašánból származott. Költői műveivel korán meg tudta nyerni Feth'alí sah jóindulatát, ki maga is költő volt és irodalmi hajlamú nagyvezérével együtt szerette a költőket. Az udvarhoz bejutva, csakhamar elnyerte a Šebái, az udvari költők egyik szokásos czímét, a Költők királyáét. A sah kegyéből több fontos, azaz jobban mondva jövedelmező állást töltött be: így volt Kumnak és szülővárosának, Kašánnak kormány-

وانگاه بسوی من فر ستادت

پا داش ثنائی خواجه امکان

سر خیل رسل مکتد مختار

بیو اسطه زار گوی با یز دان

(642)

zója. A persa irodalmárok Šebáit, mint olyan költőt, ki még a megközelíthetetleneknek tartott régi nagy költőket is meghaladja, egekig magasztalják. Még Riða Kuli Hân is, ki pedig nagy jártassággal bírt a régibb és újabb persa irodalomban, nagy elismeréssel úgy nyilatkozik róla, hogy körülbelül hétszáz éve már, hogy ilyen jelességű költő nem jött a világra s a kortársak közül éveken át senki sem tudta őt utólélni.¹⁾ Šebái igen termékeny költő, a mintegy tizenhatezer verssorból álló divánján kívül több igen terjedelmes költeményt írt. Legnevezetesebb ezek közül az Ur könyve (*خداوند نامه*), mely Mohammed és az első khalifák történetét adja hősköltemény alakban. A persa kritikusok nem győzik eléggé magasztalni ezt a már tárgyánál fogva is minden moszlim előtt becses költeményt. Riða Kuli Hân szerint «sokan az igazságos férfiak közül Šebáinak mesznevijét főibe teszik Firdaüsi-ének.²⁾ A Hüdävend Námeh irálya és modora rendkívül hasonlít ugyan a Šáh Námehéhez, de azért magától értődik, hogy az előbbi mű csak szolgálai utánzása, majmolása az utóbbinak. Ezért kissé különösen hangzik az a lelkesedés, melylyel persa írók Šebái férczművét a nagy mester remekével merészlik szembe állítani, sőt a mint Riða Kuli Hân után felhoztuk, találatnak olyanok is, kik Šebáinak kettős versét tökéletesebbnak tartják a nagy persa epikusénál. Ez az ítélet olyanformán hangzik, mintha valaki valamelyik renaissance korbéli latin verselőről azt állítaná, hogy az latinság tekintetében felülmúlja Vergiliust vagy Horatiust. Šebái eposzát, úgy látszik, olyan szemekkel nézték bírálói, mint sok költő tekinti saját elmetermékét. Általánosan ismeretes, hogy a legtöbb költő és művész azt a munkáját hajlandó értékén is túlbecsülni, a mely legtöbb fejtörésébe és fáradságába került és ítélete legtöbb esetben ellenkezik bírálói és a nagy közönség ítéletével. Ebből a szempontból nézve, Šebái műve csakugyan a tökély meglepő magas fokán áll. Nyelvezete szép, szabatos, verselése kifogástalan. Nagy terjedelme nem közönséges

قرب هفت صد سال است که چنین سخن گستری در

کیتی نیامده و سا لهاست کسی دم از همسری بی نرده

Bijad ul' árifin 244. l.

جمعی از ارباب انصاف مثنوی و یرا بر مثنوی حکیم فردوسی

تر جیم نهند

(643)

költői tehetségre enged következtetni, és tanúskodik írója kitartásáról és munkakedvéről. Igaz, hogy lépten-nyomon észrevehető, hogy szerzője mély tanulmány tárgyává tette a «Királyok könyvét,» de az utánzást sohasem tekintették bűnnek a keletiek, kiknek fogalmuk sincs a plagiumról és az írói tulajdonjogról. Történéseik, theologusaik egyszerűen kiírják egymást. Az újabbkori persák még engedékenyebbek e tekintetben, mint a régiek, s a sikerült jó utánzatot már a classicusok közé sorozzák. A modern persa költő nem akar előre menni s új, a régiek által még nem ismert úton haladni, ő csak a régi, szélesre taposott uton igyekszik lehetőleg megközelíteni, s ha lehetséges, felülmúlni a régi modorban a régieket. Šebāi is ilyen modern költő, ki minden áron classicus szeretne lenni. Tagadhatatlan, hogy van költői venája és új persa költőnek elég tanultsága. Jártas a régi persa nyelvben, meglehetősen ismeri a mohammedán tradíciókat. Legfőbb érdeme, hogy jól el tudja találni az époszi hangot. Nyelvezete csaknem minden versében emlékeztet a Šāh Nāhme-ra. Iránya elég egyszerű és nem oly keresett, mint a legtöbb újabbkori poétáé. Az Ur könyvét a szokásos invocatióval kezdi, hol Alláh mellett annak küldöttéről is megemlékezik. «A világnak csak egy mindenható ura van. Mindenki tehetetlen, csak egy a mindenható. A tiszta lelkűek közül egy csapatot küldöttél, hogy útmutatók legyenek. Ragyogó lelkükkel fölékesítéd testüket. Testüket és lelküket egyaránt földiszítéd. Moḥammed a próféták feje, ő a létezés tengerének első gyöngye.»¹⁾

A Ḥudāvend Nāmeḥban Moḥammednél nagyobb szerepet játszik a siiták szemefénye, 'Alī az Isten oroszlánja. Az egész éposz tele van 'Alī hőstetteivel. 'Alī rajzában sok vonást vett át Šebāi a monda Rustemjétől. A történelmi háttér csak arra szolgál, hogy

جهان را خداوند دانا یکیست¹⁾
همه ناتوانا توانا یکیست
ز پا کان گروهی بیبغمبری
بر انگیختی از پی رهبری
بر روشن روانشان تن آرستی
تن و جانشان روشن آرستی

jobban kiemelje a nemzeti hős alakját. Egy helyen leírja 'Alī párharcát az öreg mekkai vitézzel, 'Amr bin 'Abd el Wodd-al.¹⁾ Először leírja, hogy mikép vonultak ki a medinai vitézek, kik a valóságban a földhányások mögött csak védelemre szorítottak. «Azután Jaṭrib (Medina régi neve) hősei magukra öltötték a sűrű pikkelyű (az eredetiben szűk szemű) pánczelt. A legkitünőbb hadvezér ('Alī érti) csatájára készülve, a görbe ijakra kifeszítették az ideget. Mind úgy néztek ki, mint a hatalmas karmú oroszlánok, melyek fölhasogatják a harcban a vadkanok bőrét. Görögországban köszörült indus aczéllal, nagy elszántsággal rohantak az ellenre.» Miután megelőzőleg leírta mind a két fél hadi készülődéseit és elbeszélte, hogy az öreg mekkai vezér 'Amr bin 'Abd el Wodd néhányad magával átugratott a Medinát védő árkon, így festi le a hatást, melyet váratlan megjelenése az igazhívőkre gyakorolt. «Mikor az őrtálló 'Aufnak fia megpillantotta őt (t. i. 'Amr-t), keblében elszorult a szive a félelemtől és így szólt társaihoz: Ez az ördög, ki vaspáncélba burkolta bronztestét. Legyen bár kő, vas, üllő vagy oroszlán avagy elefánt valaki, nem ér az semmit ő ellene, mert nem marad egy lélek sem öreg, sem fiatal a seregből életben.

Legjobb lesz, ha Moḥammed hőst a csillagjóst (نجم) kiadjuk neki, ha ő megöletik, mi kimentjük lelkünket ennek a dühös oroszlánnak a körmei közül.»²⁾ 'Amr bin 'Abd el Wodd nagy hanggal hívja fel a medinai vitézeket, hogy vele párbajt vivjanak. A megrémült medinai seregből senki sem mer vállalkozni, hogy vele szembe szálljon. Látva, hogy magától senki sem akar 'Amrnek kiállni, Moḥammed próféta maga szólítja fel vitézeit, hogy ki akar a mekkaival harcra kelni. Mindenki a próféta háza mögé húzódik és senki sem vállalkozik. Végre 'Alī, az Isten oroszlánja, lép Moḥammed elé és miután megtudta a prófétától, hogy 'Amr az, ki párbajra hívja a medinai vitézeket, így szólt: 'Alī, oh királyom, az vagyok én, kinek egy erdő oroszlánja van a páncéljában. Megdiesérte őt a próféta és barátságos szavakkal így szólt hozzá, a te barátod a világnak az ura.

¹⁾ Sprenger: Das Leben und die Lehre des Mohammeds. III. köt. 211. lap.

²⁾ 'Auf-nak hívtak egy zsidó törzset Medinában. Valószínűleg a költő azért adja e szavakat 'Auf fiának szájába, mert az mint zsidó nem hitt Moḥammedben.

Azután tiszta kezeivel maga Mohammed kötötte fel neki turbánját és a két világ nyitját rejtette alája. Maga adta neki a fényes kardot a kezébe és maga mondta neki, hogy győzzél és diadalmaskodjál a harcban.¹⁾ 'Ali, mint igazi époszi hős, a régi arabok módjára eleinte gúnyos szavakkal boszantja, ingerli ellenfelét. «Azután az az Isten orozslánja, gyalog szerrel mint az orozslánok, bátran annak az ördögnek tartott. Mikor közel ért hozzá, fölördített, mint teszik a harcban az orozslánok. Lélekgyönyörködtető, szívcsillapító hangon, aztán elejétől végéig beszédében így szólott hozzá (az eredetiben régezt mondott neki). Ne siess, te hatalmas bajnok, mert egy nyomos vetélytársad akadt. Egy olyan bátor ember, ki nem fél veled harcolni, nem fárasztja azt el a te karod és markod. Az a reményem, hogy haláloed végett fejedre csap majd le a vaskalapács. Levágott fejed miatt gyászol majd szerető anyád, mint a hogy gyászolja a rokkant öreg fiatalon elhalt gyermekét.»²⁾ 'Ali aztán hosszas

1) علي گفت کلي شاه اينک منم
 که يك بيشه شيراست در جوشنم
 بواو افزين خواند خواندش بمهر
 که يار تودارا کردون سپهر
 بسر بست دستارش از پاک دست
 گشاد دو گيتي نهانش به بست
 همش داد شمشير رخشان بچنگ
 همش گفت فيروز بادي بچنگ
 پس ان شير يزدان پياده چو شير²⁾
 بميد ان آن اهرمن شد دلير
 چو با او زمين وهوا کرد تنگ
 بر آورد هر اچو شير ان بچنگ
 با و اي جان پرور دلنشين
 رجز خواند ز آغاز با او چنين
 که مشتتاب همان اي تهم پهلوان

öndicséret után elmondja, hogy ő hármat kíván 'Amrtól és legalább egyet tegyen meg azok közül. Első kívánsága az, hogy ismerje el az igaz Istent, második, hogy hagyja abba a háborút és vezesse vissza Mekkába a seregét. «Harmadik szavam az, így szól, hogy mivel én gyalog jöttem ide, szállj le te is gyorsfutású lovadról és aztán mint férfiakhoz illik, fogj hozzá a harezhoz. Midőn meghallotta 'Amr, villám gyorsan leugrott lováról és lábait tette paripává. Azután így szól: 'Ali ezeket a szavakat ne nekem tudd be, mert ezt a magas ég kívánta így tőlem.»¹⁾ A királyok könyve csatáinak modorában írja le 'Ali és 'Amr bin 'Abd el Wodd küzdelmét. A költő itt eltér a száraz történelmi tényről és sokkal rettenetesebb hősnek rajzolja 'Amrt, mint az öreg mekkai valóságban lehetett. A két ellenfél szörnyű nagy dühvel rontott egymásra. «Olyan nagy por támadt a küzdőtéren, hogy az egész föld és az ég homályba burkolódott és elsötétült. Egyik azt mondta (a nézők közül), hogy nézd, az bele-

کت آمد بد يراي کفو گر ان
 دلير ي که نه اند يشد از جنگ تو
 نه در ماند از بازو و چنگ تو
 اميد م بران کر يي مرگ تو
 شود آهنين تپک بر ترک تو
 بسوگ تو آن مهر بان مارت
 نشيند ز درد بريده سرت
 چونان چو نکه بر مرگ پو رجوان
 شود خونفشان چشم پير نو ان
 علي گفت سيم سخن انکه من²⁾
 پياده چميدم بد ين انجمن
 فرود آي از باره تيز پوي
 پس انکه چو مردان بچنگ آر زوي
 چو بشنيد برسان آدر کشسپ
 فرو جست از اسب و پي کرد اسب

ment a porba. Egy másik meg azt kiáltotta, hogy ez meg elesett a harezterén. Abban a szurok sötét porfellelgeben, a dühös oroszlán letépte a hatalmas elefántot, de a sötét porfelhő mindent elfödött fátylával. Egyaránt el volt takarva a sötét dív és a fényes angyal. Kirántotta aztán kardját 'Ali, mely úgy tele volt méreggel, mint a himkigyó foga s annak a rókának úgy fölfogva az állát, mint a juhnak, egyszeriben levágta gaz fejét.*¹⁾

Igen nevezetes költeménye még Sebáinak a «Királyok királyának könyve» (Šahinsah Námeh), melyben Feth'ali sahnak, az akkori persa uralkodónak, életét írja le dagályos udvari költő stílusban. A költeményben a nagy mitéposz-író Nizámi példájára így szól az emberi beszéd és a költészet fenségéről. «A világ ura szóval teremtette a világot. Egy mondás folytán állott elő a teremtés. A próféta beszéde által lett jelessé, mert ő az Isten szavának a tudtul adója. A beszéd versenyén nyerte el ő a díjat és nem járás, alvás és henyeléssel lett híres. Maga a szó egy ritka drágakő, melyet hol József rabol el, hol a farkas. A beszédért nevezték el az embert embernek, nem szilárd csontjai és puha testéért. Ha a gránátalmát azért nevezik tűzgyökérnek, mert tűz a gyümölese (szó-játék a gránátalmafa nevével, mely persául nár bun, szósz szerint tűzgyökér és a gránátalmával, melyet nár tűznek hívnak). Akkor, ha nem szó a gyümölese ennek az ágnak, nem illik reá az ember nevezet. Minden más teremtett dolognál följobb való a szó, lásd a szónak gyöngye a teremtés.*²⁾

A Királyok királyának könyvében Sebái mindent a Raúdet

زنج روهه پيچيد چو گو سپند
 بلخو اری بریدش سر نا پسند
 جها نبان جهان از سخن آفرید
 بگفتی شد این اثر ینش ید ید
 پیمبر ز گفتار نام اور است
 بچوگان گفتار این گوی برد
 نه از رفتن ماندن خواب و خورد
 سخن خود یکی گوهر آمد بزرگ

(648)

es Šefá Naširi című udvari történelem irányára emlékeztető módon ír le. Jelzöt jelzőre halmoz s szinte kéjeleg a czifra, keresett hasonlatokkal és bizarr képekkel. Többek közt Feth'ali sah egyik oroszlánvadászatának leírásában így szól: «Nézd az oroszlánok egyik harcát az oroszlánokkal. Az oroszlánokkal való küzdelmét nézd a hősöknek. A lovasok mind úgy megijedtek, mint a farkastól remegő bárány. A félelemtől torkukon akadt a szó. Nem tartotta őket össze már a fegyelem. Egyikben sem volt bátorság, hogy szembe szálljon a dühös oroszlánnal. Azért volt ez az ijedelem, mert az erdőből egy oroszlánordítás jött ki az oroszlánok torkából, vagy menydörgés a sárkánykigyó szájából, mely szörnyiségben fölmúlta a sárkányt és a mennydörgést. Az egész erdő megrémült attól a veszett elefánttól. Minden nádszál egymásra borult és összetört. Egy elefántnagyságú oroszlán jött futva, vagy egy sárkánykigyó, mely úgy bögött, mint az elefánt. Egy csodálatos nemes teremtmény. Szája tátongó mélysége az oceánnak. Két szeme olyan, mint két égő tűzhely. Lélekzetének heve az eget égeti.¹⁾ Feth'ali sah maga megy az oroszlán ellen. «Mikor megpillantotta azt az ordító oroszlánt, a királyok királya menten neki akarta fordítani gyors

در این روز کز بیشه هر ای شیر
 بر آورد از نای شیران نفیر
 ویا تندر از نای تنین بلخواست
 کش از هول تنین و تندر یکاست
 همه بیشه آشفست از آن پیل مست
 همی نی بهم خفت و درهم شکست
 گرازان هر بر بی ببالی پیل
 ویا ازدها خروشان چو پیل
 یکی اثر ینش شگفت و شگرف
 دهان خمیازه دریا ژرف
 دو چشمش دو کانون آفر خته
 ز تف دمش آسمان سوخته

(649)

paripáját. De látva, hogy úgy remeg alatta a ló, mint a nyárfalevél (az eredetiben fűzfalevél), dühbe jött s azt kiáltotta, hogy ennek a fenevadnak úgy sines paripája s nincs semmi szégyenleni való ebben az ellenfélben. Gyalog fogok tehát harcolni ezzel az oroszlánnal és vérevel fogom veresre festeni a mezőt. Leugrott lováról az az oroszlánfogó és gyalog ment neki az oroszlánnak. Az oroszlán őt látva, dühében összeverte karmait és hátravetve fejet, kitátotta száját. Először úgy kitátotta száját, hogy azt látva, te azt mondtad volna, hogy az egy veresszínű barlang. Mérgében a karmainak erejével kifeszített kövekkel verte az égboltot. A lovasok borzalommal teli szívvel mindnyájan Istenhez fohászkodtak és az Urat dicsérték félelmökben. A fejedelem az alatt az idegre téve a repülő nyilat, megmarkolta a hajtott ijjat. Mikor a nyíl végét jól a füléhez illesztette (az eredetiben sűfár a nyíl végén levő tollazatot jelenti), azonnal megtette a világ teremtője azt, a mit ő akart. Kilötte nyílát arra a maró, tépő oroszlánra. A vén ég is megrendült a lövésre. A világ királya ökör belének nyilától, mint a kigyó összehúzta magát a hatalmas oroszlán. Kardot rántott erre a király és a mint az oroszlánhoz közeledett, úgy felordított az a nyíllal sebzett fenevad, mint a mennydörgő felhő. Mint valami him sárkánykigyó úgy rohant a királyra. Az oroszlánverő fejedelem megállott előtte és a világ teremtőjének nevét említve úgy a torkába vágott az oroszlánnak vízszintű tűzével (a kardot nevezi víz, azaz kékszintű tűznek), hogy azt a torkától a hátáig ketté szelte.* Šebāi, mint valódi udvaronc költő mindent dicsér, a mi csak viszonyba hozható a sah magas személyével. Így dicsőíti egyik versében a király törét és kardját. «Oh te Darius, vízszintű törje, meddig alázod még meg magadat ezen hitványok előtt. A végzet fűrészenek a foga vagy te. A sárkánykigyó szájának vagy te a foga. Ha csak azért nem sietsz őket megölni, mert magad is szégyenled magadat, véreket ontani.»¹⁾ A sah kardjának ilyen virágos irányban zeng dicsőymnust: «Víz-liliomszintű, veres rózsát termő, győzelem levelű, birodalom gyümölcsű. Te vagy a szerencse és a hit kertjének az ékessége. Föld-

ای خنجر اب کون دارا نا چند بد بین خسان مدارا¹⁾
دنداناره قضای دندان دهان از دهلی

míves és fa vagy te egy személyben. Tavaszod a királyok királya, karjának izomereje. A csatatér síkja a te tulipán ágyásod. Képes vagy te az ezerszintű tavasszal olyanná tenni a világot, mint Arzeng műhelye.¹⁾ Ideje van már, hogy Zulfikarként (így hívták 'Ali kételű kardját) vérét ontsad ennek az egynehány zsidónak. Itt már az ideje, hogy felgyujtsad a tüzet és elégedess az oktalan siketek csűrét. Ha nem tartod méltóságodhoz illőnek, hogy tüzet vess ezekre az alávalókra, mondd, hogy én hangyák helyett kigyóra vadászok és hangyáim akkorák, mint a sárkányt evő kigyó. Az, a ki hangya helyett kigyóra vadászik, nincs semmi különös abban, ha nem kergeti a földi férgeket.*²⁾ Magától értődik, hogy folyton magasztalja a sábot, az ő kenyéradó urát. Nem győz eléggé magas fenséges jelzőket, hasonlatokat találni, hogy egekig magasztalhasa urát. «Te légy a föld és az ég ura, Oh király (az eredetiben legyen az ég a te földed király). A hatalom keze a te ruhaujjadban legyen. A csillag tüzes paripája és az ég makacs lova legyen nyugodt és fékentartott a te nyerged alatt. A nyiltartós királyok melle legyen a te szívbe furódó nyilad nyiltartója. A Saturnus csillag, a betedik égnek az ura, legyen a te hitvány szolgáltnak a szolgája. A végzetnek tövise és datolyája, java és rosszja legyen a te barátságod és gyűlöleted pálmájának a gyümölcse. A te tetszésedtől függjön az, hogy mi törültsék ki és

¹⁾ Arzeng Maninak a prófétának és festőnek képes könyve itt maga a festő neve helyett áll.

نیلو فر رنگ و سوری آور فیروزی برک و مملکت بر¹⁾
پیر ایه باغ دین و بختی هم دهقانی و هم درختی
نیر و ی شهنشهی بهارت صحرائی نبرد لا له ز ارت
آری ز بهار رنگ در رنگ آفاق چو کار گاه ار رنگ
و قنست که ذو لفقار مانند خون دیزی از این یهودی چند
و قنست که آتش فروری انکشت کران یاره سوزی
گر در خور قدر خود ند انب کاتش بچنین خسان فشانی
گویی که شکار مور من مار مورم همه مار ازدها خوار
انرا که شکار مور تنین نشکفت که نشکرد خراطین

mi maradjon meg a sors könyvében. A tagadókkal szemben kardod legyen a döntő bizonyítékod. Adjon az Isten neked esőt te lélek-tápláló nevelő virány. Te vagy a legmagasabb éden, vagy a legfelsőbb ég. Égnek neveznélek el téged, ha nem lenne csillagoktól szeplős, himlős az ég arca.»¹⁾ Egy másik dicsérő versében Feth'alinak lándságját írja le és a lánlsa és birtokosának dicsőítését egybe foglalja. «Az olyan mint a kigyó, melynek útja van az ellenség melléhez. Bot-alakú vastarkú aczél-fejű. Farka a földet tartó bikának a hátáig ér, feje az ég oroslánjának a belét hasogatja. Nem esoda, ha kőszívű kegyetlen, hisz a kőből ásták ki a lelkét (a dárda vashegyére céloz). Alakja, egyenességben megszégyeníti a cziprusfát, új ág az, mely a győzelem kertjét díszíti. Jól-lehet mindig a szív forrásából iszik vizet, de azért folyton koronát visel az ellenség vezéreinek levágott fejeiből. Olyan sovány, karesú, sárga a teste, mint a szerelmeseknek, de azért mint a szépeknek szívszűrő tekintete, fátyolszaggató. Kincset adó vipera az, mely a harezban a szerencsés fejedelem markában tartózkodik, a jeles Feth'ali sahnak a világurának a kezében, ki Nagy Sándor szívű, Darius udvarú, Gemsid méltóságú.» A sok hizelgő költemény közt van egy pár verse Şebáinak, melyekben a sors kifürkészhetetlenségéről, a mindenség megfejthetetlenségéről elmélkedik. «Ez miért tövis, az mi okból datolya? Az minek tej, ez miért szurok? Mivel érdemelte ki a sólyom a szerencsét, mit vétett a bagoly, hogy nem

خسر وا آسمان زمين تو باد دست قدرت در آستين تو باد
 اختر تو سن و سپهر شمس رام و آهسته زير زين تو باد
 سينه خسروان تر کش کش قر کش تير دلنشين تو باد
 خواجه بام هفتمين كيوان هند وي هندوي کمين تو باد
 خار و خرماي شر و خيبر قضا ثمر نخل مهر و کين تو باد
 محو و اثابت صفحه تقدير از چنان تو و چنين تو باد
 بي برهان قاطع منکر تيرغ تو ايت ميبين تو باد
 سقا ک الله اي روضه روح پرور بهشت بربيني تو يا چرخ اخضر
 تو را اسمان خواندمي گر نبودي رخ اسمان از کو اکبر مجدر

becsülik? Mi miatt kamfor színű a hold arca? Mi az oka, hogy olyan hőt áraszt a nap, mint a tűz? Ez a siető mozgó ég, mely felül van, ez a maradó föld, mely meg alul van, mindaketten az isteni parancshoz vannak kötve, de miért ez és nem más az Isten akarata?»¹⁾ Mint sok más modern persa költő, úgy Şebái is a leíró költészetet műveli, melyhez nem kell eredeti eszme s csak jó szónoki tehetségre van szüksége írójának. Igen szereti leírni az obli-gát tavasz mellett a kertet, mely utóbbi tagadhatlanul jó tárgy költői feldolgozásra. «Narczisod miatt búsul a kedves szeme. Jáczintodért öltözik feketébe a szivrabló fürtje. Az ég a te illatodtól lett myrthus-szagú. A te szellődtől illatos a lélek levegője. Egy márvány medence van abban a szivbájoló kertben. Ragyogó viz van abban a medencében. Szélességre, nagyságra nézve olyan az, mint a tenger és az oceán, tisztaságra nézve olyan ez, mint a Keüter és a Tesnim (két paradicsomi folyó). Tiszta vize a bele tükröződő rózsák-tól úgy nézett ki, mint a rübind színű bor az ezüst serlegben. Vízébe úgy beletükröződik a gazellák kecses alakja, mint a tánczban kilát-szik a rózsaaarezuák ezüst keble. Mint a Keüterben mulató hurik és szép fiuk, úgy veszik ki magokat, a medence víztükrén, a külöüféle vízi madarak. Sok ékkő-szóró szökőkút hint ott drágaköveket az ég ölébe. Mindegyiknek, mint a te dicséreted zengőnek, a szája csupa drágaköveket hullat, vagy, mint a Haķan (Feth'ali egyik

این چرا خار و آن چرا خر ماست
 آن چرا شیر و این چرا قیر است
 باز فرخنده از چه کردار است
 بوم نستوده از چه تقصیر است
 مادرا از چه روح کائنات است
 هور را از چه تابش هیر است
 این شتا بان فلک که در ز بر است
 این درنگ زمین که در زیر است
 هر دو محکوم حکم یزدانند
 حکم یزدان بر این بر آن چرا است

neve) drágakő szóró marka minden perczen egy-egy nedves ékkövet vetnek ki. A szökökútak vizének minden visszaeső cseppjétől egy-egy buborék támad, mely a beletükröződő virágoktól olyan vörös színt kap, mint a rúbint. Te azt mondanád, a vízbuborékokat látva, hogy a Keuterben fürdő huriknak csak a fejük látszik ki a vízből.» Šebāi szereti valami tárgygyal összefoglalni a király magasztalását, valószínűleg csak azért, hogy némi érdekességet adjon az elkoptatott themának. Sokszor a dicséret tárgy és az uralkodó közt alig lehet valami viszonyt vagy vonatkozást felfedezni, így egy helyen a tükör tulajdonságait énekl meg a sahhal együtt. «Oh te Nagy Sándor műve,¹⁾ oh te aranytükör. Oh a lélek világának alakja olyan, mint a te szép arcod. Annak a ragyogó napnak vagy te kelete, melynek a küszöbéhez dörzsöli a homlokát keletnek királya (a napot érti a keleti király alatt, mely a tükörből visszatükröződik). Annak a ragyogó drágakőnek vagy te a bányája, mely elhomályosítja a gyöngyökkel teli tengert és az ékkőbányát. A te szépséged hasonló ahhoz a királyhoz, kinek parancsa a végzet erejével bír. Az ellenség vérével a szent háborúban részvevővé teszed te az ég arcát (azaz vérrel fecskendezed be az eget). Szemfestékül port szór hadserege a csillag szemébe. Olyan viszonyban áll az ő szándéka a végzet jóváhagyásához, mint a kar az azt mozgató izomerőhöz. Az ő parancsa és a sors keze úgy együtt működnek, mint a kar és a tör.» Nagy ritkán nevetséges, humoros verseket is ír Šebāi; így egyikben a tevéhez hasonlítja magát, melynek csupa fáradság, teher az élet. «A tevéhez így szóltam, mily kár, hogy oly hamar elhalsz. A tevé így felelt, annak, a kinek, mint nekem, tövis van a szájában és teher a hátán mindig későn jön, bármikor éri is el őt a halál. Vigyázz Šebāi, mert a te sorsod is olyan lesz, mint a tevéé, mindamellett, hogy a királyi udvarnál fogsz meghalni. A sok versirástól olyan sovány lett a tested, mint a hajszál és mégis kenyéradó uradat szolgálod.» (Az eredetiben árpáról van szó, mely a persa lovak rendes abrakja.)²⁾ Elég jellemző egy mondás egy udvari költő szájából.

¹⁾ Nagy Sándor mesés tükrére ezélez, melyet az Alexandriában építtetett. Nizámi Bombayi kiadás 32. lap.

²⁾ تن ز شعرت چو شعر گشت و هنوز بندۀ خواجہ شعر سنی²⁾
(654)

Tréfás mondásaiban a kor romlottságát gúnyolja. «Ebben az alávalókat nevelő világban a becsületes ember neve elvesztette az értékét, csak annak a gyalázatos embernek sütnek itt kenyeret, a kinek hasa tele van az emberek vizével.»¹⁾ Nem mondja ki, de azért nagyon is érthető, hogy micsoda vizet értett a költő. Egy másik ilyen tréfálódzó versében a fősvénységet ostorozza. «Vendégségbe menve, egy tiszta helyet és szőnyeget kértem, hogy az előírt mosakodást elvégezzem. A szolga gúnyosan hunyorítva szemével, a konyhába utasított, mely úgymond a legtisztább, legüresebb helyiség a házban.» Mint látható a közlött példákban is, a humor nem erős oldala Šebāinak, ő csak dicsérni tud és minden alkalmat megragad, hogy dicsérhesse urát, a királyok királyát. Az isteni egységről szóló egyik nagyobb terjedelmű mesznevijében a persa költők kedvelt tárgyáról, a sors változandóságáról és a földi dolgok hiábavalóságáról, a vanitas vanitatum-ról így szól: «Ugy hallottam, hogy egy előregegett móbed abban az időben, mikor utoljára járta, tiszta teste a nap hevétől olyan lett, mint a viasz a tűzben, vagy mint a cukor a vízben. Egy valaki így szólt az öreg móbedhez, hogy, oh te a régi napok gyermeke, miért nem építettél a mulandó világon magadnak ideiglenes hajlékot a nap heve ellen, mely most testedet perzseli. Fölsóhajtott s így felelt az öreg: Nem tesz semmit, ha ezen a néhány napon nincs is enyhelyem az árnyékban. Hallottam, hogy a muló évekből ezernél többet töltött a földön. Ilyen módon szabadultak meg a világtól a nagy emberek és nem kötöttek úgy a világhoz a szívöket, mint mi. Mint a bölcsök, ne gondold a világgal. Vigyázatlanul, könnyelműen ne tedd ki magadat a veszélynek. Ha kőből, ha vashól van is a lelked, szétmorzsol téged az égnek forgása. Ha kő vagy, akkor az közúzó vas, ha vas vagy, akkor meg vasat vonzó delej. Hallgasd meg az oktató tanácsot, hogy a halállal végződik majd életed. Ha hold vagy te, az (t. i. a sors) sötét felhő. Ha felleg vagy, tavaszi szél az. Te olyan vagy, mint a gyermek, az ég még olyan, mint a bölcső. A sorsra van bízva a bölcső ringatása. A naptól és a holdtól csinál neked csengetyűket (gelágül) és a csengetyűzéssel és ringatással végre is elaltat téged. Ideiglenes hajlék a

¹⁾ نان ان خام قلوبان پخته است
کش شکم پر ز اب مردم شد

két ajtajú világ, senki sem kerülheti el az azon átmenetelt. Mivel nem örökké tartó a világ, csak ki- és bemenetelre jó. Az a másik ház van az örökkévalóság számára építve. Az Úron kívül nincs más örökéletű, mert a hívőnek nem osztályrésze az öröklet. Mint a farkas jár körül a halál, és egyaránt elragadja a vadszamarat és az oroszlánt. A világon senkinek sem volt még olyan nagy méltósága, mint Gémshidnek, mégis hirtelen elfojtotta lélekzetét a halál. Az égre tette a lábát Kej Kavus, mégis utolérte őt végzete.» Ugyanebben a költeményben ilyen epikureusi tanácsokat ad a böles Lokmán szájába, hogy azokkal próbára tegye fiát. «Hallottam, hogy Lokmán szeretetből végrendeletében így szólt fiához, hogy: oh te széparezű, ne egyél mást, csak királyi ételeket, hogy testednek javára váljék a táplálék. Ne keress gyönyört másnál, csak az édes nevetésű bálványánál (szépségénél). Ne nyugodj meg máson, csak a selyemágyon. Minden tollvonásoddal vedd meg egy-egy háznak az alapját és örvendeztesd meg azzal barátaid szívét.»¹⁾ Az önérzetes Exegi monumentum-féle önmagasztalás igen gyakori jelenség az újkori persa költőknél. A legutolsó versfaragó hajlandó második Háfiz vagy Sa'dinak tartani magát. Šebái, ki különben a jobb persa költők közt megállja a helyét, ilyenformán tudatja a világgal, hogy mily magas véleménynyel van önmaga felől: «A szó olyan, mint az ég, és azon én vagyok a nap. A mohon szót evő ugyancsak én vagyok. Mi a szó ebben a változandó világban? Egy játék golyó az s én vagyok a golyó dobója. Micsoda a szó? Az én fogam rágománya. A fogaim után a gyomrom örleménye. Mint a madár, mely saját begyéből veszi ki a táplálékot és úgy eteti kicsinyeit, úgy adok én a saját magamtól megevettből tápot, a gyülekezet, a közön-

¹⁾ شنیدم که لقمان پسر را از مهر
باندروز فرمود کای خوب چهر
مخور لقمه جز خسروا نی خورش
که تن یا بدت از آن خورش پرورش
مجو کام جز از بت نوش خند
میا رام جز در دواج پرند
بهر خط خانه بنیاد کن
و زان خا طر دوستان شاد کن

ség kicsinyeinek.»¹⁾ Biz ez egy kicsit furesza, nem épen költői hasonlat.

Nesât Isfaháni Feth'ali sah külügyminisztere, azon jelesebb vallásos irányú persa költőkhöz számítható, kik az újabb persa irodalomban fölléptek. Ethének a persa tanító vallásos és lyrai költészetről írt tanulmányában a múlt századbéli Háfizon kívül ő az egyetlen újabbkori költő, kit a szerző megnevezni érdemesnek tart.²⁾ Nesât kortársainál bőkezűségéről, a keletiek ezen legtöbbre becsült erényéről, volt híres. Adakozó hajlama nem ismert határt, mondják egész vagyonát elajándékozgatta és sokszor jutott jótékonyága folytán pénzzavarba. Egyik költeményében a feletti keserűségének ad kifejezést, hogy barátai zilált anyagi viszonyai miatt nem látogatják őt többé és kerülik házat.³⁾ Nagy bőkezűsége mellett igen vallásos ember volt Nesât. A vallási rajongás, nem tudjuk a valódi vagy

¹⁾ سخن اسهان در آن خور منم
همان آرمند سخن خور منم
سخن چیست در این نشیب و فراز
یکی کوی و من تر که ده کوی باز
سخن چیست خا نیده گاز من
پس از گازمن خا نیده انبار من
چو آن مرغ کز زاغر آرد خورش
دهد بیچگان را از آن پرورش
من این خوردگان را در این انجمن
خورش بخش از خورده خو یشتن

²⁾ Háfiz aus Isfahán (gestorben um 1785 A. H. 1200) und Naschát, der im Jahre 1813 Minister der auswärtigen Angelegenheiten unter Fath-Ali Schah war. Die beiden letztgenannten haben eine Reihe zarter und geschmackvoller Ghazelen verfasst, die an die besten älteren Muster erinnern. Die myst. didakt. lyr. Poesie u. das spät. Schrift. d. Perser. Hamburg, 1888. 49. lap.

صد گنج فزون بود مرا در دل و باران
نا دیده گد اشتند که این خا نه خراب است

csak a tettetett, mindig nagy befolyással volt sorsára. Még mielőtt a miniszterséget elnyernie sikerült, határtalan vallási buzgalomból vagy a mi valószínűbbnek látszik, képmutatásból, a szufi tanoknak hódolva, sok olyant tett a földi dolgok iránti megvetésből, a miért, a kortársak részéről szemrehányásokban és erős kritikában részesült. Rida Kuli Hân igen homályos szavakkal és leplezett modorban szól a Nešât-ról szóló fejezetben erről a dologról. Alig lehet érteni, hogy mit is akart mondani a keblében támadt tüzzel, mely a külső és belsőről szóló tudományok könyvtárát elégette.¹⁾ Legnagyobb valószínűség szerint, mint igazi szufi a részegségnek és egyéb kicsapongásoknak adta magát Nešât, és nem a mystikus, hanem a valódi korhelyiség volt az, a min megbotránkoztak igaz hívő honfitársai. Nešât, vagy valódi nevén Mirza 'Abd el-Vahhâb, 1818-ban lett Feth'ali sah külügyminisztere és tíz évvel minisztersége után 1828-ban hunyt el. Versei általános tetszésben részesültek. Egy előkelő persa költő ezt írta halálára: «A világ szívéből eltávozott az öröm (pompás szójáték a költő nevével, mely arabul vigságot, örömet jelent).»²⁾ Nešât, ki számos sikerült ghazelen kívül mintaszerű prózai műveket is írt, a keleti fogalmak szerint nagy műveltségű ember volt. Rida Kuli Hân azt mondja róla, hogy egyaránt bírta a persa, arab és a török nyelvet.³⁾ Egyéb ismeretei mellett még, mint szépíró is remekelt, különösen nagy mestere volt a nehéz sikesteh írásnak. Nem csak az életben hódolt Nešât a szufi eszméknek, de verseiben is ennek a fátyolozott érzékiséggel határos tannak igyekezett kifejezést adni. Így egyik ghazeljében kortársai szemrehányásai ellen védi magát, midőn szufiságát mentegelve, így szól: «A város gyermekei nem tudják, hogy miben áll a mi örültségünk, vagy hogy ez az örültség még nem érdemli meg a megkövezést. Olyanok vagyunk mi szívünkkel együtt, mint a rom és egy pillanatig sincs meg az önuralmunk. Egy zavart elméjű meglátott engem és így szólt, nem hittem eddig, hogy valami kuszáltabb lehessen az én hajamnál. Testem kimerült, törődött, fáradt, szívem

¹⁾ وکتاب خانه علوم ظاهری و باطنی سوخته

Rijâd el 'ârifîn 312. lap.

²⁾ از قلب جهان نشاط رفته

³⁾ Meğma' el fuşehâ II. köt. 510. l.

beteg, szemem álmatlan, ajkam hallgató. Oh szerelem, te töltöd be egész lényemet. Nem hallgatók az intó szavára, mert ha esze volna, nem tiltaná az őrjöngést. Utitársaim megfogták kantárszárát lovamnak, mondván, hogy nem jó úton járok, ez az út nem vezet Mekkába, nem követtem tanácsukat és mégis Mekkába értem.» Egy másik versében hamisítatlan szufi szellemben az énről megfélekedésre buzdít. «Meddig lesz még az, az öreg korcsmáros fejére esküszöm, hogy én egy csepp bort iván, megfélekedzem a világról? Hitet, hitelenséget, észet, örültséget, tudományt, tudatlanságot, mind összepróbálgattuk, még sem sikerült fellebbenteni azt a fátylat. Hunyd be szemeidet és lépj be a szegénység templomának sötétségébe, hogy meglássad, hogy a mi ablakunkból ered az ég világgossága. Bár merre veszed is utadat, tégy le az önzésről, mert míg meg nem feledkeztél az énről, nincsen hozzá (t. i. az Istenhez) utad.»¹⁾ Szereti a merész hasonlatokat, mint Serûs Kaâni, egyik kaszidejében egész halmazát adja az erőltetett hasonlatoknak. «A szenvedély szél, a kívánság eső, a vágy föld, a veszély meg fű. Jó tudatlan az, ki szereti ezt a rózsaligetet és ebben sétál (benedîl guşâjed pâ). Ha kedvesedben (az istenséget érti a kedves szó alatt) bízol, mit félsz a haláltól. Ha lemondnál a földi javakról, minek nyujtod ki kezedet a lakoma felé (a lakoma alatt a földi életet érti). Te reád illik, ha ezt a házat (a világot) kerülgeted, a lepke és a gyertya példája. Erre a magra vágycsodra ráillik a víz és a vízi betegség (istiskâ) analogiája. Ha utat nyitsz a hegyi patak-
nak, mi különbség a vadon és a virány között? Mikor el vagy készülve a halálra, mit sem tesz az, akár kő akár selyempárna van a fejed alatt.» Igen nagy kedvvel időzik Nešât, az Isten lényének ész által fölfoghatatlansága és az emberi elme korlátoltságának leírásánál. «Ismét levették az örültség lánczát és békóba verték a bölcsesség lábát. Eljött az az idő, mikor zavarba jönnek az elmék. Eljött a titkok kimondásának az ideje. Oh te, ki fölötte vagy a gondolatnak és az észnek, te vagy a mi örültségünk és a mi bilinesünk. A szívnek szentélye a te lakóházad.» Négy soros verseiben is csaknem mindig vallásos kérdésekkel foglalkozik. «A kivel te vagy,

¹⁾ عرسوکه نهی روی سر از خویش بر اری
تا نکداری از خویش بسویش کداری نیست

annak az egész világ út. Aki te nélkülöd jár, annak az egész világ kút. Az a kéz, mely nem ér a te ruhaszegélyedhez (azaz a kinek nem hallgatod meg kérését), az a porral behintett fejhez és a tépett gallérhoz csatlakozik (azaz nyomorúság és balszerencse lesz az osztályrésze).» Ilyen fanatikus modorban szól egyik költeményében 'Alinak a siita nemzeti hősnak Isten iránti szerelméről, a költő azt állítja, hogy 'Ali megöletésének oka az utóbbinak Isten iránt táplált végtelen szerelme volt. «Mivel a világ kezdetétől fogva elfogadták a szerelmét, végre is szükségképpen a szerelem megöltje lett. Ha a mi elbeszélésünk csodálatosnak látszik neked, akkor tudd meg, hogy maga az igazságos (t. i. Isten) «Az a ki keres» című traditóban így szól: Ha egy uton hozzám törekszik valaki, számos hozzám vezető utat mutatok én neki. Mikor jeleimből (az eredetiben aját korán verseket is jelent) megismer engemet, szerelmes lesz az én lényegembe. Midőn megismert és belém szeretett, azután egy percig se hagyom őt tovább élni. Nem különös dolog az, hogy én őt megölöm, szerelmes lett, tehát szükséges lett, őt megölnöm. Minden felekezet szerint szabad megölni a szerelmezt, de különösen szabad azt, a kinek imádottja maga az Isten. Aztán a próféta hitének törvénye szerint vérdíjat kell fizetnem saját áldozatomért. Ily módon én jó barátom, választottam gyilkosa lettem. Mindakét világ kevés az ő vérdijára. Kivülem más nem lehet az ő vérdija. Én vagyok, kitől elrabolták a szivét és én vagyok a szivtelen. Én vagyok egy személyben a gyilkos és a meggyilkolt. Mivel nem tudok senkit, ki méltó lenne vérdijára, nem ingyen adom azért neki magamat, mert azért öltem meg, hogy életet ajándékozzak neki.»¹⁾

1) از ازل افتاده چون مقبول عشق
لاجرم شد عا قبت مقتول عشق
گر حدیث ما ترا آمد عجب
گفت حق خود در حدیث من طلب
طالب من گر شود بکره کسی
راهها بنمایمش هر سو بسی
چون مرا بشناسد از آیات من

Egyik versében világosan kimondja Nešât, hogy nála a bor és a holdarczu kedves nem a földi gyönyörököt, hanem az isteni lény iránt érzett szerelmét jelképezik. «Jöjj, hadd öntsük ki a vizet erre a földre. Ujhold alaku sugárban öntsük ki a vizet a vizes kannából. Jer, hadd keressünk szép leányt és boros poharat. Keressünk nála periként gyönyört. Nem oly gyönyört, melyet egyik test a másiktól kap. Nem olyan poharat, a milyent össze lehet törni. Nem olyan bort, a mely a gondnak elégeti a szőnyegét (azaz elüzi a gondot), hanem abból a borból, mely tüzet vet a vigságra. Nem abból a vízből, mely kimossa a szemből a port, de abból a vízből, mely tisztára mossa a lelket és a szívet. Ha ezzel a vízzel kimosod a port a szemedből, nem látsz akkor egyebet a tiszta fénynél. Az istenség az a tiszta fény, a világ csak árnyéka. A világ teremtője ékesség azon az árnyékon. Legyen örökké a világ a világ ura kedve szerint. Vigyázzon reá mindig a mindenség alkotója.» Az előbbivel ellenkezőleg egy másik versében maga is beismeri, hogy mindig a szerelem szolgálja volt. «A legtöbb ember nem látszik tudni azt az igazságot, mely pedig mindenütt el van terjedve, hogy a szív szerelem nélkül minden pillanatban a szenvedély, a kívánság rabja s hogy az a ház, melyben nincs az Istennek szentély, a csöceselek mulatóhelye. Mindenki tudja, hogy én a szerelem rabszolgája vagyok, ő (t. i. a szerelem) az én mesterem. Nincs mit csodálni oh khodsa, ha gáncsolják tetteimet. Én egy tudatlan gyermek vagyok, a szerelem tanítóm. Lélek nélküli hideg szobor vagyok, ő a szobrászom. Ha megöl egy pillantásával, újra feléleszt az, a kinek ajkáról ered az életerő.» Lyrai költeményeiben Nešât tele életkedvvel a bort dicséri, mint kelet legnagyobb lyrikusa Háfiz. «Az ünnep

عاشق اید بر صفات ذات من
شد چون عاشق از من آگه شد همی
زان پس اورا زنده نکند دمی
پس عجب نبود اگر کشتم منش
عاشق است و لازم آمد کشتنش
کشتن عاشق بهر مذهب رواست
خاصه آن عاشق که معشوقش خد است stb.

előestéje van most, jer, hadd csókoljuk a serleg ajkát. Hadd töröljük ki egy csepp borral harmincz bőjti nap gondját a szívből. Dobjuk félre az olvasót és a képmutató gazok esuháját, kövessük a korhelyek és a pohárforgató kelenderek szokását. Ma fejezte be az ég holdja körútját az égen, ideje van, hogy mi meg megkezdjük a pohár köröztetését. Arczunk mosására az élet forrásából hozzunk vizet. Nagy Sándor tükrénél jobb tükröt ragadjunk a kezünkbe. Hogy a győzelem látásával fölvidítsuk szemünket, a győzelmes király udvarának porát hintsük a szemünkbe. A jó barátokat mind a boros serleggel szemléljük, az ellenségnek fejeit a lándzsára tűzzük. Gyorsan, mielőtt felébrednének az alvók, jer kedvesem, hadd csavarjam kezemre illatos fürteidet. Rést ütött a bűnnek dolgán, oh Nesät, a pohár, forgassuk tehát a poharat, míg egészen elosztatja, kiirtja a bánatot.» Nesät, ki mint miniszter, hozzá szokhatott az udvari légkörhöz, igen találóan fejezi ki, hogy neki éltető napja a fejedelem tekintete. «Addig, míg a nagy Hákán udvaránál voltam, a vízben hal, a tűzben szalamander voltam. Most, hogy távol vagyok tőle, olyan vagyok, mint a víztelen kiszáradt folyam és a hideg füstölő.» Egyik versében, mint valódi udvaronc-költő nem akar ismerni nagyobb élvezetet a nagy király szolgálatánál. «Széltében-hosszában bejártam a világot, hol elül, hol hátul jártam ezzel a karavánal. (Az emberiséget érti a karaván alatt, melynek czélpontja a sir.) Bárhová jutottam is, sehol semmi olyat nem láttam, a mi élvezetesebb lett volna a királyok-királya szolgálatánál. Mindent kitörültem a szívemből az Istenen kívül, s aztán az ő árnyéka alatt húztam meg magamat. Feth'ali sahnál, az igazságosnál, találtam menhelyet, kinél igazságosabbról soha sem hallottam.» Feth'alit magasztaló versében egy másik helyen zavarának ad kifejezést a költő, hogy nem tud eléggé magasztos jelzöt találni. «Zavarban vagyok, mert nem tudom, hogy minek mondjam, hogy méltó legyen ő hozzá. Ha felbőnek mondom, drágakövet szór ő nem esőcseppet. Ha égnek mondom, nem áll a hasonlat, mert ő, állandó. Hegynek mondanám, de nincsen kőszive. Ha királynak nevezem, nem elég fenséges czim ez neki, jöllehet én nem tudok nagyobb czimet mondani.»

Furüg ed-Din azaz Mohammed Mehdi el Isfaháni azoknak az újabbkori persa irodalomban ritka költőknek a számát növeli, kik költői tehetségük mellett nagy tudományos képzett-

ségükről voltak híresek. Mohammed Mehdi már gyermekkorában lelkesült a tudományokért, és hét éves korától fogva folyvást a könyveket bújta. A jeles Ebulkasim bin 'Isi el Ferháni, ki akkoriban Azerbajdszan tartománynak volt a kormányzója, értesülve a fiatal Mohammed Mehdi tudományszeretéről, hogy a továbbtanulásra módot nyújtson neki, magán könyvtárához nevezte ki könyvtárnoknak. Ebulkasim, kiről jól mondja a költő: «Hogy a magasztalás oly jól illatozik az ő nevében, hogy sokkal illatosabb azon, mint a füstölő parazsán a mosusz,»¹⁾ atyailag gondját viselte a fiatal tudósnek. Mohammed Mehdinek igen nagy hasznára vált a könyvtárnokság, mert nem csak a párját ritkító (természetesen keleti) könyvtárt használhatta, hanem a mi több, a könyvtárt látogató tudósok vitaközösséiből is sokat tanulhatott. Eleinte a keletiek előtt legfontosabb tudományt, a theológiát tanulta, és csakhamar jeles hittudóssá képezte ki magát. Első műve egy hittudományi értekezés volt a «tauhid»-ról. Később, igazi keleti tudós módjára, összetanult minden keleten művelt és becsült tudományt. Tanulta a csillagászatot, magától értődik, hogy nem az astronomiát, hanem csak az astrologiát, a csillagjóslás tudományát, melynek még most is akadnak művelői Iránban, a mértant, földrajzot, történelmet és a keleti tudósok nélkülözhetlen genealogiát (ilm ensáb). Az arabot teljesen a magáévé tette és egyforma könnyűséggel verselt arabul és anyanyelvén persául. Theologiai értekezésein és egyéb tudományos munkáin kívül több kaszidet is írt a forán nyelvén. Arab verseiben egészen a persa szufi szellemben szól, úgy hogy csak a ruha, a nyelv bennök az arab, de a tartalom, a modor hamisítatlan persa, egyik kaszidéjében így szól: «Inni mentünk az Euphrates tiszta édes vizéből, de üres pohárral tértünk onnét vissza. A tiltott italt abban a gyülekezetben élveztük, hol a bőkezűség pohárnokai hordták körül a serlegeket. Olyan időben, melyből hiányzottak a balsors csapásai, mert bizony meglőtt már engem a balsors mélyreható nyílával. Közeledtem az istenséghez, az ismeretekkel de eltávolodtam vágyaim elágazó útaitól.»²⁾ Furüg ed-Din nagy tudomá-

1) ثنا نیکو بر نام او بیبوید خوش
از آن فر وان خوشتر که مشک بمجمهر
وردنا علی عذب الفرات ولسلسال

nyossága mellett, a legtermékenyebb persa költők egyike, Rida Kuli Hân szerint csak egyik nagyobb költeménye, a kiadatlan Világ Lapjai (Sehäif ul 'â em), öt könyvben kétszázezer verssort tartalmaz, tehát háromszor akkora, mint Sâh Nâneh. A minőség nincsen arányban a mennyiséggel. Furûg ed-Din versei nem haladják meg a közepszerűséget. — Egyik versében így írja le a tavaszt, mely kimeríthetetlen forrása a persa költészetnek. «Tavasza van, és a a korhelységnek van most az évadja. A kertek és ligeteknek van most az idényök. A rózsató olyan magasra nőtt, mint Jemen völgyének pálmafája. — Az alakokkal kivarrott, kiterített szőnyeg kinyílt rózsákkal van behintve. A harmatsepp úgy ül a rózsalevélen, mint a gyémánt a topaz és korallon. A sötétség országa nincs ugyan a mező szélén,¹⁾ de ezért ott ezer élet forrása fakad. A madarak Dávid király zsoltárára gyűjtöttek, úgy hogy olyan lett a kert, mint Salamon király trónja. A tulipán lábára békót vert a víz, te azt mondanád, hogy olyan az, mint József a börtönben. Arról az esőcseppeket hullajtó felhőről meg azt mondanád, hogy az egy síró fekete néger. Mit búsul a könnyező feketén az, a kinek nevető pohár van a kezében, mit fél a böggő sárkánykigyótól (a mennydörgő felleget érti) az, kinek van gyógyszer.» A keleti költők szokásos modorában beszél a szerencse változóságáról «Nézd az eget és annak felfordult forgását. Ne csaljon meg téged reggeli békéje. Ne feledkezzél meg harezának éjjeli rohamáról. Erővel tópd le lantjának húrjait. Zúzd össze kövel rózsaszínű

ولكن صدرنا عنه بالقدح الخالي
 شر بنا طلي الحرمان في المجلس الذي
 تدرؤ سقاء الفيض فيه بار طال
 زمان خلعت منه التوايب اتبا
 رمتمنى صروف النابتات با نصال
 قربت با لادبت في حضره العلي
 بعدت ولكن عن مناهج اما لي

¹⁾ Ozélszás Nizâmi-nak Nagy Sándor könyvében leírt mondájára, mely szerint az élet forrását a sötétség országa veszi körül.

poharát. Gyógyszerének nedvében méreg van, fájdalom rejlik dagasztott kenyérének élesztőjében. Azt a színt, a mit az ő ügyessége gyárt, nem lehet szappannal lemosni. A világ java csak gyermekek játékszere, fordulj el az ilyen vagyontól és annak csábjától. Lealáztatás a sorsa a világ jelesének és kitünőségének méltóságot nyer bűnöse és hamis játékos.» Intelmeiben is világmegvetést hirdet. «Te szomjas vagy, a világ pedig csak viznek tetsző fényes délibáb. Ne keresd a reménynek vizét ebben a kiszáradt régi víztartóban. A bölcsnek olyan a világ, mint a bilincs és a fogház, de azért a marhának jó a mező füve. A tiszta léleknek az égben van a helye. A tisztátlan testnek ez az elhagyott hitvány föld a háza. Ragyogj, mint a nap az égen. Mint a teli hold, fényesen és nem úgy, mint az újhold.»

Igen sok persa költő énekelte már meg az iszlám első háborúit. Az újabbak közül többen, mint Šebâi Kašani egész terjedelmes hőskölteményeket szenteltek ennek a mohammedának előtt kedves tárgynak. Azok közül, kik ezt a sokszor feldolgozott eseményt választották meszneveikben költői tárgyul, kiténő helyet foglal el Šâfi Isfahâni, azaz valódi nevén Mirza Ga'far. Rida Kuli Hân szerint Šâfi Isfahâni a persa irodalom jelesei közé tartozik, ki a ghazelt az újabb költők e kedvenc versnemét művelte.¹⁾ — Daczára annak, hogy a ghazelt művelte nagy előszeretettel, főműve mégis a profétának a mekkaiakkal folytatott harezát leíró mesznevi lett. — Šâfi ritka kitartással tíz évig dolgozott eposzán, melynek «Királyok királyának könyve» (Šâhînsâh Nâneh) címet adott. Mikor elkészült művével, bemutatta azt az akkori persa királynak, Feth'ali sahnak. A sahnak igen megtetszett a bemutatott költemény és gazdagon megajándékozta íróját. Jellemző a persa irodalmi viszonyokra, hogy a költőjének ez a kitüntetése sehogy sem emelte magának a költeménynek a hírnevét, mert az oly kevésbé lett népszerűvé, hogy Rida Kuli Hân állítása szerint a legtöbb tedkerehében még meg sincs említve írója egyéb művei között.²⁾ A királyok királyának könyvét a proféta dicséretével kezdi. «Ő a világ menhelye, a teremtés ura, ki igazán magában egyesíti az összes jótulajdonokat. Aranynyal fizetve gyűjtik össze seregeiket.

¹⁾ Megma' el fušehâ II. köt. 317. lap.

²⁾ Ugyanott.

az uralkodók és a hadsereggel igázzák le a világot. Üres kézzel, sereg és vagyon nélkül, nézd milyen módon foglalta el Moḥammed a világot. De annak, a ki újjával megrepesztí a holdat, illik hogy sereg nélkül foglalja el a világot.» Mint Šebái és csaknem mind-egyik újabb époszköltő, úgy Šafi is a nagymestert utánozza. Így például egészen a nagy költő modorában írja le 'Ali harcát Weliddel. «Mikor két év elmúlt a Medinába költözés után, egy hírnök jött, ki azt jelentette, hogy egy nagy hadsereg jön Medina ellen. Mindnyájan gyorsfutású lovakon fegyveresen, zászlósan, sárgaveres és ibolyakék sátrakat hozva magukkal. A próféta ezt hallva, parancsot adott, hogy a városon kívül üssenek sátrat és verjenek riadót. Minden oldalról egy-egy kígyóformájú lobogó lengett veres és kékselyemmel diszítve. A nagy dobolás és sipolástól, te azt mondanád, a föld is kizök kent a helyéből. A kézi dob recsegése és a kürt hangja elfogta a hang elől a fülhöz vezető utat. Kétfelől a két sereg, csapat csapat hátán, betöltötték a síkság és a hegy környékét. A tisztátlan Welid a lázadók feje, a ki olyan volt a csatában, mint a hatalmas sárkány, ragyogó handsárral kezében, elállta az Isten orozslánjának az útját. Először az a rossz szándéku, mint a dühös elefánt, összeszorítá lágyékát és felemelte kezét. Hozzáugratott a vitéz hősies tettü világ orozslánja (t. i. 'Ali), úgy kirántotta hüvelyéből a dul fikárt, hogy kezétől és kardjától félve, megsajnálta az ég a bikát és halat.¹⁾ Olyan erővel sújtott, hogy azt fejtetejétől köldökéig kettéhasította.»²⁾

¹⁾ A mohammedán monda szerint a föld egy óriási bikán, a földet tartó bika meg egy nagy halon nyugszik.

²⁾ نبی چون شد آگاه از این خبر
بفرمان دارنده داد گر
بفرمود نوبت بها موم زدند
سر ایپرده از شهر بیرون زدند
زهر سو یکی ازدها فش در فش
مزین بدیبایی سرخ و بنفش
زیس ناله کوس و بانگ درای

Az egész Šāhīnšāh Námeh tele van 'Ali hőstetteinek leírásával. 'Ali az Isten orozslánja természetesen már az első csapásra megöli ellenét hatalmas Zulfikárjával. Talha és 'Amr megöletését a hívők fejedelme ('Ali szokásos czíme) által így írja le: «Mikor a nap az orozslán hátára ütötte karmát, előjött benső lakából a jóhírt hozó intő (t. i. Moḥammed próféta). A hadsereg rendbeszedésére szorosra kötötte derekán az övet és a hősökkel földiszította a háború piaczat. Az első, a ki az ellenség közül a harctérre jött, a Sofjanidáktól származó Talha volt. Arany sisakkal a fején, páncéllal a testén, haragtól összeránczolt homlokkal a két sereg közti téren mutogatta magát, mint egy hatalmas elefánt. Nagyságra nézve olyan volt,

تو گفتی زمین اندر آمد ز جایی
فغان دف و نا له گاوم
زه گوش را بر صدا کرد کم
سپاه از دو جا نب گر وها کره
گر فتند پیر امن دشت و کوه
ولید پلید آن سر سر کشان
که در رزم بد ازدها دمان
بدست اندرون خنجر آب رنگ
سر زه به شیر خد ا بست تنک
نخست آن بداندیش چون پیل مست
بیفشردان و بر آورد دست
بدو تخت شیر جهان کرد کار
کشید از میان آبگون ذو الفقار
بد انکو نه کر بیم آن دست و تیغ
فلک خورد بر گاو و ماهی در یغ
چنان راند بر تار کش بیخکاف
که از فرق او چاک شد تا بناف

mint egy rút ördög, egész ajka teli ármánnyal, egész szive teli fufanggal. Íjjal a karján, hurokkal a kezében, jött és úgy ordított, hogy ki ezek közül az aczélújjú jelesek közül, az, ki velem szembe szállni akar. Úgy ordítva, bögve, mint egy veszett elefánt, dühös fogcsikorgatással készült a harcra. A mint a király ('Ali) kirántotta éles kardját, az, a kinek keze és kardja az eget is eléri, egyszeriben lecsapott azzal az ellenség (Talha) fejére oly hatalmas vágással, hogy az a sisaktól a nyeregig ketté vágva, két darabban hullott a bosszúállás síkjára.»¹⁾ Csataleírásaiban elég emelkedett hangon, csaknem Firdausi nyelvén szól. A híres árokmenti csatát (rezm ihendek) például, mikor Mohammed sánczezel megerősített táborában védte magát Medina alatt a mekkaiak ellen, így beszéli el: «A negyedik napon, hogy a fénylő nap világosságával megvilágította a világ lakomáját, gúnyverseket szavalva, kiáltozva és forrongva vettek körül azt az árkot (t. i. a mekkaiak, mert ezek ostromolták az elsánczolt moszlim tábor). A bátor harczosok vezetője 'Amr volt, az igazságot nem ismerő, kitől még a vad oroszlán is rettegett. Olyan erős volt, hogy vasmarkával még a hegyet is kiszakította a földből. Nagytermetű és erőskaru, ki magában egyesítette a hős minden tulajdonait. Termetére nézve hasonlított az élő elefánthoz. Mértföldekre futott előle a sárkánykigyó. Testén, hogy azt a nyilaktól védje, pompás tigrisbőr pánczélt viselt. Vaslánczezel szorosan volt öve derekára kötve s annak egyik oldalán gyémántfényű töre lógott. Sziklarepesztő kardja úgy csüngött le övéről, mint az óriás-kigyó a Kaf-hegy oldalán. Alatta egy szörnyű nagy paripa és úgy nézett ki azon, mint a hegy a hegy hátán.» Különös, hogy a költő mit sem szól arról a körülményről, hogy az öreg 'Amr néhányad magával átment az árkon és úgy keveredett harcra 'Alival és a medinabeliekkel. «Hallottam, így folytatja a költő, hogy azon a napon 'Alinak fekete paripája történetesen beteg volt. Gyalog ment tehát az ellen a bálványimádó ('Amr-t érti) ellen és gyalogosan állott elébe. Mikor őt ilyen gyalogszerrel messziről megpillantotta, 'Amr esodálkozva így szólította meg: Oh te fiú, nem akadt más lovas ember abban a seregben, hogy te jössz gyalog ellenem? Az

¹⁾ بد ا نسانكه از خود تا پشت زين

بدو نيمه افتاد در دشت كمين

oroszlán (gedenfer 'Ali egyik neve) így válaszolt neki, hogy oh te semmirekellő, mi közöd neked ahhoz, hogy lovas vagy gyalogos-e valaki. Nekem magamnak sok disznevem van, ezek közül egyik az, hogy Hejder (oroszlán). Megütődött ezen a mondáson 'Amr, a hatalmas bajnok. Leugrott lováról és pompás aczél kardjával támadt a fejedelemre. Egészen közel jöve egymáshoz, összekaptak akkor az oroszlán és a tigris. A kardok csattogása és a harci kiáltás a halál hírért vitték meg a fülnek. Arra a harctérre és azon a küzdőtéren folyó párharcra szegezték mind a két oldalról szemeket a két fél harczosai.»

Magától értődik, hogy a győzhetetlen 'Ali végre is leteríti ellenfelét. Kifogyhatatlan 'Ali hőstetteinek leírásaiban, maga a próféta háttérbe szorul és szinte eltölpül mellette. 'Ali párbaját Merhebbel, a vitéz mekkaival, jobb időkre emlékeztető modorban írja le. Hariş megöletése nagy félelembe ejtette a mekkai sereget. «Az oktanok mind úgy remegtek, mint a nyárfalevél, csak Merhebbhez volt egyedül reményük. A zsarnok (Merheb) mikor fivére haláláról értesült, bújában megszagatta elül rubáját. Fején bronz sisakkal, melynek tetejére egy sziklakövet tett nyomatékul, jött és lóra ült, őt látva, te azt mondtad volna, hogy az egy élő veszett elefánt. Oh testvérem, így panaszkodott, mily kár, hogy utóljára is fegyverrel kellett megöletned. Egy ideig könnyezett, fivérét siratva, aztán, mint a sas, kiterjesztett szárnyakkal fölroppent és úgy rohant a harctérre, mint a hogy jönnek a dühös elefántok. Hegymagasságú buzogányával lóra ült az oroszlánt fogó király (t. i. 'Ali), kitől felve sárgult meg a nap orezája. Olyan nagy zavart idézett elő félelmes alakja az égen, hogy te azt mondanád, hogy az angyal megfújta a végitélet trombitáját. Tőle megszeppenve, úgy ránehezedett a föld az azt tartó bikára, hogy menten eltörte annak a gerinczét. Midőn Merheb meglátta azt a jeles fejedelmet ('Alit), így szólt: milyen kapóra jöttél te lovas s a nagy gyűlöletből, melyet szívében táplált, dicsérő szavakra nyitotta ki száját. Azt a küzdelmet és azt a csatát nézni, a hold és a nap egyidőben feljöttek az égre. Mind a két oldalon csupa szem és fül volt a két sereg. Keblükben attól a harctól felforrott a vér. Hallottam, hogy annak az ármányos gaznak a teste két kézzel magasabb volt az Isten keze testénél ('Alit nevezi Isten kezének, mely a hitetleneket sujtja). A viharzó tengerhez hasonlóan, melynek zajgó hullámai minden pillanatban toronymagasságra

emelkednek, növekedni, magasodni kezdett az a fenséges fa (t. i. 'Ali). Úgy megnőtt, hogy egy kéznivel meghaladta annak a gonosz szándékunak vállát és nyakszirtét. Azután azzal a rettenetes kigyóval, mely annyi fejet hullajtott már a porba, úgy vágott a hit szultánja ellenfelének fejére, hogy sisaktaréjától a nyereg hátáig ketté vált a teste. A nyeregről aztán a fejedelem kezétől a porba hullott és leesett lováról a lovag. Úgy nézett ki annak a bajnoknak teste a küzdőtér homokján, mint egy földrengés által helyéből kimozdított hegy. Lelkének madara pokolba szállt. Mikor az a gonoszat jónak tartó elesett, a haltól a holdig hangos tetszés-örömrivalgás hangzott fel. A semmirevalók úgy elszaladtak az oroszlántfogó kardja elől, mint fut a róka az oroszlántól. «Látva, hogy megfélemedve futnak előle a mekkaiak, utánnuk iramodik 'Ali.» Derekára csavarta a hős öltönyét és úgy neki indult, mint a sebesröptű madár. Egy ugrással az Igazságosnak (Istennek) ez oroszlánja, oh csoda, az ároknak a másik oldalán termett. Úgy értesültem, hogy annak a tengernyi ároknak negyven rőfnél nagyobb volt a szélessége. A sok halottból a mekkaiak erősségének a falai alatt számtalan halom támadt. (A történelem mit sem tud a mekkai hadsereg erősített táboráról.) Az életben maradt mekkaiak mind az erődbe menekültek és gyorsan magukra zárták a vár kapuját. Olyan nagyot ütött 'Ali kezével a kapu kopogtatójára, hogy a kapu döngésének a zaja az egeket verte. Aztán a Hebir¹⁾ ölé kézzel úgy kiszakította sarkaiból azt a vaskaput, hogy a nagy rázkódástól összeomlott, romba dőlt az egész vár. Nem egyedül a dívek ez a kastélya lett semmivé, hanem még az ég erőssége is megingott ettől a földrengéstől. Mikor csata közben kiesett 'Ali kezéből a paizs, nem jött zavarba a hős, hanem feje fölé tartva a vaskaput, úgy nyomult előre. Nyolczvan lépésre dobta aztán azt a szörnyű paizsot a mekkaiak után a haragos Isten oroszlánja. «'Alit úgy rajzolja, mint valami régi persa hőst, ki a csata után együtt iddoggál a sereg előkelőségeivel. «Este hogy erről a vízi lilium színű kastélyról lejött az a tüzes baba (a lenyugvó napot érti), a naphoz hasonló ragyogásu aranyserleggel kezében belső lakába vonult 'Ali és az idegenek előtt bezárta az ajtót. A végett, hogy hálószobájában iddoggáljon, szép arcából csinált világító lámpát a függöny mögött. A fekete ajtónállók egész virradatig őriztek kívülről

¹⁾ Igy hívtak egy mekkai vitézt.

minden ajtót. A következő napi harcztot megbeszélni éjfélig együtt ültek ott az arabok fejei.» Egészen elegikus hangú panaszszal a tavasz elmulása fölött kezdi «az emberek legjobbjának» (hejr en nās), Moḥammed prófétának utolsó perezait és halálát leíró fejezetet. «Mily kár, hogy elmúlt a tavaszok évada. Kár, hogy megváltozott az a viruló vizpart és az a virágos üde rét. Megszűnt minden fülemüle panaszja. Elhangzott az a sok tudóst elbájoló ének. Szörnyen kár azért a terebélyes fáért, melynek árnyékában annyszor (az eredetiben kétszázszor) megvetettük az ágyunkat. Hova ment a csalogány? Mi lett az orvos galambból? Mivé lett a ciprus és az a magasra nyúló karsu alak?»

Költeményének végén Sáfí az öregségről panaszskodik és az emberi életkorokat röviden jellemzi. «A tíz éves korig oh csoda, nem tudod megkülönböztetni a jobb kezet a baltól. Tízről a húsz éves korig, ha jól meggondolod, csupa játék és bohóság az élet. Husztól harmincz éves korodig mindenkinél többet akarsz elérni. Mikor a harminczhez ér a kor, az okos ember nagy dolgokat visz véghez. A harminczről a negyvenig illik a jó élet s minden nap nyugalomban és élvezetben telik. Mikor a negyven év határához ér valakinek hónapja és éve, az idő akkor már megtöri erejét és megbénítja tevékenységét. Csupa szenvedés és baj az élet az ötvenig. Midőn az ötvenet is meghaladta kora, minden pillanat növeli baját és aggságát. Ha ötvenből hatvan lett, a szerencsétlenség szögletében kell lekuporodni. Sokat tapasztaltam ezen a világon, hogy kevés ember éli meg a hetvenet. Ha végtére is meg kell halnod, mit használ neked az a büszkélkedés. Az ötvenet husz évvel meghaladta korom, mikor Isten kegyelméből kétszer öt év alatt versbe szedtem ezt a páratlan költeményt.» A Šahinsah Namehet érti, melyet hatvan éves korában tíz év alatt írt meg.

Migmer Isfaháni (az iszfaháni füstölő), igazi családi nevén Ága Sejid Hósejn, a jelesebb modern persa költők közé tartozik. Költeményei megnyerték a királyok királya magas tetszését, ki őt a költők legszorgalmasabbika (mug'tehed es su'arā) disznévvvel (laḡab) ruházta föl. A kora ifjúságában elhalt költő kortársai előtt általánosan kedvelt egyéniség volt, jó erkölce és tetszetős külseje és kedves modora megnyerték részére a szíveket, mondja Riḏa Kūli Hān a költőről szóló életrajzban.¹⁾ Számos sikerült ghazelt és

¹⁾ Bijād ul 'arifna 305. l.

kaszidét irt és egy nagyobb terjedelmű mesznevit a szerelemről, melyet Hakáni legélvezhetőbb műve, «A két Irák ajándékának (Tohfet ol 'Irakejni) modorában és mintájára szerzett. Ebben a költeményben egy helyen így szólítja meg a szerelmet: «A lelkek trónjának uralkodója, a szellemek világának parancs-osztogatója, verd szét a létezés seregét, pusztítsd el az önzés birodalmát.»¹⁾

A szerelem tulajdonságairól és a szerelem természetének kifürkészhetetlenségéről így szól ugyanebben a költeményében: «Veled vagyok, de mit sem tudok rólad, mert a szem tükrében láthatatlan vagy. Minden regénél szebb a szerelem regéje, még ha százszor hallottad is azt. Oh, te a sebzett keblűek benső tüze, te miattad égneek kebleink.» Egy másik fejezetben meg így rajzolja a szerelmi vágy kielégíthetlenségét: «Égek és ha partodra lépve forrásodból iszom, keblem az italtól felhevül. Oh, te az élet forrása vagy, melytől meghaltak, ha ittak, a szomjazók. Meghaltak, de azért mindenkinek öröklét jut te tőled. — Víz vagy a korsóban, méreg vagy a pohárban. Belül fulánk vagy, de mézédességű az ízéd. A vízből, melyet meglátott, mérget önt. A mézből, melyet megpillant, fulánk támad. Minden pálmafának, mely te általad lett termékenyenyé, elválás lett a levele és bú lett a gyümölcse. Minden vetés, mely egy csepp vizet kapott tőled, elégetted te annak a termését abban a pillanatban.»

Vişál Širāzi egyaránt jeles a lyrai és époszi költészet terén. Az újabbkori persa irodalomnak kevés van hozzá hasonló költője. Szabatos nyelvezete és irányának szépségéről már kortársai előtt híres volt. Egyik nevesebb persa költő, Nejir Širāzi, a következő — szörnyen hizelgő — sorokat intézte hozzá: «Oh te, ki az égből jöttél le a földre. Égbe járó angyalhoz hasonló vagy. Micsoda ajándékot adjak én neked, hogy leszálltál hozzám az égből? Oh légy üdvözölve te, a kinyilatkoztatás gyermeke. Ugyan miért is szálltál le te én hozzám? Nem vagyok én sem próféta, sem mekkai vagy medinai Hind. Valószínűleg az utat eltévesztve, jöttél te hozzám.» Vişál, ha nem érdemelte is meg ezt az istenítő dicséretet, mindazáltal azoknak az újabb persa irodalomban ritkán található költőknek egyike,

آن خسرو تختگاه جانها فرمان ده کشور روانها¹⁾
در هم شکن سپاه هستی ویران کن ملک خود پرستی

kik a kellő tudományos képzettséget jó ízléssel párosítva, élvezhető műveket tudtak létre hozni. Vişál, családi nevén Mirza Šafi, igen gondos nevelésben részesült, s egyéb ismeretei mellett, minden írásnemet szépen tudott írni.²⁾ Igazán figyelemre méltó, hogy Persiában mily nagy fontosságot tulajdonítanak a szépirásnak. Riða Kuli Hān például soha sem mulasztja el megemlíteni, ha valamelyik költő a nevezetesebb írásmódok közül egyikben másikban remekelt. Vişál is oly sok dicsőítő költeményt irt, mint Ka'ani vagy Serūs. Magasztaló verseiben elég szép hasonlatokkal és költői képekkel él. «Jól, szerencsésen és szépnek jöttél», így kezdi a királyi palotára irt versét, «és jól illesz erre a helyre. Oh te paradicsomi palota ebben a mulandó lakásban. Szebb vagy te a léleknél, jelentőségtejjesebb a bölcsességnél. Terjedelmesebb vagy az édennél, magasabb vagy az égnél. Oly nyílt vagy, mint a tudós szíve (természetesen az isteni tudományokban beavatottat ért a tudós név alatt), oly magas vagy, mint a szándék röpte. Oly gyönyört növelő vagy, mint az ifjúság és oly szívnyitó, mint az ajándék. A szűk világba be tudtál férni ilyen nagy szélességed mellett olyanképen, mint a hogy a gondolat befér a bölcsnek szívébe. Két arezod van, mint az örökkévalóság lelkének, egyik a paradicsom kertjébe néz, a másik erre a világra tekint.»²⁾

Vişál legsikerültebb műve a «Ferhād és Širin» című mesznevi

¹⁾ Megma' el fuşehā II. köt. 528. l. همه خطوطرا نیکو نگارد

²⁾ خوش و خجسته نغم آمدی و نیک بجای
تو ای سرای بهشتی در این سپنج سرا
بدیع تر ز روانی معنیتر ز خرد
کشاده چون دل دانا بلند چون همه
فرخ فرا چو جوانی و دلکشا چو عطا
بتنگنای جهان در شدی باین و سعت
بدان مثال که اندیشه در دل دانا
دو روی داری همچون روان ابد الان
یکی بسوی بهشتی و یکی بدین دنیا

befejezése, melyet Vahsi kezdett meg. A sokszor megénekelt ¹⁾ érzelmes költemény befejezését ott kezdi Visál, hol Širin szerelmes lett Ferhádba. «Mikor meglátta az az édesajkú hamis tündér leány, hogy Ferhád minden mesterségnek mestere, édes szívámító szavakkal elrabolta lelkéből a nyugalmat, szívéből a türelmet.» Egy helyen így festi a szerelmes Ferhád állapotát: «Oh, jó a szerelem, mely lelket és testet éget. Egy szikra abból száz termést eleget. Sok ilyen fufangja van a szerelemnek, mely néha békét, máskor háborút hoz. A sokáig tartó egyesülés keserű gyümölcsöt terem. Az elválás huzamossága meg háborúként égeti a lelket. Akár melyik legyen e kettő közül tartós, nem fő meg abban semmi nyers. Azért, mert hol vizet önt rá, hol tüzet gyújt alá. Hogy főzhetne meg aztán valami fötlent ilyen kapkodással.» Egy kicsit konyhaszagú hasonlat a szerelem tüzeréről. Elég élénken írja le Ferhád panaszát Širin távolléte miatt: «Csodálatosan rosszul esik az élvezethez szokni és hirtelen a bú mérgét tölteni a pohárba. Boldogságban tölteni az életet és hirtelen elválni, eltávolodni a barátoktól. Szörnyen rosszul esik az uralkodás után nyomorúság és megaláztatásra jutni. Minél bensőbb az ismeretség, annál kínosabb az elválás. Micsoda fájdalom ez, mely szívemben ütötte fel tanyáját. Szív ez a szív, nem síkság vagy pusztaság ez. Nyomatéka, hatása van az éjjeli sóhajnak. De ha nincs a kedves a közelben, midőn önkénytelenül sóhaj tör ki a szívből, olyan az, mint mikor a sötétségben feljön a hold. Ki látott ilyen kegyetlen barátot, kinek minden igazságtalansága szeretőjével történik. Nincsen módom a borivásban keresni feledést, mert olyan, mint a serleg, nem oszlatja el mámoromat. Nincs kezem, hogy kivegyem lábamból a tövist (szokásos persa hasonlat a nyomorúságról). Nincs lábam, hogy megtegyem ő hozzá az utat. Nincs hitem, hogy az lekötve tartson és csak egy pillanatig is az ő szavára hallgassak. Most én az a szívtelen, hitetlen vagyok, a kit látsz. Röviden, az vagyok, a minek látsz. Csodálatos lett a sorsa az én szívemnek, hogy ilyen kedvessé gyült meg neki a baja.» ²⁾

¹⁾ Die persische Litteratur zählt im Ganzen 20 verschiedene Lailá und Madschnun, 19 Chusraun und Schirias.

Ethé, Die Höfische u. Rom. Poesie der Perser, 42. l.

عجب در دیست خو با کام کردن بناگه زهر غم در جام کردن ²⁾

(674)

Visál is, mint minden újabb persa éposz-író, lehetőleg Firdausit igyekszik utánózni. Hősei egészen úgy irnak leveleket, mint Firdausi királyai. Hosrev Perviz dorgáló levelét Širinhez például így írja: «Előjött az írnok, kezébe vette a tollat és a levélnek kiterítette a khinai selymet.¹⁾ A selyemre első hímezésnek az Isten nevét írta, ki az oszlop nélküli eget csinálta és azt csillagokkal fölékítette. A bölcsesség úgy eltéved az ő szemléletében, mint a téves okoskodás a böleselkedésben. Ő az, ki a holddal és a napjával megvilágítja a földet. Az ész és a lélek benső bújának tudója. A lázadó makaesok fejei mind az ő hatalmában vannak (a szöveg szerint az ő abrinesában vannak). Az ő küszöbére hajtják le fejüket a királyok. Ő az, ki erkölcsöt parancsol a szerelmeseknek a jók közül. Ugyancsak ő az, ki a föld szőnyegét a tulipán-arezuakkal földiszíti. Ő hoz vészt a magasból a nagyokra. Tőle van, hogy a mosusz-hurkúak (azaz hajúak) elbolondítják az eszest. Egyiknek fejét a kedves ruha szejgélyére fekteti, a másiknak önvéréből csinál nyakába boruló barátot. Egyiknek gyógyszert, másiknak szenvedést küld. Mindenkinek azt küld, a mi kell.» Még egy féllapnyi ilyen elmélkedés után isten tulajdonságairól és mindenhatóságáról áttér a levél tartalmára. «Azután (a keleti levelekben szokásos fordulat a bekezdő frázisok után) az igazságos törvényt tisztelő királytól az igazságtalan Širin úrnőnek. Ne válaszolj hirtelenkedve keserű levéllel, oh te sokáig haragtartó rózsaaarézu kedves. A hűtlenség lakomájának pohár-méretegetője, az elválás törvényének versbe szedője. Alakra szép, de fufangos és hamis vagy és szenvedélyesebb vagy minden más szépnél. Meddig fogod még gonosz természetednek engedve, saját

بسر بر دن بشادی روز کاران
عجب کاریست بعد از شهر یاری
زواج کامکاری او فتادان
خوشی چند آنکه در قربت فزونتر
شود هر چند افزون آشنای
بناگه دور افتادن ز یاران
در افتادن بمسکینمی و خواری
بنا کامی و خواری دل نهادن
بمهاجوری دل از غم پیرز خونتر
فزونتر گردد آنده جدا نی stb.

دبیر آمد بکف بگر فت خامه
طر از پر نیان نام خدا کرد
پرید چین کشوده بهر نامه ¹⁾
که چرخ بیستو نرا او بپا کرد stb.

(675)

szívedet emészteni és Perviznek vérét ontani. Hallottam, egy új kérőd akadt, a ki nem adott neked kőnél egyebet. Kővéért követ adtál neki esérébe, mert te magad is hajlandó vagy hozzá. Tudom, hogy Šekkerért (így hívták azt a nőt, ki Hosrevet bájaival meghódította) haragszol és sokat szenvedtél ő reá irigykedve. Nem szabad önmagadat megölnöd, azzal, hogy a czukorra (szójáték a vetélytársnő Šekker nevével, mely czukrot jelent) irigykedve mérget igyál. Ha Širínek olyan is jó, mint Ferhád, akkor miért ne lehetne jó Šekker Perviznek. Miért mosod meg az igazságosságtól kezedet és szívedet? Ha te csak saját élvezetedet keresed, nem az én ellenségem vagy, hanem saját magadé. Reám neheztelve, mindenkivel barátkozol. Ha ellenségem vagy is, miért vagy ellensége önmagadnak? Rossz hirtől félve hagytál el engem, más emberek neve alatt jössz most rossz hírbe. Nem vetted-e meg, nem utasítottad-e te azt vissza, hogy királyok tegyenek fejedre koronát, oh te kifuratlan drága-kő? Miért nem tartod most szégyenletesnek, hogy szegény ember adja reád a lábpercet? Ha a szenvedély lován ilyen irányban vágatsz, magad is tudod, hogy szégyennel végződik majd dolgod.»¹⁾

Költeménye végén így mentegeti magát, azért hogy nem írta meg Ferhád megöletését: «Mikor néhány év mult el a mű befejezése után s mikor egészen kivertem fejemből ennek a műnek a gondját: azt mondták nekem barátaim, hogy oh te, ki minden tudományban tökéletes vagy, még nem lett teljes a te Ferhádod és Širíned. Így feleltem nekik, hogy oh ti tudománytisztelők, kik mindnyájan a gondolat borától vagytok mámorosak. Ha azt akarjátok a befejezettség alatt érteni, hogy beszéljem még el a szerencsét nem élvező Ferhád halálát: Nizámi már elmondta azt előttem és felszaggatta a szerelmesek sebeit. Nizámi megölhette Ferhádod és Hosrevet,

1) تو تا در فکر خویش و کام خویش
نه خصم من که خصم نام خویش
بر غم من بهر کس آشنای
بمن گر دشمنی با خود چرای
ز من بیم از بد نامی گذشتی
بنام دیگران بد نام گشتی stb.

mert ő sem Ferhádnek sem Hosrevnek nem volt a barátja, de nekem, a kinek urát Ferhádnek hívják (ezélzás Ferhád herczegre, ki mint Fársz tartomány kormányzója, sok jót tett a költővel), nem szabad Ferhád-ölőnek lennem. Hogy vehette lelkére (t. i. Nizámi), hogy ilyesmit elbeszéljen, ilyen meg nem történt dolgot előadjon. Ha az a Ferhád (t. i. Nizámié) hegynyüvő ember volt, ez a Ferhád szívünkéből gondírtó. Éljen örökké boldogan a világon, egy hajszállal se legyen neki kevesebb haja a fején. Az én dolgom ez által Ferhád által nyert befejezést, kinek száz Hosrev szolgál az udvarában. A királyok királyának fivére ő, kinek minden őse Ádám-tól fogva király volt.»¹⁾

1) چو سا لی چند از این گفتار بگذشت
مرا دست و دل از این کار بر کشت
مرا گفتند کای در هر هنر نام
نشد فرهاد و شیرینت با نجام
چگفتم گفتم ای دانش پرستان
همه از باده اندیشه مستان
اگر مقصود آن باشد زانجام
که گویم کشته شد فرهاد ناکام
نظامی این خبر داد است زین پیش
فرو برده بزخم عاشقان نیش
نظامی خسرو فرهاد کش بود
که نر خسرو نه از فرهاد خوش بود
مرا چون خسرو ی فرهاد نام است
اگر فرهاد کش باشم حرام است
دلش چون داد تا بین راز گوید
چنان نا بوده را باز گوید
گر آن فرهاد مردی کوهکن بود

Vişâl, mint ékesszóló költő, ki bőven rendelkezik a festői hasonlatokkal és költői képekkel, több dicsőítő versében hasonlatot hasonlatra halmoz. Ennyiféle hasonlattal írja le egyik magasztaló költeményében a nap fölkelését. «Reggel, mikor ennek a kék templomnak a szerzetese a világ fölé felhúzta a keresztény menyezetet, a semmirekellő ég a reggeli égből keresztfát készített a nap Jézusának. A tenger szurokfekete volt, hala meg ezüst (az éjet írja le). Mélysége olyan volt, mint a világtengeré, szélessége meg akkora volt, mint az egész világé. Hirtelen jött egy szörnyű krokodil és egy pillanat alatt egyet sem hagyott meg a halakból a tengerben. Egy fekete holló, alatta ezer tojás. Mikor felpattantak a tojások, mindegyikből Anka lett. Az ég olyan, mint a vető ember, ki szétszórja a magot, melyet azonnal bekap egy fehér sólyom. Néger aranyműves az, ki a rabolni készülő török elől (a török = a nap) bezárja boltját.»¹⁾ Vişâl is szereti a vallásos tárgyú elmeséltatásos-

ز دل فرهاد ما اندک شکن بود
 بگیتی جاودان خوش باد و خرم
 سر موی مبادا از سرش کم
 از این فرهاد کار من تعلم است
 که صد خسر و بدر بارش غلام است
 برادر شه نیا شاه پدر شاه
 ز آدم تا بحا تم شاه بر شاه
 صبح که رهبان این کی بود کلیسا¹⁾
 بر سر گیتی کشید چادر ترسا
 چرخ یهودی منش ز صبح افق کرد
 عیسی خو رشید را صلیب مهیا
 بحر از قیر بود ماهیش از سیم
 ژرف محیط همه جهانش پهنا
 طر نه نهنگی دمان رسید بیکدم
 زان همه ماهی یکی نهشت بدریا

kat; az «Élet forrása» ezimű kaszidéjében így szól az igazi böleseségről: «Tegnap éjjel, mikor a magányosság párnáján nyugodtam, elmémben nagy gyülekezete volt — minek — a komor gondolatoknak. Eszemnek leányai úgy szét voltak szórva, mint Na'snak leányai (a Kis és Nagy medve csillagzatát nevezik így az arabok, a benát en-na's szószerinti jelentése annyi, mint a koporsó leányai). Minden órában mindenütt jelen voltak, mint a mindenhol jelenlevő tanúk. Néha megbántam, mit — a tudatlanság napjait. Néha lehangolt voltam, mitől — a tudás suttogásától.» Tépelődéseinek hosszas leírása után elbeszéli, hogy megjelent előtte a csodás Hider próféta. «Így szólt, abban a pillanatban érkezik meg ellenmérgeid ennek a kigyónak mérgére, a mikor az elválással és lemondással, mint a kigyó, kibújsz a bőrből. Így szóltam hozzá, a kit bekötött szemmel kivetsz a helyéről, magától vissza megy az, ha leveszed szemeiről a köteléket. Erre ő (t. i. Hider) így szólt: válassz ki magadnak egy utat ismerő öreg vezetőt, mert magad nem fogod megtehetni az utat. Láttam én már útismerő kalauzokat, feleltem, de általok nem gyarapodtam egyébben, mint a szolgaságban. (A mollákat és mustehedeket érti.) Így felelt Hider: távol legyenek tőled ezek az útmutatók, az utasok kifosztói ezek. A tenger felé mutatják neked az utat ezek a sivatag gúljai.» Az utazás célja a pantheistikus szel-lemben vett egyesülés a létezők teremtőjével. Ghazeljeiben a szerelmet, a bort és a tavaszt dicséri; egyikben így szól: «Vişâlotat úgy megolvasztotta távolléted égető tüze, hogy a szerelmet, melyet szívében tart, nem képes eltitkolni. Eljött a tavasz, jóízű bort igyál. Rózsátónél széparcú bálvány kezéből idd. A rózsa örül, a madár dalol, a bor tiszta. A rózsával szemben a csalogány hangja mellett igyál a serlegből. Szufi, te is borért cseréld be a kékszínű (a kék

نیزه غرابی بزیر بیضه هن ارش
 بیضه چو بشکست بچه شد همه عنقا
 چرخ کشاورز دنها که بفشانند
 بازی اسپید در ربود بیک جا
 رنگی گوهر فروش دکه فروبست
 دید چو تر کی عنان کشاده بیغما

a gyász színe a persáknál) palástot. És azt a bort, mint gyógyszer, idd kedvesed mellett. Nem hallottad, hogy részeg vagy és mámorral kérkedel. Bort rendelj és a mámor elűzésére igyál. Mióta iszod titokban a bort, te képmutató. Ülj le ide hozzánk és idd nyilvánosan a rubintszin bort.» A szerelmi mámor és a részegség közti rokonságról beszél egy másik versében. «Bor és palaczk nélkül ilyen részeg lehet lenni. Ennek egy tekintete így lebilincselni képes. Kérdésem van a korcsmába járó korhelyekhez, vajjon meg lehet-e részegedni a palaczk látásától. Bilincs és hurok nélkül nem láttunk még szabad embert rabbá lenni. Igen, ha a végzet valamit határoz az ember sorsára vonatkozólag, nincs semmi kétség, hogy a semmiből is állhat elő valóság. Nem lehet megszabadulnod, Visál, a földi gondoktól, de ha meg tudsz szabadulni az éntől, lehetséges az.»¹⁾ Legtöbbnyire 'Omer Hejjám modorában beszél a borivásról. «Rajta, tegyük zálogba borért a tudomány könyvét. Adjuk el a bűt és rakjuk le a vigság alapját. A sok tanulással nem lett tiszta a szívnek lapja, jobb lesz, ha szép szeretőt szerzünk.»²⁾

Ugyanilyen hangon szól egy másik ghazeljében: «Tavasszal a borivás megbánása nem lehet tartós, mert a megbánás olyan

- ¹⁾ بی یاده و پیمانہ چنین مست توان شد
از یک نگهی این همه یا بست توان شد
ما را از مقیمان خرابیات سوال است
از دیدن پیمانہ کسی مست توان شد
بی حلقہ فترا کی بیر شته دامی
آزاد ندید یم کہ یابست توان شد
آری چو قضا حکم کند بر سر مردم
شک نیست کہ از نیست هست توان شد
نتوان شدن آزاد وصال از غم ایام
لیک از کسی از خویش توان رست توان شد
²⁾ خیز تاد غنر دانش گرو یاده کنیم
غم فرو شیم و اساس طرب آباد کنیم
stb.

mint az üveg, a tavasz pedig olyan, mint a kő. Míg csak virágzik a tulipán, nem lehet lemondani a pohárról, mert a legszebb szín a tulipán és a tulipánszínű üveg.» Riða Kuli Hân, költői nevén Hedâjet, előkelő helyet tölt be az újabbkori persa irodalom történetében, mint költő, irodalomtörténész, nyelvész és történetíró egyaránt halhatatlan érdemeket szerzett magának; Schefer szerint őt illeti meg az első helyek egyike az e században élt persa tudósok és irodalmárok között.¹⁾ Riða Kuli Hân előkelő családból származott. Családja egészen a tizennegyedik században élő persa költő Kemál Hoğendi-ig viszi fel családfáját. Ez utóbbi egy az Oxuson túli (ma verá annahr) tartományból származó családból eredt. Kemál Hoğendi a jelesebb persa költők közé tartozott a maga idejében, ki a menyire a hozzánk eljutott költeményeiből megítélhetni, a vallásos iránynak hódolt. Korában nagy megbecsülésnek örvendett és több jelességével a persa irodalomnak, köztük kelet legnagyobb lyrikusával Hafizzal is, levelezésben állott.²⁾ Eleinte szülővárosában Hoğendben lakott, később Tebrizbe tette át lakását, hol 1389-ben a higra 792-ik esztendejében elhunyt.³⁾ Ő tőle vette át a család a Kemál nevet. Riða Kuli Hân ősei közül többen jelentékeny szerepet játszottak és nagy hivatalokat viseltek. Nagyatya Isma'il Kemál volt, kit Zeki Hân hitszegően megöletett. Maga Riða Kuli Hân így adja elő nagyatyja megöletésének részleteit a Kharezmbe tett követségi útjának leírásában. Előre bocsátva, hogy Čardeh Kelâteh a Hezár Ğerib kerületbe tartozik, így folytatja: «Midőn Kerim Hân lépett a persa trónra, a Čardeh Kelâteh lakói a Kağarokhoz való rendületlen hűségükben a Zend család hivatalnokainak megtagadták az engedelmességet. Köztük volt a szerző nagyatyja Mohammed Isma'il Beg, ki azon a helyen az előkelők előjárója (Re'is el ruas'ai) volt s ki közönségesen Isma'il Kemál néven ismeretes. Čardeh Kelâteh előkelői nem hódoltak meg Zeki Hânnek, ki Kerim Hân unokaöccse volt. Zeki Hân ostrom alá vette a kormányzóság megerősített épületét, hova az engedetlen előkelők vonták meg magukat. Jó

¹⁾ Riza Quouli Khan que l'on peut à juste titre mettre au premier rang des littérateurs et des érudits qui ont fleuri en Perse dans le cours de notre siècle. Relation de l'Ambassade de Kharezm, Paris 1879, XVI. l.

²⁾ Onseley, Notices of persian poets 193. l.

³⁾ Rijâd ul 'arîfu 126. l., továbbá az Ateš Kedeh Bombayi kiadás 346. l.

ideig hiába ostromolta az épületet, hol Isma'il Kemál negyvened magával hősiiesen védte magát. Látva a makacs védelmet Zeki Hân, eselhez folyamodott. Esküt tett a szent koránra és azt izente az ostromlottaknak, hogy csak adják meg magukat és jöjjenek le ő hozzá, ő egyet sem fog közülök megölni. Esküjében hamiskodott, mert az eredeti «jeki ez sumará neh háhem kust» azt az értelmezést is megengedi, hogy egyet közületek nem fogok megölni. Az ostromlott előkelők mit sem sejtve megadták magukat. Zeki Hân esalfa esküjéhez híven negyvenet megöletett és egyet szabadon bocsátott. Zeki Hân azt rendelte, hogy a negyven előkelő koponyájából emeljenek tornyot. Isma'il Kemál ezt hallva így szólt Zeki Hânhoz: ha a mi koponyáinkból tornyot akarsz építeni, kell, hogy az én koponyámat tedd a többi koponya legtetejébe, mert én vagyok feje, vezére ennek a népnek.¹⁾ Riða Kuli Hân atyja, Mohammed Hádi Hân, ennek az Isma'il Kemálnak volt a fia. Mohammed Hádi Hân eleinte Gá'far Kuli Kagár sah szolgálatában volt, később ennek a fejedelemnek halála után Ága Mohammed sah udvaránál a kamarások feje lett. Ága Mohammed uralkodásának utolsó éveiben Meshedbe ment zarándokolni. Útközben értesült fia születéséről, mely Teheránban a mi időszámításunk szerint 1800-ban történt. A zarándoklás emlékére Riða Kuli nevet adott fiának a zarándoklútról visszaterő atya.

Feth'ali sah, trónraléptekor, nem feledkezett meg a Kemál családról, mely annyiszor kimutatta a dynastia iránti odaadó hűségét és Riða Kuli atyját, Mohammed Hádi, a Farsz tartományban a királyi jövedelmek beszédésével bizta meg, Hasan Mirza alá adván őt, ki Fársznak kormányzója volt. Igen rövid ideig gyakorolta Mohammed Hádi ezt a jól jövedelmező hivatalt, mert már 1802-ben két évvel fia Riða Kuli születése után elhalt. Riða Kuli Hân atyja halála után eleinte rokonainál Bârfurúsban tartózkodott, később Farszba ment tanulni. Tanulmányaiban bizonyos Mohammed Mehdi volt a vezetője, kit kortársai jeles embernek tartottak. Tanulmányait befejezve, állami szolgálatba lépve, meg tudta szerezni magának a kormányzó Hasan Mirza kegyét. Husejn Mirza is minden alkalommal jó akarattal volt a fiatal ember iránt, ki szabad idejét irodalmi tanulmányokra szentelte. Ifjúkori költeményeit szolgál (čaker) név alatt írta, mely álnevet csakhamar Hedájettel cserélte föl. 1829-ben

¹⁾ Relation de l'Ambassade de Kharezem 1879 a persa szöveg 134. l.

lett először bemutatva Feth'ali sahnak, kinek a fiatal költő versei annyira megtetszettek, hogy szerzőjüket a költők emirje disznévvel (emir es-sü'arâ) tüntette ki. Kilencz évvel később, 1838-ban, Mohammed sah 'Abbas Mirza Naib es-Seltenet mellé nevezte ki őt nevelőnek. Ka'ani egyik versében, mint Naib es-Seltenet nevelőjét dicsőíti Riða Kuli Hânt, kivel benső barátságban élt. «Naib es-Seltenetnek ki a nevelője, tudod-e? Az, a kinek száz kincsesel fölérő gyöngye van a két ajkán. A jó útra vezetésnek (czelzás a költő álnevére, Hedájetre), drágaköve; olyan ő, hogy az egész világ az ő ragyogó gondolatának tüzetől lángra van lobbantva.»¹⁾ Mohammed sah halála után következő belzavarok miatt Riða Kuli Hân egyidőre visszavonult a nyilvános életből, de csakhamar a zavarok lecsillapodása után újra mint államférfit látjuk őt szerepelni. 1851-ben Nasr ed-Din őt küldte követségben a khivai udvarhoz. Követségi útját egy érdekes úti rajzban írta le, mely sok értékes adatot tartalmaz.²⁾ Küldetéséből visszatérve az akkoriban európai mintára berendezett királyi főiskola (dar el fenün) igazgatását bizta rá a sah. Több mint tizenöt évig viselte Riða Kuli Hân ezt a fontos hivatalt. Mikor agg kora miatt erről az állásáról lemondott, Nasr ed-Din őt bizta meg az azerbajdani kormányzóság élére állított Muzaffer ud-Din herceg nevelésével. Riða Kuli Hân két három évet töltött a herceg mellett Tebrizben. Gyenge egészsége nem engedte meg neki az állásával járó gondok viselését, ezért állásáról lemondva Teheránba jött, hol a rákövetkező évben 1871-ben meghalt. Riða Kuli Hân polygraph a szó legteljesebb értelmében, munkái czimeinek pusztá felsorolása egész lapot tölt be. Nem minden munkája jelent meg könyomatban és sok műve hever még kéziratban, kiadóra várva. Divánja, mely mintegy harmincezer verssort tartalmaz, még nincsen kiadva. Nagyobb terjedelmű költeményei a következők:

1. «Irem rózsás kertje» Kilstan ارم egyszerű, de szép nyelvű.

¹⁾ نائب السلطنت را کیست انايک داني
انکه صد گنج لاییش در دو لب است
جوهر فضل هدایت که سر و پای جهان
؛ آتش فکر فرورزنده او ملتهب است

²⁾ Relation de l'Ambassade de Kharezem ed. Schefer 1879.

ven irt költemény, melyben Bektas Harit fiának és a szép Rebi'ah-nak szerelmi történetét éneklí meg. A költemény könyomatban is megjelent jellemző illusztrációkkal.

2. منهج الهداية az imámok halálára irt gyász-költemény. (مرثیه) Még nincs kiadva.

3. مدارج البلاغه «Az ékesszólás fokai», versekben irt szónoklattani mű. Csak kéziratban létezik.

4. انوار الولاية «A véltés sugarai» Egy Ferid ed-Din 'Attar Esrar Námeh (Titkok könyve) című művének versmértékében irt költemény 'Ali Abú Taleb fiának a siiták kedvencz hősének ére nyeiről. Könyomattal még nincs sokszorosítva.

5. هدايت نامه «Az útmutatás könyve», szufi szellemű vallásos költemény. Csak kéziratban.

6. بحر الحدائق «A kertek tengere». Hekim Senai híres mystikus költeményének a Hedikehének a vers mértékében. Hasonlólag vallásos tartalmú. Még nincs kiadva.

7. انيس العاشقين «A szerelmesek jó barátja.» A 'Gelal ed-Din Rumi óta divatos pantheistikus modorban. Könyomatban nincs meg. Végül

8. خرم بهشت «A paradicsom öröme», mint az előbbi, vallásos tárgyú mesznevi, mely még nincsen kiadva. Költői műveihez számítható még Hakani nehéz helyeinek magyarázatára irt verses commentára مفتاح الكنوز «A kincsek kulcsa». Prózai művei közül legnevezetesebbek az irodalomtörténetre vonatkozók:

1. تذكرة مجمع الفصحا «Az ékesszólók gyülekezete» mely a szerző halála után jelent meg 1878-ban két hatalmas folio kötetben. A persa irodalom történetére igen fontos munka, melyet mi is igen gyakran használtunk.

2. تذكرة رياض العارفين az előbbinél kisebb terjedelmű, de igen jól szerkesztett teđkerék, melynek értékét emeli a pontos tárgymutató. Schefer, czíme után ítélve, a vallásos költők műveiből szedett szemelvényeknek tartotta,¹⁾ holott az ép úgy tárgyalja

¹⁾ Riaz oul Arifin ou biographie des poètes mystiques composée pour Mohammed Cháh est resté manuscrit.

Relation de l'Ambassade de Kharezm. Introd. XX. Paris 1879.

Firdausi, mint 'Gelal ed-Din Rumi vagy 'Attar írói működését; megjelent 1887-ben (1305).

Mint történetíró, két történelmi kézikönyvön, a Fihrist et Tevarih és az Egmel et Tevarihön kívül Mir H'and ismeretes történelméhez irt az udvari történészszel, Mirza Tekivel együtt, három befejező kötetet, melyekben igen részletesen leírja Persia legújabbkori történetét. A mű elég érdekes, de kevésbé megbízható, mert minden lehető alkalmossal hizeleg az uralkodónak. Irálya szörnyen keresett, dagályos, tele szépen hangzó jelentés nélküli szóvirágokkal és igazat ad minden olvasója Poláknak, ki azt állítja, hogy magok a persák is nevetségesnek találják a mű tulvirágos stílusát.¹⁾ Rida Kuli Han a történetírásnál, hol csak mint másodrangu történész szerepel, nagyobb érdemeket szerzett a persa nyelvészet terén. Persául irt persa szótára, az Engumen Ara Nasiri, önálló kutatás eredménye. Első sorban magokból a régi költőköl veszi adatait és csak segédeszközül használja az arab, persa és török szakirodalmat.

Szótára minden lapján meglátszik szerzője nagy olvasottsága. Rida Kuli Han rendkívül sok régi és újabb költőt alisan áttanulmányozott. Irodalomtörténete, a Megma 'el fushah és a Rijad el 'arifin számára, csak idézetül körülbelül 100,000 verssort irt ki a régiebb és újabb költők műveiből.²⁾ Költeményei legnagyobb részét a vallásos irányu és tárgyú mesznevik teszik. Elég ügyesen tudja ugyan utánozni a vallásos költészet nagy mestereit 'Gelal ed-Din Rumit, Senait és 'Attart és jól eltalálja ennek a homályos, képletes, nehezen érthető hasonlatokkal terhes műfajnak a nyelvét, de azért az első tekintetre fel lehet ismerni, hogy nála nem a vallásos érzésből és hitből fakad az Isten egysége és a

¹⁾ Leider wurde bei dem jetzt herrschenden verderbten Geschmack der Stil so schwulstig und so sehr mit Citaten, Wortspielen und Knittelreimen überladen, dass er selbst den Persern lächerlich erscheint.

Persien, das Land und seine Bewohner. 1865. 277. l.

که قریب یکصد هزار بیت نخبه و زبده اشعار بلغای
منتقد مین و متأخرین را در تذکرها خود ریاض العارفين و
مجمع الفصحا المتقدمین و المعاصرین بخط خود نداشتند
Ferheng Engumen Ara 2—3. l.

pantheismus megéneklése, hanem egyszerűen csak aethetikai izlés az, mi költeményeinek a vallásos színezetet kölcsönzi.

A régi remek, valódi vallásosságtól áthatott nagy mesznevik is, mint Gélal ed-Din Rûmî, a híres Senâi és a Mantîk Uttaîr szerzőjének művei utánzásra készítették az utódokat. Eredeti eszmék hiányában, a mi ismert gyengéje a modern persa irodalomnak, csaknem minden költő egy-egy régi jeles író t választott ki, követeendő példányképül. Riða Kuli Hân az «Ékesszólók Gyülekezete» című ismert irodalomtörténeti művének az előszavában maga elmondja, hogy az újabb költők közül sokan 'Omer Hejjâm, mások Hosrev, Rûmî, Sa'dî, Hâfiz, Gâmi, Hâkânî, Menu'ehri stb. után indultak.¹⁾ Kár, hogy felsorolásában csak általánosságokban beszél és nem közli az egyes újabb költők neveit, kik ennek vagy annak a régi nagy költőnek voltak az utánzói. Meglehet, attól tartott, hogy a közlés által magára vonhatná sok, magát eredetinek tartatni szerető poeta haragját. A legtöbb költőnél különben könnyen fel lehet ismerni, hogy melyik nagy költő volt a példányképe. Így Riða Kuli Hân maga a persa mystikusok közül leginkább Ferîd ed-Dîn 'Attâr, a gyógyszerész költőt és a keleten nagy tiszteletben tartott Senâit utánozta. Maga is bevallja nyiltan, minden titkolódzás nélkül, hogy a «Veliség Sugarai» című művét 'Attâr Titkok könyve című művének mintájára írta. Egy másik nagyobb mesznevijét, a «Kertek tengerét» Senâi főművének, a Hedikehnek versmértékében írta. Magától értődik, hogy nemesak a versmértéket, a külalakot vette át Riða Kuli Hân az említett két remekírótól, hanem mindenben tőle telhetőleg igyekezett őket megközelíteni. A vallásos költészetben különben is bajos annyi száz költő után ugyanarról a tárgyról valami újnak látszót mondani. Az újabb költő legfeljebb a hasonlatokat variálja kisebb-nagyobb leleményességgel. Riða Kuli Hân sem képez kivételt, jóllehet nagy olvasottsága és a nyelv feletti uralma tagadhatatlanul jó szolgálatot tesznek neki az eleséptelt tárgy új alakba öltöztetésére. Több költeményében az Isten lényegével (dât) az énről lemondás általi egyesülést tartja, a régi mystikusokat követve, az ember végeztéljének. A «Szerelmesek barátja» (Anis ul 'âsikina) című művében egy helyen így szól: «Ha megmenekültél az énről gondolástól,

¹⁾ Megma' el fâseha I. köt. Mukaddemeh.

bárhól vagy is, az Isten egységének lakomáján vagy. A te szerelmed (az Istent érti) olyan, mint az oceán, a szív meg, mint az ég.¹⁾ Dicsértessék Isten, az angyalok ura. Oh egyedül csak te tudod, hogy mi az egyedüllet. Nem vagy te számban, nem vagy te helyen. Lényeged már lényegénél fogva egyes.» Egy másik költeményében a tündér-szépségű kedveshez hasonlítja az Istent. «Ki az a periarazu kedves, ki mindenfelől mutatja arcát? Mindenki csak őt keresi és ő mindenkivel van. Mindenki ő tőle részeg és ő az egyedül józan. Néha rejtve van a pap czellájában. Máskor jelen van korcsmában.²⁾ Az ő nevében imádkozik a szent életű. Az ő emlékére köti fel az övet a keresztény. Senkit sem látok itt, ki lényegéről tudomással bírna. Ha volt is, nincs most ezer között egy, a ki azt tudná.» Abban a régi szufi szellemben szól egyik refraines versében (tergi 'bend), mely túl teszi magát a vallási különbségeken. «Tegnap fájdalmamban elmentem a keresztény templomba. Mikor szívem vérzett a kedves után vágyva. Így szóltam: Oh te a zárda örege, közöld velem a titkot, hadd tudjam meg, mi igaz a dologban. Hallgass ide, így felelt az, ő maga (t. i. Isten) fogja veled titkát a titkok közül tudatni. Hirtelen fölajdult a harang és ilyen szavakat mondott nekem titkon, hogy nincs ebben a házban más csak ő, (arabul) ő, ő, nincsenek más istenek csak ő.»³⁾ Ugyanerről a

¹⁾ ز بند از خود گر باز رستی
ببزم وحدت هر جا که هستی
ای عشق تو چون محیط و دل فلک
سبحان الله ما لك الملك
stb.

²⁾ میان کعبه و میتخانہ هیچ فرقی نیست Hâfiz I. köt.
(Rosenzweig kiad.) 232. l.

³⁾ دی شدم در کلیسیا از درد
چون دلم خون گرفت از غم یار
گفتم ای پیر دیر زانگو ی
تا شوم آ که از حقیقت کار
گفت خاموش شو که خود سازد

thémáról szól a «Kertek tengere» (baħr el hedáik) című meszne-
vijében. «Akár jó, akár rossz az én természetem, te is tudod, hogy
mi az én szándékom. Bármily mértékben bűnös is a hívő és ha
fekete folt van is a bűntől a nevében, nem szabad kétségbe esnie,
mert ő az (t. i. Isten), ki megfeheríti a fekete nevet. A ki az Igaz-
ságos (t. i. Isten) útján jár, az Igazságos megóvjá azt minden bajtól.
Ha ő reá biztad dolgotat, könnyen jó fordulatot vesz nehézséged.
Ha azt akarod, hogy az isteni madár, (t. i. a lélek) kiszabaduljon
az emberi vágy és kívánság kalitkájából, keress egy vonzó erőt,
mely téged kimentsen és megszabadítson bilincseidtől.»

Költeményeinek bekezdéseiben elég ügyesen tudja az «Isten
nevében» örökös frázist variálni; a Kertek tengerének első soraiban
pl. így szól: «Midőn ez a tenger (ezézés a költemény címére) hul-
lámzani kezd, kell, hogy az ő neve legyen az első hullám. A lélek
tenger lett, a nyelv lett a tenger partja.» Kedvencz tárgya az
Isten egységének tana; a kicsinyes felekezeti, vallási különbségektől
eltelintve, így beszél Istenről és az igazi ismeretről egy helyen.
«A tudásra törekedj te tudatlan, a belátást keresd te tudós. Mert a
tudás a vezérség és kitűnőség jele, a belátás pedig fenséges ural-
kodó. Ha nem gondolsz magaddal, mi különbség neked, ha kemen-
czében, vagy ha a rózsás kertben vagy (ezézés Ábrahámra). Ha
megrészegedtél az ő borától, mi neked, ha kövön, ha selyem pár-
nán fekszel. Csak ő feléje néz, akár bálvány-templom, akár Ka'aba
az épület. Nem keres nálánál egyebet, akár böles valaki, akár
őrült. Bensőjében ő hozzá akar közeledni, legyen az hindu, legyen
az keresztény.» Riða Kuli Hān kifogyhatatlan az Isten egysége
tanát illusztráló költeményekben. Az 'Ali tulajdonaival foglalkozó
nagyobb mesznevijében az Envár el velájetben (a véliség sugarai)
így rajzolja az Isten lényegének észben felüliségét. «Az isteni egy-
ség útján hol van a magyarázat? Ő feléje, ki az útmutató? Ne

منکشف بر تو سری از اسرار
نالہ بر داشت نا گہان نا قوس
وین سخن کرد در نہان اظهار
کہ در این خا نہ نیست کس جزاؤ
ہو ہولا آ لہ الا ہو

beszélj ezen a helyen az újról és a régiről. Ne szólj itt a létezőről
és a semmiségről. Hol van itt a helye a szónak és a tulajdonságnak
meg a beszédnek? Hogy mehet át a hó a tüztengeren. Létezni és
nem létezni, itt egyre megy. Ki az, ki el ne merülne ebben a ten-
gerben?» Úgyanebben a meszneviben így panaszkodik a terhes
öregségről: «Kelj fel Hedájet (a költő írói neve), elment az ifjúság.
Megsárgult már arcod pirossága. Kihült már a te bazárod. Korod
a negyvenet meghaladva, az ötven felé ment. Kútba ment már a
kanaani József.» Ilyen személyes vonatkozású vers ritkaság a költő
terjedelmes divánjában. Riða Kuli Hān legsikerültebb költeménye
a Bektāš Nāmeħ. Egészen Nizāmi modorában írja le a szép Rābiaħ-
nak reggeli sétáját palotája kertjében. «A péri-arczu, félig mámo-
rosan a szinbortól, hajnal basadtakor hirtelen felkelt ágyából.
Olyan szép, kecses járással, hogy el lehetett hinni, hogy száz világ-
nak a vére terheli annak a szépségnek lelkiismeretét. A szellő
gondosan elfújta útjából a lehullott rózsaleveleket, mert tudomása
volt neki gyöngéd lábacskaíró. Az egész úton lábai elé hullatta
rózsáit a rózsató, mert tudta, hogy féltékeny. Bármerre fordult is
az a sudár ciprus, minden rózsafát megfosztott csalogányától.
Száz szégyenlősködéssel és titkos gyengeséggel a csalogányoktól a
rózsánál is jobban szeretve a folyampartot, a dajkát és a pohárno-
kot kereste. Előkereste a tegnapi megmaradt bort. Kimérte neki
a megmaradt bort a pohárnok. Nem maradt meg nála egy szikrája
sem a józanságnak. Egy végtelen lánghoz hasonló a szerelem,
mely minden pillanatban az eget nyaldossa. Minden okoskodása
tanácsa a józan embernek olyan arra a lánggra, mint egy marék,
gaz vagy törmelék fa.»¹⁾

بصد شرم و بصد عجز نہانی
بہ بلبلہا از گلہا مہر با نی
لب جو دایہ و سا تی طلب کرد
می دو شیندرا باقی طلب کرد
می باقی بد و پیمود سا تی
نہا ند از عقل و ہوشش ہیچ باقی
یکی شعلہ است عشق بیکرانہ

Bektás, első találkozásakor a szép Rábiahval, így írja le azt a hatást, a mit az utóbbinak szépsége reá gyakorolt. «Előjött leshelyéből a szerelem rablója és elrabolta eszét és hitét annak a holdnak (t. i. Bektásnak). Két szeme elvakítva, szive teli mámorral, nincs tudomása fejről, lábáról, saját létezéséről. A szerelem hevétől forrásba jött a vére. Szerte szét esatangolt tudományokban jártas esze a palotában, kertben és az udvaron. Össze-vissza szurkálta szivét a szerelem fulánkja.» Riða Kuli Hân is kedvét leli a merész hasonlatokban, mint Ka'âni és annyi más újabb persa költő, a hőesést például így írja le egyik versében: «A lég kamphorfűző lett, az ég meg higanyöntésre adta magát. A folyócska tele van éles karddal, a fák tel vannak aggatva, fehér tojással. A hegyoldalak úgy kisimultak, mint a mező, a mezők meg megteltek narcozissal. Az ég tele lett fehér rózsával, a világ meg elborított ragyogó gyöngyökkel. A síkság olyan lett, mint a folyó, a völgy meg olyan lett, mint a Kaf hegység. Nem dombocska az utóbbi, hanem valószínűs hegy, nem folyam az előbbi, hanem tenger. Nézd az egymás mellett, hol gyorsan, hol lassan haladó elefántokat, sorban fentartott ormányokkal (a felhőket hasonlítja a sorban menő elefántokhoz). Ha megbőszült az elefánt az elefánthajcsár botjától, fehér tajtékot hány ki a szájából. Csodálatos, hogy a magas ég elefántja ilyen magasból veti le tajtékát. A sok futó elefánt által lehullatott tajtéktól sem a napnak fénye nem ragyogó, sem a létező világ nem látható.»

Bajos lenne keresettebb, mesterkéltőbb hasonlatot találni a hőesésre, mint az imént bemutatott. Az ilyen nehezen összehozott szóvirágok képezik az új persa költő büszkeségét. Maga Riða Kuli Hân, a szerző is, sokra becsülhette ezt a mesterkélts furesa versét, mert persa irodalomtörténetének azon részében, hol önéletírását adja, az első helyek egyikére tette közlött költeményei sorában.¹⁾

نه بر گردون کشد هر دم زبانه
 همه تد بپر و رای مرد عشقار
 بر آن شعله چون مشتى خس و خار
 تفرج رابعه بنت كعب در باغ و عما رت خود

¹⁾ Megma' el fusehâ II. köt. 583. l.

Intelmeiben ő is, mint annyi más régi és újabb költő, a világ megvetését ajánlja. «A világ olyan, mint egy öreg szépség, ki mintha fiatal lenne, mindig kendőzi az arcát. A világiak az ő udvarlói. Mindenkire szégyent hoz a vele folytatott viszony.» Riða Kuli Hân igen sok magasztaló verset írt. Egyikben így dicsőíti a mostani persa sahot: «Győzedelmes király, Nasr ed-Din, a török (a persa uralkodó család tudvalegleg török eredetű) Persia ura, nagy uralkodó! Nincs olyan fényes csillag az égen, mint az ő arca. Nem ragyog úgy a nap, mint az ő koronája. Míg ő a király, addig a világ rózsáskert. A föld olyan, mint az ég, az uralkodó meg olyan, mint a fényes hold. Ha megalkotható a földön a paradicsom, akkor az az ő birodalma. Ha megtestesíthető a földön a pokol, akkor az az ő hatalma. Olyan méltóságos ő, mint az oroszán és oly rettenetes, mint a tigris. Szívét megirigyli az oceán (t. i. oly gazdag nemes érzelmekben), keze megszegyeníti a felhőt. Ha megmarkolja a háborúban kardját, oly sűrűn hull a vér, mint a felhőből az eső.» Hogy érdekessé tegye magasztaló versét és elkerülje az egyhangúságot, sokszor szörnyen erőltetett hasonlatokhoz folyamodik. «Oh te a szívek hálója, így beszél kedvese hajáról, oh te a lelkek töre. Oh te vagy a vallás elrablója és a hit megrontója. Kigyó létedre úgy a hold köré tekerődzöl, mint a donga. Varjú vagy és mégis a rózsatövön szökdécselsz. Indus vagy és együtt alszol a Messiással. Pharao létedre együtt jársz Ábrahámmal. Saturnus csillag vagy és alattad a Jupiter. Ha hindu vagy, minek lakol a szent helyen? Ha ördög vagy, miért viseled kebleden a koránt? (furkán). Ez okból jogosan hívhatlak téged sátánnak. Indus tolvaj módjára meddig fogja még nélkülözni tested az igazság ruháját? Elvitted szivemet és elraboltad lelkemet és ezzel a tettel még nem éri be lelked. Nem szünsz meg ilyeneket tenni, mily nagy lázadás. Ha körmeim közé kerülsz, azonnal átadlak a szultán rendőrfőnökének, hogy üsse le pallosával a fejedet, úgy, mint azt tenni szokta annak a fejedelemnek ellenségeivel, kinek Gemsid az ajtonállója.» Ezzel az erőltetett fordulattal aztán átesap a nagy király magasztalásába. A khivai győzelmes hadjáratot több magasztaló versében megemlíti. Természetesen nagy fontosságot tulajdonít neki, szerinte a khivai hadjáratlal egyszerre a világhódítók sorába lépett Nasr ed-Din. «Ujra megifjodott Irán szerencséje Nasr ed-Din Kagár sah jelessége által. Ha szem az uralkodói méltóság, akkor ő a szem-

nek fénye. Ha a világalom fa, ő a fa gyümölcse. Hadseregének lábai alatt kút lesz a síkságból. Handsárjának vágásával barlangot váj a hegyeken. Arabs paripája bajt szülő tigris. Ind pengéjű kardja vést esőző felleg. Pányvája kigyó, mely a segítséget hordja hurkában. Nyila keselyű, mely a győzelmet hordja csőrében. Hadai, melyek oly számosak, mint az oceán hullámai, vezerei, kik vérevők, mint az oroszánok, egyszer Karajsira (a karejsiták egyik törzse), máskor Harezmra támadnak. Egyszer Szászország, máskor Bulgária remeg előttük (ezt a két országot csak hangzatoság okáért említi). Az egész ég csupa nádas lett lánssáiktól. A felhő az általuk felvert portól olyan lett, mint a jászmin ágyás. Úgy támadtak a khivai khan seregére, mint az ölyv a galambra és a vízi madárra. Hol az egyik, hol a másik sereg került felül. A reménynek rosszul ment az üzlete, de a halál bazárjában jól kelt az árú. A liliumhoz hasonló kard megrögződött. A jászmin fehérségű lánssáhegy olyan piros lett, mint a gránát alma. Balszerencse csatlakozott a harezmiekhez, a szerencse volt az irániak barátja. A harezmi király feje és szürke paripája egyformán megszabadult, az egyik a koronától, a másik a zablától. Gyászban van egész Harezm, búsul egész Gurgeng. Minden szem olyan náluk, mint a felhő. Lábaik oly képtelenek a járásra, mint a bénáé. Olyan erőtlén, gyenge a testök, mint a betegnek. Rida Kuli Hān igen szeret elmorálizálni a kor romlottsága fölött. «A tudósnak rosszul megy most a dolga a világon. Ki mondta azt neked, hogy nem ez a világ sora? A világ fiai mindenkit becsben tartanak, kinek csak pénze van. Minden hitvány cserepet, mely kezökbe akad, értékes drágakőnek neveznek el. Elhanyagolják, magára hagyják azt, ki páratlan és egyedül álló jelességű. Az emberi alakot viselik ugyan külsőleg, de azért a zászló oroszánja nem olyan, mint az őserdő fenevadja.» Sok szó végződik egyformán, de azért más a jelentése. (Az eredetiben percin és öm van felhozva, mint két különböző jelentésű, de egyformán végződő szó.) Mindebből az a tanulsága, hogy a tökéletes bölcs embernek nincsen itt egyéb választása a halálnál.» Mint láttuk, Rida Kuli Hān a költészet terén is szerzett érdemeket, de hirneve azért nem nagyterjedelmű költői művein alapszik. Irodalomtörténeti művei az «Ékesszólók gyűlekezete» és a Rijád e'arifina a legelső helyek egyikét fogják biztosítani számára mindazok sorában, kik az új persa iroda-

lom történetével foglalkoztak. Elég egy pillantást vetni a Megma' el fűséhá két vaskos kötetébe, hogy meggyőződjék az ember a mű jelességéről. — A régibb és újabb tedkerekék Danletsahétól az Ates Kedeh és a legújabbkori Tedkerek Nasiriig nem hasonlíthatók Rida Kuli Hān munkájához. Szerzője nem elégedett meg azzal, hogy a keleti írók ismert rossz szokása szerint egyszerűen kiírja a régibb művekből az ott közlött költői mutatványokat, hanem a hol csak lehetett, igyekezett a költő műveit elolvasva, meggyőződést szerezni magának a tárgyalt költő műveinek irodalmi becséről. Mutatványt bőven ad és többnyire jól választja ki a költőre nézve jellemző darabokat. Életrajzi adataiban kritikával jár el és elődei- nek nem egy hibáját, tévedését igazítja helyre. A mű két kötetre oszlik; az első kötetben a régibb persa írókról és a Kagar családból származó költőkről szól, a másodikban az újabb és a legújabb költőkről közöl életrajzi adatokat és ad műveikből mutatványokat. A bevezetésben számot ad forrásairól, kevés kivétellel minden nevezetesebb tedkerekét fölhasznált. A régibb persa költőket behatóan tanulmányozta. Menučehri divánját ő adta ki először, előszóval és szómagyarázatokkal kísérve az eredeti szöveget. Hākāni verseihez irt verses commentárja is tanuskodik ritka szorgalmáról, melylyel behatóan a régibb persa költők nyelvezetének rejtélyeibe. Nagy irodalmi műveltsége mellett Rida Kuli Hān semmivel sem állott följebb nyelvészeti, történelmi és természet-tudományi dolgokban kortársainál.

Ez nem is lehetett máskép, európai nyelvet és irodalmat nem ismerve, minden ismeretét csak arab és persa forrásból merithette. Egészen komolyan beszél Ádám apánk verséről, melyet az emberiség ösatya Abel halálára irt. Mondják, így szól a költészet kezdetével foglalkozó fejezetben, hogy az a vers szyr nyelven volt és hogy azt 'Jorub bin Kahtān fordította arabra.¹⁾ Minden legkisebb kételkedés jele nélkül elmondja, hogy a vizözön után hogy vált szét Noé megsokasodott családja. Szerinte a történészek azt állítják, hogy Noé fiai háromfelé mentek s egyikök a mai Iránban telepedt le. Első királyuk Gejüment, második Hošeng, a harmadik Pārs volt, kiről az ország nevét nyerte. A másik két csoportból a szyr és a héber nép lett, mely utóbbiból származott az arab. A szyr

¹⁾ Megma' el fűséhá I. kötet Mukaddemah.

nyelv volt az emberiség eredeti nyelve, mert a bárkában Noé és társai mind szyr nyelven beszéltek (hemeh besirijáni tekellum nemúdeh end),¹⁾ Sipihri Kašani családí nevén Mohammed Teki Kašan városa előkelőbb családainak egyikéből származott. Eleinte Feth'ali később Mohammed sahnak volt udvari költője. Našr ed-Din trónra léptekor egyike volt azoknak a költőknek, kik az új királyt ékeszőlő versekben üdvözölték. Választékos kifejezésekben gazdag versei megnyerték a sah magas tetszését, ki sietett szerzőjüket az udvari költői méltóságra emelni, Sipihri nem közönséges verselő, mert tagadhatatlan költői tehetsége mellett meglepően termékeny egy író; csak egyik nagyobb műve, egy világkrónika féle, mely a «Történetek feleslegessé tevője» büszke címét viseli (Násih et-Tevárih), százötvenezer sort foglal magában, azaz majdnem háromszor akkora, mint a hatvanezer verssorból álló Šáh Námeh.²⁾ Riđa Kuli Hān szerint Sipihri oly jeles költő, hogy a kaszidében egyrangú 'Unsurival és Masa'úddal; a mesznevi és a muszemmetben közel van Menučehri és Senáihoz.³⁾ Ha nem érdemli is meg ezt a nagy dicséretet, melyben úgy látszik nagy része van annak a körülménynek, hogy Riđa Kuli jó baráti viszonyban élt a költővel, de minden esetre a legjobb e századbéli persa költők közé sorozható. Költeményei dicsőítő, vallásos és szerelmi versekből állanak. Egyik vallásos tartalmú versében elég szépen így rajzolja az isteni lény tulajdonait és emlékszik meg az ő küldöttéről: «Áldassék az isten, ki önmagunknál közelebb van hozzánk. Ő mindig velünk van, de mi mégis kivülr vagyunk. A nagy nyilvánosság által lett ő elrejtve és csak a lelki szem előtt látható. Minden parányban, melyet ő alkotott, fenséges nap rejlik. Minden egyes vízcseppjében tenger van. Úgy jöttek általa létre a dolgok, mint a tentából a betűk, mert ő behatol a dolgokba, mégis azokon kívül van. Ugy túl van ő a név és a tulajdonság határán, mint a hogy ment az ő egységébe szerel-

¹⁾ Ferheng Engūmen Árá Előszó. Abū Hanifa ad-Dinaveri is a szyr nyelvet tartja az ő nyelvnek وكان كلام الجميع السريانية و هي لغة نوح

Ahbār at Tival Leide 1888 4. 1.

²⁾ Megma' el fušeha II. köt. 156. 1.

³⁾ در تصیده سرائی نظیر عنصری و مسعود است و در مسطبات و مثنویات قرین منوچهری و سنا نی
Ugyanott.

mes a kivülr levők befolyásától. Ő maga egy személyben a szerelem, szerető és a szeretett. (Hem ūst 'išk hem ū 'āšik hem ū ma'sūk.) Mert ő kezdette először önmagát szeretni. Mikor először fölismerte önmagát, ettől a tudástól próféta lett, mint Mohammed, kinek teste a lét igéjét rejtí magában. Minden világ az ő tagjaként szerepel. Minden rendelet az ő szőnyegén keletkezett. Mily fenséges alak, mily hatalmas szőnyeg! Magasztaló verseiben a szokásos hasonlatokkal él, egy helyen így dicséri Mohammed sahot a képzelt kedveshez intézett versből menve át elég ügyes fordulattal a királyok királya magasztalásába: «Oh te, ki mosuszürteiddel dongát húztál a napra (a szokásos holdhasonlat helyett napnak nevezi a kedves arcját). Soha senki még tiszta mosuszból nem készített dongát a napnak. Míg nem láttam nedvteli rózsához hasonló arezodat, nem tudtam, hogy a rózsából készül a rózsaoaj. Mérget öntött a poharamba az a két méz-édességű rubintod. Elrabolta szememről az álmod az a két álomittas szemed. Lelkem olyan, mint a tűzhely és a te arezodon van a fekete jószagú olajfa (a barna anyajegyre ezélez). Szemem olyan, mint az Oxus és a te ékszer-dobozodban van a szép vizű igaz gyöngy. Neked hajfürteid vannak a rózsán, én nekem a szívemben van százféle tövis. Neked kúta van az ajkadon, nekem százszoros forróság van a testemben. Úgy átjárja imádóid szívet szempillád, mint a hogy átjárja az ellenséget az uralkodó fejedelem nyila, Mohammed királyé a győző, ki a lakomán és a harcban képzelhetetlenül sok országot hódít és számítás nélkül adakozik.» Sipihri a legújabbkori persa költők által elhanyagolt nemét a költészetnek, a munázereht is, művelte. Az ég és a felhő közti versengést így írja le egyik ilyen versengő költeményében: «Hallottad-e, hogy ellenségek az ég meg a felleg? Tegnap jó ideig vitakoztak indulatos, haragos szavakkal. Az egyik azt mondta, hogy engem illet meg az első hely. A másik meg azt állította, hogy ő magasabb rangú és a tiszteletre méltóbb. A felhő kezdte meg a vitát és mennydörgő hangon mondá az égnek: Te semmirevaló igazságtalan, te nem vagy olyan mint én, mert az Úr már az első napon nekem adta az elsőséget. A kököröcsinből én készítek rubint színű veres ruhát. A virágokból én emelek ezüst menyezettű sátrat. Kigyóalakú vagyok, azért kincs szívemben a lélek. Olyan vagyok mint a malomkő, azért szórok kezemből szép vizű gyöngyöt. Úgy megyek, mint a szélvész, s alakom olyan, mint a dühös elefánté. Járásom olyan, mint a mér-

ges kígyóé, sörényem meg olyan, mint az erdő oroszlánjáé. Ha nem láttál még ikernek tüzet és vizet, nézd villámomat és esőmet, nem bámulatra méltó dolog-e? Te is gyújtasz tüzet, mint én, de míg az én tüzem az élet forrása, addig a tiéd a büntetés lángja. Az én tüzem a rózsás kertnek szint és ragyogványt kölcsönöz. A te tüzed csak égeti és perzseli az emberek bőrét. Te neked is van, nekem is van kalászsom. A te kalászkod (szójáték a sunbuleh szóval, mely nap-sugarat és gabonakalászt jelent) a férfi és a nő útjának a tövise. Az én kalászbomból él állandóan a fiatal és az öreg. Nincs több egy két événél hogy kísérletből a ligetre, kertre, sivatagra és virányra nem vettem jótekonyságom árnyékát. Olyan inséges év lett, hogy senki sem látott kerek kenyeret, ha csak az ég asztalán a napot nem nézte kenyérnek. Csak két kerek kenyeret láthattál és azt is csak az ég asztalán (a napot és holdat érti). A macska természeti idő macska gonoszságúvá tette az embereket, mert a nagy inségben a saját gyermekeiket úgy megsütötték, mint a szarvasborjút.»

«Mikor ilyenformán kidicsérte saját jelességét a felhő, akkor nagy haraggal így felelt neki az ég. Így szólt, hogy a másoktól kéregetett dolgokkal ne kérkedj, mert nem igen illik a gazdagsággal kérkedés a koldus szájába. Évet és napot az alamizsna után járásban töltesz. Mi egyéb koldulásnál a te járás kelésed. Az egész földet csak a mi jóságunk tartja fenn. Ez a szél, a tűz és a föld mind az én szolgálaim. A szerencsés csillag felkelésével bőséget teremtek a földön. A rossz csillagok egyesülésével álibábbá teszem az oceánt. A jó és a balszerencse az én csillagaim szerint osztódik ki. Minden az én fényemnél (t. i. a napénál) történik. Én vagyok az isteni adományok közvetítője, mert kedvem szerint kinek keserűt, kinek édeset adok. Vitatkozásukat meghallotta egy a hatalom munkásai közül és mindent a mit csak hallott, elmondott a végzetnek. Megharagudott erre a végzet és mindjárt elküldött értük. Elment a hirnők és a végzet színe elé állította őket.» A végzet aztán megfeddi őket, hogy az isteni hatalmat maguknak tulajdonítják. Kedvenc tárgya Sipihrnek a világi dolgok mulandósága és a világ rosszasága fölötti elmélkedés. Egyik költeményében ilyen keresett csillagász modorban fejezi ki panaszát: «Az ég olyan, mint ahriman és én nem tudok senkit, ki vele szembe szállhatna. Ha telidesteli vagy is mindenféle fortélylyal, kevés az az övéhez képest. A csillagokat a hét rabszolga neve alatt is szokták személyesíteni. A négy alapelemnek

meg a négy kígyó (čār āzderhá) az oszlopa. A rabszolga-magzattól (eredetiben mevlázadeh rabszolgaifit és vészes jelentőségű csillagot jelent)¹⁾ ne várj emberséget, mert az nem az ő tulajdonsága. Jóságot akarsz látni a kígyótól, nem telik ki az attól. Nem hoz jót reád a csillag, ne örülj szép látványának. Nem képes barátságra az ég, ne kösd szívedet ragyogó napjához (szójáték a mihr szóval, mely barátságot és napot is jelent). Mit keresel barátságot a nyilasnál, mely a nap háza lett. Hogy kívánhatsz egyeneslelkűséget a holdtól, mely a rákban ütötte fel tanyáját. Ha mint a víz, a kösziklából készit is valaki magának ruhát vagy tűz módjára vasból csinál is magának vértet és pánczélinget, a halál, mint a vas a kösziklából, kiönti tiszta vizét. Az enyészet, mint a sziklakő kicsalja a vasból az égető tüzet.» Sipihr igen szereti a régi írókat utánozni, kik közül különösen a modern persa költők által annyira kedvelt Menučehri tanulmányozta. A régi arab költőkre emlékeztető modorban így kezdi Menučehri verseinek mintájára írt egyik költeményét: «Ennek a sivatagnak tegnap még a paradicsom kertje volt a kapuja. Minden sátor, a hol csak volt, úgy nézett ki, mint egy másik égbolt, és ott a hol az égen a nap és a hold, itt a viruló mező és az áldott fa volt. Édes nedvű mézzel folyó volt. Ma megváltozott és másforma ruhát öltött magára. A dombok olyanok, mint a sátrak, a domboldalon fekvő kígyók meg a sátorkötelekhez hasonlítanak. A bol a páva sétált a sátrak előtt, ott most a hollónak van a helye. A kereskedőnek a koponyája szolgál most ivó edényül. Az utazók összezúzott testének húsa adja hozzá a peccenyét. A vipera olyan, mint a furulya, a nyitott koponya meg úgy néz ki, mint a Rubáb (egy keleti húros hangszer). Az okos ember egy pillanatot se tölt ezen a helyen.» A Mohammed előtti arab költők módjára, miután leírta az imádott lény eltávózása által sivataggá változott helyet és a tábor romjait, gyorslábú tevéjét írja le, hasonlatra halmazva, akár csak Imrulkais az ő híres Mu'alakat-jában. «Leoldoztam lábáról (az eredetiben tórdérről) a békót annak a tüzes tevének. Úgy kiugrott a békóból mint egy telivér oroszlán. A támadáskor oly félelmes, mint az oroszlán, a futásban olyan gyors, mint a fürge őz. Igaz gyöngy fehérségével vetekedő fogai gyöngybányává tettek a száját. Lecsüngő ajkairól sok igaz gyöngyöt (habot) szór. Két ajka

¹⁾ Ġijat el-Lugah 381. l.

olyan, mint az arab ember ruhaujja. Két orrlyuka olyan mély mint egy háromszáz rőfnyi mélységű kút. Két szeme hasonlít a világhódító Nagy Sándor két tükréhez (a monda csodálatos tükrére czéloz, melyet Nagy Sándor készített Alexandriában). Két füle oly hegyes, mint a két hegyű nyíl két vashegye. Olyan magas a púpja, mint egy magas hegy. Minden gyorsjárása mellett szépen visz s nem sérti a rajta ülő testét. A tevémre a csillagokból kötött fel csengetyüket az ég. Úgy megnyergeltem én a tevémet, mint egy afghan ember. Lábai alól úgy repültek a kövek, mint a kőből kiugró szikrák. Nem láttam én meg a gyors futásban sem a föld egyenetlenségét, sem a tövist, sem a sziklakövet. Néha oly alacsonyan járt, hogy a halon alul ment, máskor meg a holddal versenyzett az égen.»

Figyelmet érdemelnek az új persa irodalomban a vallásos költészet művelői, kik a régi rajongással éneklik meg az Isten tulajdonságait és az embernek a világ teremtőjéhez való viszonyát. Ujabb időben, mint már mondva volt, a terjedő modern műveltség sokat elvett ennek a vallásos buzgalomnak az erejéből, s az utolsó évtizedek írói jobbára csak szenvelgik már a vallásost. Az igazi mystikus költők ezért, kiknél még igazi érzelemből fakadt a vallásos tárgy iránti előszeretet, többnyire a század elején virágoztak. Ilyen volt Bismil Sirázi. Már írói neve jellemző. Bismil ugyanis annyit tesz, hogy feláldozott. A szó tudvalevőleg a bismillah «Isten nevében» arab mondásból ered, melyet az áldozásnál mondani szoktak; innen bismil kerden annyi, mint feláldozni. Bismil Sirázi, családi nevén Hađi Akbár, Sirázban született. Fiatal korában nagy szorgalommal művelte a theológiát. A prófétaságról írt arab műve és Baidawi koran-commentárjához írt super-commentárja jó nevet szerettek neki a hittudósok előtt. A kórán és a mohammedan traditio tanulmányozása mellett a költészettel is foglalkozott, Siráznak költőiről egy tekercshét írt ékes virágos nyelven *Szönyvitő* czim alatt. Divánja elég sikerült ghazeleket és négysoros verseket is tartalmaz. Költeményei többnyire a mélabus lemondást és világmegvetést hirdetik. Az életet így jellemzi egyik négysoros versében: «Bismil egész életem vágyban telt el, meglehet, hogy az ma éjjel vagy holnap bevégeződik. Mivel hogy a világ nem ad egyebet aggódásnál és szomorúságnál, örül annak a szíve, ki elhagyhatja ezt a világot.» Több ghazeljében a pantheismus, mely nem sokba veszi a vallási különbségeket, világosan ki van fejezve. «A mecsetben, a kores-

mában nem látok mást kivüle. Százazeivel a függönyöknek van az a függöny lefüggönyözve. A szerelem regéje voltaképpen csak egy rege, de azért mindenki más módon meséli el azt. Ne feledkezz meg arról, hogy a tettekért jutalom vagy büntetés jár. A gyertya is egészen elég utójára, mely a lepke szárnyát elégette. Ha a szép kedves (t. i. az Isten) arca a bálványtemplomban és a tiltott helyen van, minek taposod akkor Hedszav sivatagjának homokját.»¹⁾

Minden költeménye vallásos tárgyú; néha egészen mystikus homályba burkoltan szól. «Mi a csaplároshoz keressük az útát, oh uram, adj valakit, ki a mi kalauzunk legyen? Fürteidnek illatát megérezte az én bolond szívem. Ezentul nem tudom azt keblemben visszatartani. Csodálatos dolog, hogy az a csalfa tündér-arczu még senkinek sem mutatta arczát és mégis az egész világ az ő bolondja. Akárkit látok az úton, nyomába megyek, mert jól tudom, hogy mindenkinek útja az ő fészke felé vezet. (Zánkih dánem hemehrárah bekásáneh i üst.)» Az előbbinél nevezetesebb mystikus költője az ujabbkori persa irodalomnak Nür 'Ali Šáh az iszfaháni. Régi papi családból származott; már ősei mint ulemák voltak ismeretesek a Tebsz tartományban. A rajongásig menő vallásosság öröklött tulajdon volt családjában. Atyja, Mirza Abulhusejn, ép oly rajongó vallásos volt, mint fia. Szülővárosukból az atya és fia lelki vezetőt keresni Iszfahánba jöttek. Sok keresés után végre mind a ketten egy Ma'súm 'Ali Šáh nevű Sejjidnek lettek tanítványai (murid)²⁾. Az említett szent férfiú 'Ali Riđa dekkáni uralkodónak engedelmével Kerim Hân uralkodása alatt 1777-ben jött Indiából Persiába. Mondják igen jámbor életű egy rajongó volt, kinek ékesszóló intelmeire sokan megtértek, úgy hogy csak Sirázban 30,000-nél több követője akadt.³⁾ Mint minden hitújító, úgy Ma'súm 'Ali Šáh is sok jó barátot, de sok ellenséget is szerzett magának, különösen a kenyerét féltő papi osztály volt elkeseredett ellensége és addig

چون رخ یار جلوگەر در جرم است و بت کده
بیهده چند بسپری بادیة حجازرا

¹⁾ Rijād el 'arifina 329. l.

²⁾ «Waar hij weldra meer dan 30,000 volgelingen telde». Dozy Het Islamisme Haarlem 1880. 318. l.

áskálódott ellene, míg rávette a különben épen nem fanatikus Kerim Hánt, hogy a sok izgágát okozó prófétát Sirázból száműzze. Kiutasítását után Ma'süm 'Ali ide-oda vándorolgotott Persiában, mignem Irákban az ulemák által felbőszített tömeg meggyilkolta és hulláját a Karasu (fekete víz) nevű folyamba dobta.¹⁾ Núr 'Ali Šáh tanítója halála után egy ideig, mint sáhi működött (sekájet mikerd). Ellenségei ebben a szerény állásban sem hagytak neki békét, úgy, hogy kénytelen volt Persiát elhagyva, Bagdadban keresni menedéket.

Bagdad török kormányzója igen szívesen fogadta és sok kegyben részesítette a menekültet. Ebben a városban írta meg Núr 'Ali «A paradicsom kertje» című vallásos tárgyú meszneviét. Később Bagdadból Moszulba tette át lakását, hol meg is halt. Riða Kuli Hân szerint igen sok tanítványa volt, és ezek többnyire mind jeles emberek lettek. Ilyenek voltak például Hagí Moḥammed, Husejn Isfaháni, Moḥammed Reúnek Kermáni és sok mások a hit-tudósok és törvényismerők (fakih) közül.

Legnevezetesebb műve a «Paradicsom kertje» című mesznevi. Az édenről és a prófétaság fokozatairól így szól ebben a költeményben: «A jámbor életűekre nézve a paradicsom kertje megígért dolog. A tudósok előtt az éden olyasmi, a miről tanuság van. Ilyenféle paradicsom, mely szívünkben van, mindenkinek megvan a világon. Ez az éden, mely szívünkbe van zárva, egy virány tele lelki gyönyörökkel. A hét paradicsom a hét tulajdonságból eredt. A nyolczadik éden maga az Isten lényege (dát hodást). A prófétaságot úgy tekintsd, mint rejtett véliséget. A küldetés által lesz kinyilvánított a prófétaság. A véliségnek csak egy ismérve van, de ez csalhatatlan. Minden közvetítés nélkül (bi vāsít) folytonosan a poharába ömlik az isteni bőkezűség bora (természetesen a bor alatt az isteni kinyilatkoztatást érti). A prófétaságnak az a tulajdonsága, hogy minden próféta közvetítéssel nyeri az ihletet.» Ugyanebben a költeményben így szól az emberi természet kétféleségéről. «Hallgasd meg az emberi természet hálójának kiterjesztését. Az isteni madár szárnycsattogását hallgassad. Tudod-e, hogy mi a te isteni madarad? Micsoda a te emberi természetednek a hálója, tudod-e? A madarad az emberi lélek, hálód meg az állati ösztön. Mikor az

¹⁾ Bijád el 'Arifna 330. l.

egyesülésre kiröppen a te madarad, kiterjeszti szülőföldje felé szárnyát. Akkor kivülről két erős szárnya van neki, jobbról és balról két segítő barátja van. Bal oldalán van a világos értelmű korán, jobbon meg a próféta törvénye. Ezenkívül van még két benső szárnya; az emlékezet és a gondolat jobbról és balról. Az emlékezet az, mikor a szívbe és a lélekbe van vésvé az Isten emléke. A gondolat akkor igazi, midőn áthatol a vízen és az agyagon. A lélek és a szív az igaz hit sugarainak tükre. A víz és az agyag, az ég és a föld népe, egyszóval mindaz, a mi a világon látható. Minden, a mi a lélekben láthatólag vagy elrejtve jelen van, azaz minden, a mi csak a világon és lélekben feltalálható, megvan a tökéletes emberben (gumleh der insán kámil muntevi est). Jóllehet a tökéletes ember mindezekkel a tulajdonokkal bir, de azért ment ő minden bilincstől. Alakja és jelentése (lényege) a világnak egytől egyig bele tükröződik ebbe a tükörbe (t. i. a szívbe és a lélekbe). Szemlélld benne a nyolcz paradicsomot, de nézd meg a hét poklot, mely az oda vezető úton van. A poklot és az édent, melyek meg vannak neked ígérve, ha meg tudod az igazat, mind a kettőt láthatod.»

A «Paradicsom kertjében» egy helyen az isteni lényhez közeledés lelki állomásainak leírására szentel egy fejezetet. «Az utazóknak kilencz lelki állomásuk van. Mindegyik állomás az égen van. Az utazó, a kinek nincs tudomása a szállásról, az a kutatás útján nem lett hívővé. Mikor jól tudod a prófeta törvényeit, akkor megtetted az utat az első állomásig. Ha a törvények által megtisztult a szived, akkor az utmutató vissza visz az utadra. Midőn néhány lépést tettél az úton, elérteztél a második állomásra. A második állomásra érve, szived az értelem tengerébe elmerül.» Így megy ez míg mind a kilencz állomást, vagy lelki közeledési fokot leírja. A nagy mystikus költők példájára intő, oktató tanácsokat is ad bőven. Az ember helyzetét a mindenségben egy helyen így jellemzi: «Egy parány vagy a ragyogó napból, ne kérkedj. Csak egy csepp vagy az oczeánból, ne büszkélkedj. Mit kérkedel, hogy ez az én ajándékom. Mit hivalkodól, hogy ez az én helyem. A mdedig az öndicséret volt a te imádságod. a testi kívánság volt a szükségleted. Az események világán kívül nem láttál egyebet. Az előítélet gallérjából dugtad ki a fejedet.»

Kuṭb ed-Din Sirázi mint a két előbbi, a vallásos költők közé tartozik. Teljes nevén Moḥammed el Hosejnu, az irodalomban Kuṭb ed-

Din (a hit sarka) disznéven ismeretes. Igen híres családból származott; családfája huszonhárom izen át Hammám 'Ali bin Husejn Imámmal végződik. Arabul és persául egyforma könnyűséggel verselt. Több persául írt, többnyire vallásos tartalmu mesznevin kívül, mint az «Iránytűz» (Nūr el hedājet) és a «Bölcsesség napja» (Šems el hikmet), egy nagyobb terjedelmű arab költeményt is birunk tőle, melynek czime «Szerelmi kaszide». A Szerelmi kaszidéből, jóllehet az, mint arabul írt költemény, nem tartozik a szorosán vett persa irodalomhoz, mint curiosumot néhány sort közlünk mutatványul. «Diesőség alláhnak, hogy a szerelem felkelt. A szent keletről sugarakkal kivillámlott. Oh ő az, a ki fölött zavarban vannak a szerelmesek és nem tudják érezni lényegének illatát. Szívökbe irtad ismereted sorait, mely tetszik az istenfélőknek. Egész életemben kerestelek és nem tudtam, hogy te lelkeimmel vagy, szívemből kelt fel a te világosságod és hogy lakásul ígérted nekem a paradicsomot és annak gyönyöreit. Czelom a szerelmesek laka, mely nyughelyül szolgál. Boldog az, a kiben világít az isteni lényeg fénye, mely megelőzte a teremtést.»¹⁾

Kitünő helyet foglal el a század vallásos irányu persa költé-

1) الحمد لله ان العشق قد شرقا
 من مشرق القدس بالانوار قد برقا
 يا من تحكير فيه العا شقون وما
 شبرا بعرفا نهم من كنهه عبقا
 كتبت في قلوبهم آيات معرفتك
 من حكمة هي ذوقان لاهل تقى
 طلبت عمرا و لم اعلم بانك مع
 روحي و نورك من قلبي قد شرقا
 وعدتني جنه الماوى و نعمتها
 حسبى مقامات اهل عشق مر تفقا
 طوبى لمن منير الذات القد يم في
 تو حيدها عن حدوث الخلق قد سبقا

zetében Husejn Kazvini, valódi nevén Hagí Moĥammed. Vallásos elmélkedésre, rajongásra hajlandó természeténél fogva sokáig ideoda utazgatott, szent életű emberek társaságát keresve. Végre sok tétovázás után a híres Hagí Mirza Abulĥasimhoz szegődött. Sokáig tartózkodott ennél a jámbor hadsinál, kinek minden szava reá nézve fölért egy isteni kinyilatkoztatással.

Tanítója halála után tulságig vitt vallásos buzgalomból a dervisekhez szegődött és bejárta velök Persiát és Indiát. Viszontagságos utazásából, mely több évig tartott, visszatérve, szülővárosában Kazvinban telepedett le, hol, mint kedvelt hitszónok működött haláláig. — Kazvini elég termékeny költő; kisebb terjedelmű versein kívül hat mesznevit írt. Minden művét a mély fanatikus vallásosság jellemzi. Irálya szép és választékos. Nevezetesebb nagyobb költeményei a következők: «A teve könyve» (Šutur Nāneh), a «Nap és Hold, (Mihr ű mah), «Vámik és 'Adrá». A teve könyvében, melynek czimét valószínűleg Ferid ed-Din 'Attār hason című művéből kölcsönözte,¹⁾ a mű czimére czélozva így szól: «Oh az én szívem kívül minden egyébről lemondott. Mennyit zsarnokoskodott már fölöttem az én szívem. Kelj fel tevehajcsár, fenn van már a nap. Az utazásnak van most az ideje, nem az alvásnak. Lásd meg, hogy hátra maradtál, a karaván már elment és te visszamaradtál. Kelj fel és Isten ígétét hangoztasd. Megrészegettem, dalt énekelj.» A mohammedánok előtt némi tiszteletnek örvend a teve, mint a zarándoklás nélkülözhetetlen eszköze, ezért nevezte el 'Attār és utána Husejn Kazvini egyik művét a teve könyvének. A Vámik és 'Adrá című mesznevében így beszél igazi hamisítatlan pantheismussal az Isten tulajdonságairól: «Minden, a mi csak a két világon létezik, a te csodaműved. Mind csak a te lényegednek nevei és tulajdonságai (arabul). Te olyan vagy, mint a nap, mi olyanok vagyunk, mint a felhő. Te olyan vagy, mint a teli hold, mi pedig olyanok vagyunk, mint a sötétség. Olyan vagy, mint a tenger, mi pedig olyanok vagyunk, mint annak a habja. Te olyan vagy, mint a lélek, és mi olyanok vagyunk, mint a test. Nem, te tenger vagy, mi annak vizeseppje. Nem, te nap vagy, mi parányi porszem. Hogyan lehetne egyenlő nyomatéku a vizesepp és a tenger? Hogyan lehetne egyenlő színű a nappal a sugárban

¹⁾ Átes Kedeh, Bombayi kiadás 144. l.

lebegő porszem?»¹⁾ A keleti szufi-költők módjára a szép kedves jelképe alá rejtett istenséghez ilyen fanatikus beszédet tart ugyan- ebben a meszneviben: «Oh te mosusz fátylú, szívékitő szép kedves. Kaczerkoddj egy kicsit fátyol nélkül, a balsorstól sujtottakkal. Nem tudjuk az utat, jelöld ki útunkat. Nincs tudomásunk célunkról, világosíts fel. Lásd, tehetetlenek vagyunk és nem tudjuk, hogy mitevő legyünk. Vedd tekintetbe, hogy szegények és zavarodottak vagyunk. Nézd csak, mit tett a szeretőm (magától értődik, hogy az Isten) a lelkeimmel. Nézd, hogy mit mivel szemem az én ruhaszegélyemmel (azaz mily nedves lett könnyeimtől ruhám szegélye). A lélekűt örvendeztesd meg kegyelmeddel (nim gáni rá berahmí šād kun). Az ügyefogyott tehetetlent szabadítsd meg köte- lékeitől.»

A Nap és Hold (Mihr ű mäh) című nagyobb terjedelmű mesz- nevijében az annyiszor megénekelt szerelmet így határozza meg: «Tudd meg, hogy a szerelem tengeréből csak egy csepp a világ. A szerelem lehelletéből csak egy pára az ember. Ama lehellésből egy lehelletnek ember volt a hálója. Annak a tengernek egy cseppje világ nevet nyert. Minden létezőnek talizmánja a szerelem. A szívek és a lelkek csak serlegei, edényei a szerelemnek. Egy betűt sem tudunk a szerelem titkából (herfi der mijän nist). Nin- csen jele a világon ennek a jeltelennek. Kezdeté nem egyéb meg-

در دو گیتی هر چه هست آیات تست¹⁾
 جمله اسما و صفات ذات تست
 انت كالشمس و نحن كالغمام
 انت كالهدر و نحن كالظلام
 انت كالبحر و نحن كالزبد
 انت كالروح و نحن كالجسد
 ني تو چون مهري و ما چون ذره ايم
 ني تو چون بکری و ما چون قطره ايم
 قطره بادريا کجاهم سنک شد
 ذره باخورشيد کي هم رنک شد

(704)

gyűjtásnál, lángra lobbanásnál s a vége is csak égés. Minden sze- relem a beavatottak előtt Mózesztől botjáig és a Sinai hegyig (zi musá' tá 'asá tá tūr i siná).» A Vaf el hál című költeményében elég találóan rajzolja a tévelygő embert, a ki nélkülözi a biztos ismereten alapuló meggyőződést. «Oh szív, meddig fogsz még a hiábavalóság útján járni s minden csalfa széptől rászedetni. Med- dig fogsz még egyik ágról a másikra repdesni, egyik helyről a másikra futkosni. Egyszer hitetlenné léve az övet felkötni (zunnár besten), máskor moszlimként a poharat összetörni.»

Az ismertebb mystikus költők számát szaporítja Gálíb Teheráni, családi néven Asad-ullah Hân. Családja Azerbajdánból származott. Mindig az ájtatos, vallásos emberek társaságát kereste és kedvelte (bâ erbâb i täríketeš ragbeti est). Életkörülményeiről jóformán sem- mit sem tudunk, mert a Rijád el'arifina szörnyen sovány, életrajznak alig nevezhető ismertetést ad róla. A mystikus költők nagymesterét, Gélál ed-Din Rûmit, választotta példányképül.¹⁾ Rida Kuli Hân igen magasztalja Gálibot, mint költőt; annyi bizonyos, hogy a tul- ságos tudakosság és dagálytól ment nyelvezete elismerést érdemel. Ghazeljeiben a modern persa költők kedvenczére, 'Omer Hejjámra emlékeztet. «Szomjas, száraz az ajkunk, nedvesítsd meg torkunkat, csapláros. A míg csak bor van a bortartó edényben, öntsд teli a korsónkat. A szerelemben a szerelmesek becsülete a köny. Nezz arcunkra és lásd becsületünket (a magyarban visszaadhatlan szó- játék az ábrú szóval, mely becsületet jelent, de etymologice az arcz és viz szavakból van összetéve). Ha nem segít rajta a tenger, mit tehet a folyócska. A te tengeredbe adj utat a mi elapadó folyócskánknak. Mi az útonjáró utasok vagyunk és nyomunkban az ördög (iblis der pai mást). Hívd elő az út Hiderjét és űzd el az ellenségünket.» Egyik ghazeljében elég ügyesen írja le a szerelem vonzóerejét: «Magamhoz vonzalak téged, ez e vonzás a szerelem műve. Ha vasból van a szíved, az én szerelmem a delej. Te Gálíb szívében vagy és ott maradsz, jóllehet távol vagy a testre nézve. Az én testem olyan, mint a hegy, mely csak a te szavadtól ad hangot.»²⁾

¹⁾ Rijád el 'arifina 269. l.²⁾ مي كشميت سوي خو يش اين كمش از عشق ما ست

كرد دل تو آهن است عشق من آهن رباست

(705)

9*

Az Istenről és annak éssen felüli természetéről egy helyen így nyilatkozik: «Oh te Igazságos (Isten egyik neve a 99 szép név közül), kit csak egynek lát az a szem, mely a rejtett fénytől nyeri világosságát. Nem tudom, hogy micsoda ez a világégető villám, mely egyaránt felgyújtja a szárazat és a nedvest. Búvárként lemerültem szerelmének tengerébe, de azért nem tudtam meg, hogy miféle igazgyöngy a lényege. Jóllehet a te hajfürtöd hitetlenné teszi a moszlimet, de azért nem igazi hívő az, a kit hajfürtöd hitetlenné nem tesz. Ebben a magus-templomban, hol a magusok apraját nagyját részegen látod, nem tudom, hogy kinek van helye ennél az asztalnál s ki a követője valamely beavatottnak. Az imádott lény (az Isten) maga nincs lefátyolozva, csak a mi létünk a fátyol. Részegen szét kell szaggatni ezt a fátylat. Mi olyanok vagyunk, mint a nézők, az ő szépsége meg olyan, mint a tükör. Minden pillanatban új bájt kell mutatni a kedves arcának. A beavatott lelkének a tápláléka a rejtettnek (az Istent érti) asztaláról való. A szór-szálhasogató hittudósoknak szárított hús (lehm kadid) kell.»

Muzfir Kermáni teljes nevén Mirza Mohammed Teki, Mirza Mohammed Kázim fia szintén a vallásos költők közé tartozik. Családjában régi időktől fogva a gyógyászatot gyakorolták és már ősei, mint orvosok, közbecsülésnek örvendtek Kermánban. Maga Muzfir is, mint orvos működött kezdetben. Nagy tudományosságának híre számos tanítványt gyűjtött köréje, kik tőle akarták eltanulni Aesculap művészetét. Eleinte csak a külső emberrel foglalkozott, a gyógytudományt választva tanulmánytárgyul, később, a mi kissé különösnek látszik, európai szempontból nézve a dolgot, a belső ember tanulmányozására, a lélek és hittudományra adta magát.¹⁾ Fényes tehetsége és nagy, széleskörű ismeretei mellett is felült egy Musták 'Ali Sáh nevű tudatlan esalonak, ki őt egészen elbolondította. Musták 'Ali Sáhkal való viszonya sok kellemetlenséget okozott neki. Mindvégig hí maradt az említett tudatlanhoz (ummi) és annak halála után egy

در دل غا لب توئی گر چه تن از هم جد است

این تن من همچو کوه از دم تو پیر صد است

چون از علم ظاهر باطنی ندید طالب علوم باطنی¹⁾

گردید
Rijād el 'arifina 281. l.

divántszentelt emlékének. Sokan, úgymond Riða Kuli Hân, második Róminak szeretik elnevezni Muzfirt,¹⁾ mert életkörülményei különösen Musták 'Ali Sáhkal való viszonya, nagyon hasonlítanak a nagy mystikuséhoz. Rómi tudvalevőleg minden tudománya és jelessége mellett a rajongó Šems ed-Din Tebrizi befolyása alá került, kit szinte istenített és legszebb ghazeljeit távolléte alatti bújában szerzette.¹⁾ Muzfir legnevezetesebb műve a «Titkok tengere» című mesznevi, mely, mint ezime is mutatja, vallásos tartalmú. A költemény kezdetén így magyarázza: «A kegyelmes könyörületes Alláh nevében (bismilláhi errahmān errahim) mondást, melylyel keleten minden könyv kezdődik. «A bismilláhi errahmān errahim b betűje a bölcs kincstára ajtajának kulcsa. A bölcsességnek kincse az a könyv (t. i. a korān) a basmala (így nevezik a bismilláhi mondást műnyelven) mintegy kapuja a bölcsesség kincsének. A bölcsesség kincse Mustafa (t. i. Mohammed próféta) tudományának városa. A basmala mintegy varázsigeje a kapuknak. A basmala tükre az Isten egysége kincsének. Ő az örökkévalóság kincsének a kincstára.» Ugyancsak ennek a mesznevijének egyik elbeszélésében így szól az Isten tulajdonságairól: «Egy tudós az eszesek közül, egy hívő a próféta családjából útmutatást kért az imámtól a tudomány tengerétől, a biztos ismeret forrásától, az igazak imámjától Gá'far Šadiktól (arabul). Hogyan fogod te fel a hatalmas Urnak jelentőségét. Vezess minket a helyes útra (arab idézet a korānból), ez volt a kérdező kérdése. A sah (t. i. az Imám) így válaszolt (arabul): Ne foszd meg őt tulajdonságától, aztán ne hasonlítsd ahhoz, a mihez te szükségesnek gondold. Dolognak mondod, de ő nem olyan, mint a dolgok. Tengernek nevezed őt, de ő nem olyan, mint a víz. Világnak mondod, de ő nem olyan, mint a világok. Hatalmasnak mondod tán, nem olyan ő, mint a hatalmasok. Fénynek mondod, nincsen árnyéka. Gyerityához hasonlítod, de ő nem ég el.» A szerelemnek mindenhatóságát így rajzolja egyik kaszidejében: «Mikor felütötte sátrát a világon a szerelem ő fensége, parancsára mindenki meghódolt neki a világon. Mikor kiterjesztett ruhaszegélylyel a szerelem először a világra jött, minden világinak keze az ő ruhaszegélyébe kapaszko-

¹⁾ Hammer, Geschichte der schönen Redekünste Persiens 165. l. és Dañletšah Bombay 1887, 87—8. l., hol Šems ed-Din Tebrizi tanítója és tanítójának oktatói láncszerűen egész a prófétaig közölve vannak.

dott. A mint a szerelem kezébe vette a labdaverőt, a kilencz ég azonnal mint a labda a labdaverőjére jött. Még Jeszreb moesara is oly illatos lett, mint Jemen, mihelyt a szerelem lehellete fölötte lengedezett.» A vallásosságot az ember kiegészítő részének tartja Muzfir, mi nélkül nem tarthatni igényt ember nevezetre. «A világ olyan, mint a kert, az ég meg olyan, mint a fa, az ember meg, mint a fa gyümölcse. A kertész maga a mindenható teremtő. Mi az ember a maga valóságában, lásd, csak a hívő, az igazi ember. Az, a kinek teste szívvel bír, szíve meg lélekkel. A ki nem lett hívővé, ne nevezd azt embernek, mert az, ha beszélni tud is, az állatok közé tartozik minőségére nézve (gerçih nâtiķ büd emmâ beşifet hejvân est).» A kedveséhez vezető utat, elég találó hasonlattal, annak bodor hajához hasonlítja. «A hozzád vezető út kedvesem olyan keskeny, sötét, hosszú és girbe gurba, mint a hajfonatod.» Az emberiséget egy helyen a tengelyhez hasonlítja, melyen az ég forog, mint a malomkő. «Az emberiség olyan, mint a tengely, az ég meg mint a malomkő. A tengelyen kénytelen nyugodni a malomkő.» Hasonlókép a malomkőhöz hasonlítja az eget egy másik versében, hol az igazán jámbor embert jellemzi. «Az ég olyan lett, mint a malomkő és a tökéletes lélek lett a kő tengelye. A világnak tengelye lett az igaz hívő tiszta lelke. Ki az igazi hívő? Az a ki önmagáról az énről lemondva (ez h'odi bih'od şudeh), az Igazságos felől hozzánk jött, fokról fokra szállva le mi hozzánk.» Néha szokatlan hasonlatokkal él, egy versében például így szól: «Ne vedd kevésbe szerelmünket. Lásd abban a mi erkölcesünket. Mert mi vagyunk a teremtő beszélő könyve (kitâb nâtiķ hâliķ êü mâim), lapozgasd azért lapjainkat és olvasd fejezeteinket. A mi szépségünk tükrében szemléld az alkotó Isten szépségét.» A malomkő hasonlat úgy látszik, igen tetszhetett Muzfirnak, mert az említett két versen kívül még számos más versében alkalmazza azt. 'Alit dicsérő egyik költeményét például így kezdi: «A tökéletes ember olyan, mint a malomkő-tengely, az ég meg, mint a malomkő. A malomkő a tengelyen fekszik és a körül forog. Azért hívják a tudósok az eget keréknek (çerh), mert az az igazi hívőre nézve olyan, mint a malomkő». A hívőket a persa misticusok kedvenc hasonlatával a szerelmesekhez hasonlítja, kiknek Isten a szerelmi tárgya. Az igazi hívő szerinte az, ki semmi földi dologgal sem törődik és csak az Istenre gondol. «A szerelmesek az Igazságoson kívül senkitől sem függenek. Nincs az Istenen kívül más

a szerelmesek szívében. Minden, a mit csak az Igazságoson kívül beesben tartasz, az a te bálványod. Az Istenen kívül minden szeretet aljas földi vágyból, kívánságból ered.»

Nádiri Kádruni, teljes nevén Mirza Hagí Mohammed, mint Muzfir, az orvos-költők közé tartozik. A régibb és újabb persa irodalomban nem ritkán találunk a legképtelenebb misticismusnak hódoló költők soraiban orvosokat, kiknek tudományja és foglalkozása pedig, mely a realis anyaggal foglalkozik, európai fogalmak szerint nem igen látszik alkalmasnak a vallásos rajongás táplálására. Ezért nálunk nyugaton az orvosok minden korban vallási dolgokban való józanságuk által tűntek ki. Keleten ez máskép van, mert ott, mint minden tudomány, úgy a gyógyászat is tele van mindenféle babonákkal. Ehhez járul, hogy a moszlim orvos csak igen felületesen ismeri az emberi testet. A bonczolás nincs megengedve, mert Mohammed egy helyen tiltja a holttest megérintését. Az emberi testet és annak tulajdonságait alig ismerve, mindig hajlandó a mohammedán orvos valamely előtte ismeretlen köresetet természetfölötti erők befolyásának tulajdonítani. A tudomány ilyen primitív fokán nem lehet csodálni, hogy az orvosok a természeti erőket nem ismerve, ép oly fogékonyak babonák és a túlszorongó képzelet szüleményei iránt, mint a többi keletiek. Nádiri családjában a keleti szokás szerint apáról fiúra szálló öröklött mesterség volt a gyógyászat. Nagyapja a Zend dynastia idejében főorvos volt és jó hírnek örvendett. Atyja szintén keresett orvos volt, kitől számos ifjú tanulta az orvosi tudományt. Magától értődik, hogy Nádiri is atyjától tanulta a gyógyászatot. Kora ifjúságától kezdve az orvostudományi arab és persa művek mellett szorgalmasan olvasta Senâi-t, Rûmi-t és 'Attâr-t. Sokat érintkezett szentéletű férfiakkal. Ismeretei szélesbítése végett egy utazást tett Indiában, hol az ottani jeles mohammedán írókkal ismeretséget kötött. Utazásából hazatérve, atyja mesterségét folytatta és minden szabad idejét a költészet művelésére fordította. Nádiri elég termékeny költő, számos ghazelen és négy soros versen kívül hét jó nagy terjedelmű mesznevit bírnak tőle. Költeményei, ghazeljeit sem véve ki, többnyire mind vallásos kérdésekkel foglalkoznak. Az isteni lény mindenütt és mindenben jelenlétéről így beszél egyik ghazeljében: «A legkisebb parányban, a napsugárban izzó porszemben sincs egyéb a kedves arca napjánál, de a bandsító szem nem

való a látásra. Nincs távol tőlem egy pillanatra sem. Ő előtte nem lehetszó a jelen és a távollétról.» Ilyen formán fejezi ki egyik versében a minden moszlim által hirdetett tant a földi élet hiábavalóságáról: «Boldog az a szív, mely jó csillagzata segélyével a világtól és a világiaktól való félrevonulás szögletét választotta magának». A «Szerelemesek útja» című meszneviben a régi szufi-modorban jellemzi az Istent: «Részegítsd meg őt (t. i. az ujonnan jött hívőt) a kétely nélküli tudás poharából való borral. Annak a nevében, a ki névtelen és jeltelen, adj neki egy pohárral te, a rejtelmek koresmárosa. Minden látható és nem látható előtt rejtve van ő (t. i. Isten). Mindenben csak ő nyilatkozik, legyen az szép avagy rút. Az ő napja nélkül egy parány sem lesz látható. Semmi sem jött létre az ő segélye nélkül. Minden parányban csak az ő napja látható. Mindennél nyilvánvalóbb az ő szépsége.» Egyik ghazeljében így bölcselekszik: «Oh Nádiri, te csak föltételesen létező vagy, az Isten pedig szükségképpen létező (vágib) és kívül áll az emberi felfogás határán. A szív egyre keresi azt a jó barátot (Istent) és az a szívben honol. Könnyű a vele egyesülés, csak addig míg élsz, nehéz az. Te kívül vagy és ki vagy zárva a vendégségből s nem vehetsz részt az egyesülés lakomájában. A kedvessel való egyesülést te magad úgy mondtad, hogy megadják az énről lemondásért. Az énről lemondás az első állomás (nuhus tin menzel est) a kedveshez vivő úton.»

Sáki Horásáni, igazi nevén Mohammed bin Kelb'ali, a nevesebb vallásos költők egyike. Igen jó családból származott, családjából többen, mint szultánok és uralkodók szerepeltek a régi időben Iránban, Azerbajdsan és Bagdadban; ilyen volt például Sultán Ahmed, kit Hafiz egyik versében magasztal. Sáki igazi vallásos költő volt, ki alig irt egyebet Mohammed próféta, 'Alí és az imámok dicsőítésénél. Már nagyobb költeményeinek pusztá cziméből láthatni szerzőjük irányát, ilyenek az «Istenség könyve», a «Csapláros könyve» (Sáki Nameh) a «Helyes út». Műveit a mély vallásosság, mely néha a mysticizmus kódéba vész, jellemzi. Irálya elég emelkedett. Intelmeiben (mev'izeh) a megtérést hirdeti: «Siess, mert hiába telt el az élet. Értsd meg valahára, hogy elszalasztottad a kedvező alkalmat.» Egyik híres költeményében a «Kolduló barát könyvében» így adja elő az igazán jó úton járó hívőt, kit kelendernek nevez: «Mi szüksége lehet annak a kelendernek, kinek a hetedik égben van a lakása. Mi baj érheti azt a szalaman-

dert, melynek tűz a kertje. Az ilyen kelenderségnek az a jele, ha birtokosánál nyoma sincs az emberi dolgok iránti érdeklődésnek. Az a kelender, ki folytonosan részt vesz az ő (t. i. az Isten) lakomáján.» Igen szereti a nehezen érthető, homályos kifejezéseket, melyek csak sejtetik, de nem mondják ki világosan írójuk gondolatát. 'Alira irt egyik magasztaló versében, így szól az isteni lény szépségének nyilvánulásairól, mely mindent áthat: «Ha a teremtmények közt nem léteznék a szépnem szépsége, nem volna a léleknek nyugta ezen a világon. Ha nem lett volna a szépséggel párosulva a szerelem, nem lenne akkor semmiféle élő lény a világon. Ha nem a szépség lett volna építője a világnak, nem volna az még fölépítve. Ha nem rejtőznék a lélekben az ő (t. i. az Isten) napja, nem lennének láthatók a lélek parányai. Ha nem lett volna meg a szerelem története, nem volna szükség történelemre a világon. Ha nem lett volna falrakó építész, a szerelem nem lenne helye ezen a földrakáson az embernek. Ha nem léteznék az ő arca napjának ragyogása, nem világítanának a napsugarak. Ha nem maradt volna meg a szívben a szépség pompája, nem volna akkor a szívnek és a léleknek élete. Ha nem bájolná el a szívet a rózsza arca, nem ébredne akkor fel a kívánság a kertben való sétára. Ha önmagát nem mutogatná az a szépség (az Istent érti), nem volna akkor elragadtatva és nem olvadna bele az ő lényébe a világ. Nem rabolná el a ligetben a szívet a rózsza, ha nem volna rózszaarezu a rózsaligetben. Miesoda csábító bolondította volna el a világot, ha nem léteznék a csábító szem bűbája. Nem fecsérte volna el a szív a lélek pénzét (nemidád der bád dil naqd i gánra), ha a lélekrabló szebb nem lett volna a léleknél. Ha rejtve a függöny mögött maradt volna az Úr könyve (t. i. a korán, melyet Allah tudatott Mohammeddel Gabriel útján), nem szaporodott volna meg akkor az Isten serege.»

Vekár Širazi, Višál idősebb fia atyjának nyomdokába lépett és mint költő számot tesz a Naşr ed-Din korabeli írók közt. Višál maga oktatta kezdetben fiát és később is mindig nagy gondot fordított fia nevelésére. Vekár vagy tulajdon nevén Mirza Ahmed, édes atya életében nem lépett fel, mint költő s csak atya halála után, mikor fivérével Indiába Bombaybe utazott, a véletlenül kezébe jutott Rúminak, a mystikus költők fejedelmének, benyomása alatt lett költővé. Elég szellemesen illusztrálja egyik versében az ismert mondást, hogy senki sem próféta hazájában. «Fivérem szerencsés levele érkezett

hozzám. Bevezetése a te magasztalásod volt győzedelmes király. Tetőtől talpig leszidott engem abban a levélben, jóllehet korra fiatalabb volt nálam, hogy végre valahára szedd fel a sátorfádat, menj el utazni a földön és a tengeren, nézd a tudomány értékét és tekintsd a tudósnak megbecsülését. Az ékszerész sem vesztegeti el itt a portékáját, ha nincs vevője. Viszontagságot kell tőrnöd, kutatni és keresni gazdag, értelmes ékszerismerőt. A tudósnak két tulajdonságra van nagy szüksége, a vízbe merült küzködésére és az aranycsináló kitartó makacsságára. Légy olyan, mint én, a ki addig nem hagytam fel a küzdelemmel, míg szerencsém a király udvarába nem juttatott.»

Az újabbkori perzsa költők rendkívül tárgyiszegények, alig tudnak egyebet írni eszűszómászó hízélgéssel teli magasztalásoknál és a vallási rajongás vagy tettetés által inspirált homályos értelmű, mindent istenítő ömlengéseknél. Szinte jól esik, ha az ember valódi megtörtént események benyomása alatt támadt költeményre bukkan az üres szövirágokból és utánczolt érzelmeket tolmácsoló frázisokból összetakolt ghazelek és kaszidék tengerében. Ilyen Veķárnak a sirázi nagy földrengésre írt verse: «Egy földrengés látogatta meg Siráz tartományát, olyan hatalmas, hogy nem hagyott épen sem házat, sem tornyot, sem várat. Jobbra balra, úgy inog-mozog a föld, mint a horgonyáról elszabadult hajó. A föld egy összegömbölyített gyapot csomag volt, mely mikor kigombolyodott, az egész földet elborította. A föld egy méhkashoz hasonlított. A sok ujonnan támadt gödör miatt minden szögletben szent sirt mutogattak. A nappal és az éjszaka közti különbség csak a fény és a sötétség, mert másban nem különbözik a nappal az éjjeltől. A nap úgy elsötétült, hogy sem a sötétségnek sem a világosságnak nem volt meg a régi szokása.» Egy másik versében a siráziaknak a földrengés által okozott helyzetét így írja le: «Az egész világ a föltámadás napjának zajában vész el. A számon kérés napjának lármája, zsidaja tölti be a világot. Az a ház, a mely megmaradt, a hangya háza. A palota, mely lábán megállott, a vízbuborék kastélya. Egy pillanatig sincs nyugta a földnek, te azt mondanád, hogy a földgolyó olyan, mint egy vízre dobott üres dióhéj. Azért borult sötétségbe a világ, mert csak félvilág van a maga helyén, a másik fele pedig függönyként fődí el a napot. A földgömb olyan, mint egy labda, melyet a labdaverő ütése ide-oda dobál. A darabokra tört hegy kövei úgy repdesnek a légben, hogy te azt vélnéd, két keselyű tolla és két sas szár-

nya van neki. A lakosság a saját maga által épített épületektől vesz el, mint a selyembogár, melyet saját nyála öl meg. Az az ember, ki nem félt az oroszánorditástól, ez esemény után még a varjú szárnyától is retteg.»¹⁾ Atyját több költeményében magasztalja; egy helyen így írja le atyja halála fölötti szomorúságát: «A fájdalomtól felforr a lelkem és a bűnök tüze megolvasztja agyvelőmet. A világnak rózsáskertjéből a bajnak tövise van a szememben. Az égnek követő gépjéből (mengenik) a zsarnokság köve nyomja a keblemet. Minden hajszálam a szememben olyan, mint egy-egy izzó érvágó. Úgy vágja mellemet szomorúságom, mint az éles kard. Te azt gondolnád, hogy a sors az én öröm-osztályrészemet az oroszán vagy a kígyó torkába helyezte. Azért, mert nagyon ki van facsarva a szemem és darabokra szakadt a májam, jól mondd a palát²⁾ panasznak vajjon nem vért szűrő-e? Szívem sehogy sem vonzódik Ádám ivadékaikhoz, mert Ádám utódaiban nem maradt semmi az igazságosság és a tisztaságból.»

Testvére, Mirza Isma'il, szintén a költészet művelésére adta magát és Taübid Širázi név alatt az ismertebb új persai költők sorába tartozik. Kitünő nevelésben részesült. Tűrhetően megtanult arabul, a mi Iránban a magas műveltség netovábbja, csaknem minden irásnemet egyforma szépen tudott írni és joggal megillette őt a szépíró név, a sikesteh, nest'alik és a neshi írás terén. Költeményei között a hagyományos szerelmi döngicsélések és az elcsépelet közhelyekké vált szövirágokból álló magasztaló versek mellett olyanokat is találunk, melyek önálló költői szerzemények és nem a régi nagy írók utánczolt másolatai. Ilyen például egy európai gyártmányú ezüst zsebórára írt verse, mely

¹⁾ A varjú a rossz jelentőségű madarak közé tartozik a moszlimelnél, különben már a régi indeknél ravaszágáról volt híres. A panchatantra egyik mesejében a király-választásra összegyűlt madarak közül egy versben így jellemzi a varjút: «Az emberek közt legnagyobb gazember a borbély, — a madaraknál a varjú, a négy lábúaknál (az eredetiben fogasoknál) a sakál, a szerzeteseknél a fehér barát».

Narānām nāpito dhūrtah pakshinām chaiva vāyasah
Damshtṛinām cha ṛigalastu cvetabhikṣhu tapaevinām. Panchatantra III. könyv 49. l. Bombay Sanskrit Series 3rd Edition by Kielhorn.

²⁾ A palā szónak kétértelműségén alapszik a nehezen fordítható szó-játék; a palā szó ugyanis jelent panaszt, sópánkodást a régi persában és szűrőt az újabb nyelvben. Gofār sejjum der bāl fārsi Burhān Kāfī.

különösségénél fogva is érdekes. «Mi az az ezüst testű, napalakú, holdarczú, nyelv nélkül beszédes, kéz és láb nélkül utazó? Édes szavú baba, ki folytonosan társalog velünk. Ezüstkeblű szív-rabló, ki minden éjjel keblünkön nyugszik. Fialat fátyolozatlan menyasszony és födetlen arczú szerető. Kívül sima, de belül csupa alak, kép. Néha, mint a tolvajt, egy lábára akasztják fel erősen, máskor meg mint a királyokat aranyos ruhával takarják be. Éjjel nappal csak panaszkodik és, ha egy pillanatra elhallgat, megharagudva számtalan szidással illetik. Olyan, [mint a ház, melyben két gaz tolvaj van, kik bilincsekkel lábukon folyton útban vannak. Két jóbarát van benne, kik egy úton haladnak, egyikök csak megy, a másik pedig az első lépésnél már megáll. Nyugvó, nem mozgó ég az, melynek két csillagháza van és az a különös, hogy napja és holdja tengelyük körül forognak. Nincsen feje, de azért tetőtől talpig csupa száj. Lába sincs, de azért tetőtől talpig csupa mozgás. Ház, tele babával és azok a babák folyton harcban vannak és fogaikkal oltják ki egymás életét. Ház az, melyben együtt alszanak a kígyó és a skorpió. Kígyója nem fél a skorpiótól, a skorpió meg biztosságban van a kígyótól. Csodálatos egy hárfa vagy, melyet, ha egyszer megpendítettek, minden érintés nélkül éjjel nappal ismétli a hangot. Ha vasra vered is, egy pillanatra sem marad veszteg. Űtheted azt karddal, még se hagy fel a dolgával. Ki látott ilyen boszorkányt, ki éjjel nappal jár. Ha jól megnézed, látod, hogy megy, de azért egy helyben marad. Igazmondó, mint József és mindig bilines van a lábán. Tiszta származású, mint Jézus és folyton a keresztfán a helye.»¹⁾

چيست ان سيمين تن خور شيد شكل مه عذار¹⁾

بي زبان بذرله گو بيدست و پاي و ره سپار
 لعبتي شيرين سخن هر دم يکيرا همزيان
 دلبري سيمين بدن هر شب يکيرا در کنار
 نو عر وسي بيحجاب شاهدي زوي بيپوش
 ساده در ظاهر و لي باطن همه نقش و نگار
 گاه چو دزدان بيکپا يش بيا و بز ند ساخت
 گاه چو نشاهان بيپوشندش لباس زر نگار

Mint az előbbi, valódi benyomásnak köszöni keletkezését egy másik verse, melyben a fogfájás kinjait írja le. Ilyen egyéni érzésen és nem irodalmi tanulmányon alapuló versek igen ritkák az újabbkori persa irodalomban, hol, mint már sokszor volt alkalmunk elmondani, az utánzás, ez az irodalmi kérdés az uralkodó vonás. «A mily mértékben fogaim rabja vagyok, utóvégre is a nagy fájdalomtól ajkamra jön a lelkem. Oh jaj, hogy így kárba vész az ifjúság és a fiatalság kora, mert hónapom és évem csupa fogfájásban múlik el. Nem tudom, hogy leszek, ha megöregszem, ha már ilyen fiatalkoromban ez az állapotom. Harminczkét vértszomjazó ellenségem van a házamban, kik éjjel-nappal lelkemre leselkednek. Két sorban viaskodnak egymással, és én jámbor, szenvedek meg érettök. Ha csak meg nem halok, nem tudom, hogy mentem meg lelkemet. Úgy érzem magamat, mintha kinpadra vonnának, mikor barátságosan ebedre hívnak. Olyan feketék lettek a bensőmből jövő tüztől fogaim, mint a szén. Annyit szenvedtem én fogaim miatt, hogy még leírni is félek a szín betűt (a szín sz betű első betűje a szinn szónak, mely arabul fogat jelent). Ilyen formán mint Jób, a férgek foglya vagyok. Ha ezer kinnal sujt is a sors, köszönettel tartozom érte, mert százezerszer annyit érdemlek.»

Andalib Kásáni (a kasáni csalogány) valódi nevén Moḥammed Husejn Hân Feth'ali sah híres udvari költőjének, Šebáinak, volt a fia. A persa irodalomban, mint láttuk, nem ritka jelenség, hogy a költőnek a fia atyja tehetségét és hajlamát örökli, vagy sok esetben jól jövedelmezőnek látván azt, igyekszik eltanulni atyja mesterségét. Andalib életkörülményei kevés érdekeset nyújtanak. Atyja hirneve és pártfogása mellett jókor bejutott az udvarhoz, és egyre másra írta a sok hízogó verset. Költeményeiben hű maradt a szokás szentesítette formához, hogy a képzelt szép imádott lény kecseseinek leírásával kezdje meg dicsőítő versét. «Reggel, mikor felemeltem

روز و شب در نا له و یکدم چو ميماند. خموش
 ميد هند از زوي خشمش گوشمال بيشماو
 خانه در وي دو دزد تنك چشم سخت دل
 پا يشان در بند و با آن بند دايم راهوار
 در نغز سا عت فر نكي stb.

fejemet a vánkosról, a szerencse jött hozzám vidoran, tudniillik a szeretőm. Azt mondanád, hogy arca, mint a nap, láthatóvá teszi a világot s azt vélnéd, hogy az ő ajkáról nyer az egész világ czukrot. Holdjára egy nullát irt és száj nevet adott neki. Egy hajszálat kötött a derekára és övnek hívja azt. Soba sem láttad még, hogy a Tubafa (egy édeni növény) édes gyümölcsöt termett volna. Nézz Tuba termetére, melynek paradicsom a gyümölese. Senki sem hallotta még, hogy az őz oroszlánra vadászna. Két szemének özén kívül, mely olyan, mint a tej és czukor (šir seker). Bazsilikomból bokrétát csinál, mert ilyenek a hajfürtei. Rakásra gyűjti a narcizist, mert ahhoz hasonló a termete. Ha kecsességet, bájt akarsz látni, nézd az ő járását. Ha varázslást, bűbájt keresel, tekintetében feltalálod. Jáczintot és jaszmint hozott, mert ilyen arca és haja. Liliommal és narczissal jött, mert ilyen a hajfürte és a termete. Nap vagy te talán, hogy azt hiszed, hogy nem lehet szemedbe nézni. Ha úgy van, akkor miért nem hunytuk be előtted szemeinket? Anyajegyed indusát ajkadon láttam és így szoltam, mily különös hogy az indus a Keüter (egy mennyországi folyam; itt a kedves ajkára van hasonlatul felhozva) mellett van.¹⁾

A régi nagy költők példájára több sikerült elegiát irt. Atyjának, Šebáinak halálára irt gyászversében meglehetősen keresett modorban fejezi ki atyja elhunytá fölötti szomorúságát: «Oh égbolt, te véres könnyekkel nedvesítéd ruhám szegélyét. A te enyészeted mennyköve elégette az ékesszóló férfi vetését és termését, azét a férfit, kit megsirat a böles. Oh jaj, hogy a fekete föld alá vitted a testét.» Šebái családjában, úgy látszik, öröklött tulajdon lett a költészeti iránti hajlam, mert nem csak fia, kiről imént szó volt, hanem még unokája is, Hugišteh Kāsáni, számot tesz a legújabbkori persa költők közt.

Mohammed Hān, mert így hívták Hugištehét családi néven, meg sem közelíti ugyan nagyatyját, de azért bir némi költői tehetséggel. Mint annyi más e századbeli persa költőnél, az örökös utánzás az, mi elnyomja nála az eredetiséget, az önállóságot. A dagályos

¹⁾ Az indek nem a legjobb hírnek örvendnek Persiában és Közép-Ázsiában, mert fukarságuk és kapzsiságukról híresek. Vámbéry, Die Sarten und ihre Sprache. Zeitschrift d. D. M. G. 44. kötet 277. l., hol egy igen jellemző szárt példabeszéd van közölve az indekről és a zsidókról.

írásmodoráról ismeretes Menučehrit választotta példányképül. Többször verse fölé maga odairta, hogy Menučehri után vagy nyomán írta ezt, vagy azt a költeményét. Az agyonénekelt tavasznak egy helyen ilyen leírását adja. «Reggel, mikor a nap felült az égre (suvár āmed), előjött a kertész és jelentette, hogy itt a tavasz. A langy szellő, mint előcsapat járta be a világ minden zegét-zugát és mindenütt, a hol csak volt, kiszabadította a bezártat (a bimbókat és farügyeket érti). Eltávozott lehajtott zászlókkal Behemendse (így hívják persául a Január hónapot). Ormuzd (a persa újévet, azaz a tavasz első napját is jelenti) jött meg császári koronával a fején. Fényes ruhában, lobogóval, zászlóval és dobszóval olyan méltóságosan lépdelt a kert felé, mint a páva. Nézd, minden folyóban ragyogó víztükör van. Mindenütt fű nőtt. A jáczintágon bodros fűrt termett, sűrű bodor fűrtü lett minden ága. Örömittasan csieseregnek a madarak. Minden színpompába öltözött, mindenünnen más-más illat árad. A kert a sok liliomtól teli van szép törökökkel. Olyan síma, fénylő a vízerek felszíne, mint a csiszolt vas. Mint a megtisztított gyapot, olyan lett a hegy és a környéke.»

A Našr ed Din era persa költői között nagy hírnek örvend Šām Mirza, dísznéven Riđván, ki a költők napja rangját is elnyerte. Šām Mirza igen előkelő családból származott, atyja Mohammed Kūli herceg, anyai ágon unokatestvére volt Kasim Hānnak, a mostani persasah nagyatyjának. Atyja Mohammed sah korában Mazanderán kormányzója volt. Már rangjánál és családi összeköttetéseivel fogva kiváló helyet foglalt el, a többnyire egyes nagyok bőkezűségéből élő költők között. Mohammed Husejn a Geng Šájegán szerzője, miután jól kidicsérte mindenféle jeles tulajdonait, így végzi eulogiumát: «műveire ráillik a vers, hogy «Ha gúnyverset mond, megszalad előle a fehér ördög, Ha ghazelt szaval, megszelidíti a kigyót».¹⁾

Mint udvari költő, folyton az udvarnál időzött és még vadászati kirándulásában is elkísérte az uralkodót. Művei, melyek összegyűjtve még nem jelentek meg, könyomattal sokszorosítva,

گر هجا گوید رمد از پیش او دیو سپید
ور غزل خو اند ورا منقاد گردید ازدها

többnyire dicsőítő alkalmi versekből állanak. Sám Mirza elég ügyesen versel és különösen nagy mester az udvari költőre oly fontos rögtönzésekben. Költői hírnevét is ezeknek az alkalmi költeményeknek köszöni. Természetesen a lehető legnagyobb dicséreteket mondja rögtönzött verseiben hatalmas urára. Mindenre tudott valami rögtönzetest mondani. Így például egy vadászat alkalmával, mikor épen a szemébe talált a királyok királya egy vadnak, ezt a hevenyészett negyosoros verset mondta el: «Egy napon úgy történt, hogy a világ ura emberileg kifeszíté ijját egy vad felé. Mikor a nyíl kiszabadult a király tegezéből, akkor az a vad, illendőségből, a saját szemébe helyezte azt.»¹⁾ Igen magasból lőtt le a sah egy madarat, az udvari poeta azonnal előállt a verssel: «Oh király, örömmre talált a szived. Nyilad a magas légben eltalált egy madarat. Behram Gur, ki a vadszamár két ajkát varrta össze nyilával, balálra irigykedte magát lövésed miatt» (az eredetiben szójáték van a gúr szóval, mely vadszamarat és sirt, temetőt jelent).» Néha Naşr ed-Din maga parancsolt verset valamire udvari poétájának. Egyszer az a különös ötlete támadt, hogy korbácsára mondasson vele verset. A találatkony költő rögtönözve így szólt: «Nincs a sah korbácsához fogható. Lehetetlen hozzád hasonlót találni a föld kerekiségén. A sah paripája a te nyeled és a fejedelem újjai olyanok együtt, mint egy ég, két egyenlítő és öt újhold.» A sah lova egyszer, mikor ura lovagkorbácsával ráütött, kirugott. Az udvari költő ezt látva, ilyen rögtönzetest mondott: «Vágtató paripájára rávágott a király lovagló ostorával. A paripa mind a két hátsó lábának patkóját megmutatta az égnek. Azt akarta megmutatni ezzel az égnek, hogy az nem tud, mint ő, egy holddal két új holdat előállítani.» Az újholdra ezt a hízelt rögtönzetest mondta: «Mikor meglátja az újhold karimáját az égen, a királyok királya kell hogy levágja büntetésül az ég mind a két kezét, mert az a tolvaj, kapzsi (t. i. az ég) királyi trónjának egyik lábáról lopta el azt.» Ennél bajos furesább alkalmi verset találni. A sah egyik új kastélyára ezt a rögtönzött költeményt mondotta: «A királyok királyának egy olyan új építménye van, mely igazán többet ér Sírván

چون تیر زشت شه رها گشت ان صید

از روی ادب گرت و بر دیده نهاد

palotáinál. Mert ha az utóbbit Moammed születése romba döntötte,¹⁾ az előbbi a magas kormányra fölépítette.»

Nagyobb terjedelmű költeményei is többnyire mind alkalmi versek. Naşr ed-Dinnek második európai útja alkalmával a következő költeménnyel üdvözölte a hazatérő királyt: «Örömbirt mondtak, visszatért a fenséges trónusu király. A Nagy Sándor (dul karnain) jelességű sah visszajött hazájába világszerte utazásából. Mindenütt a bölcsesség örege volt az ő úti Hiderje, mert, mint Nagy Sándor, jó szerencsével jött haza. A királyt megilleti, hogy úgy menjen, mint Feridün és olyan pompával, mint Gémşid. Istennek legyen köszönet, hogy úgy ment el és úgy tért vissza. Hat hónapja, hogy elment a sah, mint a lélek az ország testéből. Csodálatos, hogy a lélektelen testbe visszajött a lélek. Királyi koronája, melytől világos lett Irán, mint az égnek napja, ragyogóan visszajött. Kedélyem olyan rythmikus lett, mint a sétáló cziprus, a sah visszajött. Rúdegi átment az Oxuson és az Amun. A paradicsomi méltóságú sah a nagy tengerről, az óceánról tért vissza. Mikor a hajóra tette lábát a király, mint a villám, olyan gyorsan esdekelve jött hozzá a tenger. Háromszor csókolt neki kezét a Kaspi-tenger és bőkezűsége fölötti szegyenében kezeit rágtá. A főhelyet foglalta el a királyok gyülekezetében. Ebből a királyi gyűlésből, mint király tért vissza. Nem csoda, ha megismétlődött a frengi királyok kezében a kés és a narancs históriája. Mikor ragyogó arcával a királyok piaczára lépett, újra megtörtént József története. A többi királyok olyanok lettek, mint a próféta árnyéka, mióta itthon van az Isten árnyéka, ki mindent elhomályosít. Naşr ed-Din sah a győző, ki előtt mint az íj, meggömbül az ég alakja.» Egy szerelmes pár közti párbeszéd alakjában írta egyik Naşr ed-Din dicsérő versét; ilyen párbeszéd alakú verset eleget találhatni az újabb és régibb persa költők divánjaiban, van ilyen Háfiznál és Ka'aninái is, többféle változatban. «Így szóltam kedvesemhez: éjszaka van, bálványom, add ide a boros serleget. Azt felelte, mit beszélsz, hisz felkelt már a nap. Igaz, feleltem, fenn van az már, de a te hajfüröd az éj nekem. Ne hasonlítsd hajamhoz az éjjelt, hanem dicsérd azt egy marék mosuszhoz hasonlítva, volt a válasza. Álmomban

¹⁾ Sprenger, Das Leben und die Lehre des Mohammeds. 1869. I. köt. 135. lap.

fürteid illatát szagoltam, mondám neki, ilyenben valóságban, nemcsak álomban részesülhetsz, volt a felelet. Kérdeztem, hogy miért van fedve fürtei alatt az areza, azt felelte, hogy nincs-e néha felhő megett a nap. Kérdeztem tőle, hogy milyen az ő bodros hajfürtje. Így felelt: nézd a varjú tollát a papagály farkához. Kérdeztem tőle, hogy miért ér ajkának gödröcskejébe hajfürtje. Az ezüst kútba ambrakötelet ereszték le, volt a felelet. Tudja-e, milyen vágyás az én iránta táplált szerelmem, kértem; mint a szomjas ember vizre vágyása, volt a felelet.» Ez így megy még egy darabig, végül így szól: «Kérdeztem tőle, hogy melyik mesterség jobb minden tudománynál. Az uralkodó király dicsőítése, volt a felelet (goftá medáih i melik málik er-riqáb). Kérdeztem, hogy ki az az adakozó bölcs. Nasr ed-Din a szerenese birtokosa az, így válaszolt.» Egyes ünnepekre vallásos verseket is írt Sám Mirza. Így születésének évfordulója alkalmából a szokásos modorban dicséri a prófétát. «Ezért a jöveteledért, mely örömet hozott a hitnek, légy üdvözölve és dicsérve te a próféták pecsétje (hatem en nebín Mohammed szokásos czíme, ki mint utolsó, de legjelesebb a próféták közül, mintegy megpecsételte a prófétaságot). Az én magasztalásom mit tarthat az Istentől, hiszen ő maga küldött üdvözlőlevelet Jas (azaz Mohammed) családjának. Mohammed a legnagyobb dicséretre méltó mindenkinél jelesebb, ő az, ki mindenben a legnagyobb jelességet érte el. Nem érem én be azt a daliás lovat, ki paripájának patkói által felvert porral diszította az Úr trónusát. Ha nem lett volna Mohammed vitele végett, soha sem részesült volna a Borak a nyereg diszében.» Sám Mirza költeményei elég szintelen nyelven vannak írva, egyedüli érdemök a könnyen folyó verselés. Ha nem lenne herczeg, talán észre sem vették volna az iráni költők nagy tömegében.

Érdekes alakja a legújabbkori persa irodalomnak a költő orvos Hekim el Memalik; a persa kritikusok nem győzik eléggé magasztalni nagy tudományát és mély ismeretét a természet-tudomány minden ágában. Mirza Ibrahim Munsí a Tedkerek Megdíjeh szerzője, Aristoteleshez és Platóhoz hasonlítja őt, ki a legnevezetesebb kérdéseit a csillagászat és természettudományak oly könnyen idomítja kezében, mint a viaszt (mitl móm). Hekim el Memalik persa ember létére élete folyamán többször érintkezésbe jött az európai művelődéssel, mely félreismerhetetlen nyo-

mokat hagyott egész írói működésén. Huzamosabb időt töltött Franciaországban és más európai államokban is megfordult. — Mirza 'Ali Teki Hân, ez volt családi neve, mert a Hekim el Memalik disznevet csak későbbi időben kapta; elég kedvező anyagi körülmények közt született. Atyja, Hagi Aga Isma'il főkamerasi (pishidmet basí) hivatalt töltött be Mohammed sah uralkodása alatt és Nasr ed-Din királyságának első éveiben. A fiatal Mirza 'Ali Teki, a későbbi Hekim el Memalik gondos nevelésben részesült. Igen korán, már tizenhat éves korában, atyja pártfogására, elnyerte a kamarasságot. Mint udvari ember, époly odaadással, mint annak előtte, folytatta tanulmányait. Különösen a gyógyászat érdekelte. Ebbeli első ismereteit a híres iszfaháni orvostól, Mirza Ebul Hasantól tanulta, kit az «Orvosok szultánja» (sulţan ol eţibâ) disznévvel tüntettek ki. Midőn az udvar Isfahánból a mostani székvárosba, Teheránba költözött, kamarási minőségben ő is az udvarral ment. A fővárosban a sah parancsára, az ottani európai mintára alapított főiskolában folytatta tanulmányait. — Teheránban már akkor elég számos európai colonia volt. Hekim el Memalik gyakran összejött az európaiakkal és tőlük kedvet kapott a csodálatos frengik nyelvével megismerkedni. Nagy hévvel és kitartással a francia nyelv elsajátításához látott és rövid idő alatt megbirkózott Gallia nyelvével. Francia tudományának igen hamar jó hasznát vette, mert mikor Farrah Hân, mint Persia nagykövete, körútra indult Török-, Francia- és Angolországba, Hekim el Memalik, mint francziául tudó persa másodtitkár lett a követségnél. Farrah Hân küldetésének befejezése után még jó ideig Franciaországban maradt, hol az orvostant hallgatta. Később, midőn állandó persa követ lett III. Napoleon udvaránál Farrah Hân, az előbbi küldetésből jól ismert Hekim el Memalik nevezetett ki a követ mellé titkárnak. Mint követségi titkár is folytatta orvosi tanulmányait és néhány év múlva ismeretekkel gazdagon és orvosi diplomával tért vissza hazájába.¹⁾ — Persiában mint világlátott, tanult ember, sokféle fontos hivatalt viselt; volt Irák kormányzója, a királyi könyvtár és a kincstár fel-

¹⁾ A Tedkerek Nasiri szerzője így magyarázza az orvosi oklevelet
بعد از نوشتن رساله مخصوصه در طب و تحصیل دیپلم
که اجازه نامه و علامت تکمیل است

ügyelője stb. Naşr ed-Din sahot első és második európai útjában, mint első tolmács kísérte és sok rendjelt kapott európai uralkodóktól. Haza térve, a főkamarási állásra emeltetett, melyet atyja azelőtt is betöltött. Testvérei is mind magas hivatalokban voltak, így egyik testvére, a tavaly elhunyt Ekbal es-Seltenet az arzenál igazgatója (vezir kúrháne i. mubárek) volt. A Hekim el Memalik (az országok orvosa) dísznevet akkor nyerte a sahtól, mikor azt Meshedbe zarándoklása alkalmával elkísérte. Utját a sah parancsára Sefer Náme i. Šahinšah (a királyok királyának úti naplója) czim alatt egy könyvben leírta, mely a lehető legegyszerűbb pongyola irályban a közönséges társalgási nyelven van írva. A könyv egyébiránt, mint a sah utazási művei, daczára a keleti újabb nyomtatványokban szokatlan fényképek után fametszettel sokszorosított illusztrációknak, igen száraz, unalmas egy olvasmány. Az úti élmények száraz felsorolása után folyton csak hizeleg a sahnak. Naşr ed-Dinnnek a meshedi szentélybe léptekori meghatottságát nagy cicero betűkkel nyomtatva, a sahnak saját maga által följegyzett érzelmeit így írja le: «Miután levettük fejünkről a diadémot, így hangzik a sah saját jegyzete és azt oda ajándékoztuk a szent sirnak, bementünk a mecsetbe, azaz beléptünk a paradicsomba. Ott aztán egyik hajójából a másikba menve, összejártunk minden helyiséget, egész a tisztulás helyéig (muteh-hireh) és az előcsarnokig. Olyan érzelem vett akkor rajtunk erőt, melyet nem lehet leírni s a miben az Úr, ha úgy akarja, minden igazhívót részesíteni méltóztassék.» Ezekből a fenséges királyi szavakból, így folytatja az udvari útleíró, melyeket emléken tartás végett ő felsége maga feljegyezni kegyeskedett, látható, hogy mily nagy hatást tett ő felségének, az Isten árnyékának kedélyére a szent Imámhoz zarándoklás.¹⁾ Költeményeit tisztelői egekig magasztalják, jóllehet azok nem emelkednek a középszerűségeen felül. Tárgyait, mint a legtöbb modern persa költő, az ezer változatban földolgozott szufi világnézet és az unalomig ismételve újra meg újra leírt firák, azaz elválás gyötrelmeiből szokta meríteni.

Egyik ghazeljében így szól az Istenről: «Mi önmagunkról sem bírnunk tiszta fogalommal és magunkat sem ismerjük. Vak

¹⁾ Râznáme Hekim el Memalik (Sefer Námei šahinšah név alatt is ismeretes) 180. l.

létünkre vakon keressük azt a jó barátot (az isteni lényt érti a jó barát alatt). Olyanok vagyunk mi, mint a denevér, az a szívékesítő alak pedig olyan, mint a nap, miről nincs fogalma a vaknak.» Sa'di Gulistánjából veszi tárgyát egy másik verséhez. «A madarak panasza tudatja a reggelt. A hajnali csillag is feljött már az égre. A reggeli harmat illattal árasztja el a kert minden zugát. Mosuszfőző lesz a lég a reggeli szellőtől. A csalogány panaszára kinyílik a kertben a rózsza areza. Csodálatos hatása van a reggeli fohásznak. A madár már ébren van és az Isten dicséretére emeli fel hangját. Meddig alszol még te, mint a halott a párnákon. Fél életedet elalszod minden éjjel és nem tudod, hogy a multat nem lehet visszavarázsolni.»

Némely költeményében egészen a régi szufik módjára beszél a részegségről: «Nekem nincs bűnöm a részegségben és borivásban, mert az örökké valóság borának poharából ered az én részegségem. Ha iszákos vagyok is és nem törődöm a világgal, nem tesz az semmit, úgy sincs maradása és állandósága a világi dolgoknak. Ha nincs olvasó és könyv a kezemben, se baj, jöjj nézd, hogy szerelmemnek naplója van a hónom alatt. A sejknek szavára ne mondj le a szerelemről, mert ő, ha tudós is, nélküli a gyakorlatot. Ne kövesd az önmegtágadó, a mufti és szufi példáját, mert ezen a csatatéren mind a háromnak sárba süppedt a lába.»

Mint Šam Mirza, a gyorsfel fogásának és rögtönzésbeli jártasságának köszönheti hírnevét és befolyását az udvarnál, a modern æra egy másik költője, Šiháb a «Költők koronája» (Tağ es šu'arâ), valódi néven Naşr ullah az Isfabáni. Birt némi költői tehetséggel és a mi fő dolog udvari költőnél, jól értett a rögtönzésekhez és rendkívüli könnyűséggel verselt. Mondják, egy éjszaka elég volt neki arra, hogy száz alkalmi verspárt megírjon. Igen jól tudott a díszes synonym szavakkal bővelkedő stílusban írni. A Genğ Šájegân szerzője csaknem istenít dicséretében Šihábot, fejedelemben és próféta-hoz hasonlítva őt.¹⁾ Šiháb nem érdemli meg ezt a nagy dicséretet, mert önállóságnak nyoma sincs a divánjában közölt verseiben, minden verse utánzás, ő nem tud, vagy nem igyekszik újat,

¹⁾ بی شبهه خسر و یست مالک الرقاب یا پیغمبر یست

meglepőt mondani; csak a régi tárgyat törekszik új világításban feltüntetni. A bor meg a csapláros ő nála is nélkülözhetetlen kel-
lékei a ghazelnek. Alig van verse, hol a saķi meg a boros pohár
elő ne fordulna. «Aranyat szórva, a nyilas felé ment a skorpióból a
nap. Idd ki a megmaradt bort és csavard kezedre a csaplárosné
hajfürteit. Oh te, kinek olyan a hajfonata, mint a skorpió, kelj
fel, mert a skorpió helyett az ijjas lett a nap mulató helye. A viruló
kertnek, melyet azelőtt láttál, lehullott már a levele és kiszáradt a
vize (a persa kertekben szokásos esaternácskák vizét érti, mely az
öntözésre szolgál), azzal a két éves borral adj levelet és nedvessé-
get a kertnek.» Az ujév meg a tavasszal újra éledő természet
szolgáltatja neki a legtöbb tárgyat. «Eljött az ünnep és újra me-
szépült az elesunyult kert. A mező paradicsomi selyem ruhát öltött
magára, olyan szép üde lett a rózsáliget, mint egy édeni huri.»
A tavaszhoz hasonlítja egy másik helyen kedvesét, a megszokott,
közhelyekké vált hasonlatokkal élve. «A bimbó oly nevetős, mint
a te ajkad, oh te a vár törökje. A tavaszi felbő úgy sir, mint az én
két szemem. Mint bodros hajad, úgy áraszt illatot a reggeli szellő.
Ünnep van, rajta, égesd el a jószagu fácskát. Olyan égető vizet
tölts az edénybe, mint a tűz.»¹⁾ A keresztény templomhoz hason-
lítja egy helyen a tavaszt. «Nézd csak, hogy húzzák a harangot
azok a csalogányok. Az a tulipán úgy ragyog, mint a teli
holdacska (budejr) a gyertyatartóban. Az orvos galambok meg,
nézd, az evangeliumot olvassák. A reggeli szellő úgy jön, mint
Gábor arkangyal lehellete. A bimbó meg terhes lett, mint Imrán
leánya.»

A Menučehrit utánzó költők sorában, kik nagy számmal
vannak az újabb persa irodalomban, megemlítést érdemel Mirza

¹⁾ غنچه چو لب خنده زد ای ترک حساری
بگریست چو دو دیده من ابر بهاری
چون طرقات افشاند صبا مشک تناری
عید است فر و سوز هلاعود قباری
در کاسه فکن آبی چو آتش سوزان

Mehdi Hái, ki jó családból származott és már fiatalon egyik vérbeli
hercegnék, Mohammed 'Ali nevűnek, ki Feth'ali sah fia volt, az
udvarához került. Életkörülményeiről keveset tudunk. Mirza
Mehdi legtöbb versében Menučehrit és a nagy mystikust Senáit
utánozza. 'Alira írt egyik versében ilyen rajzát adja a valódi hívő-
nek. «Saját énjének enyészetét és maradását a szívablóhoz (t. i.
Istenhez) kell neki kötni. Tisztára kell neki seperni a «nincs»
seprőjével a szív szentélyét és azután azt csak Alláhnak képé-
vel fölékesíteni. Bele kell nyugodnia az Úr minden végzésébe, egy-
kedvűen kell törnie a jó és a balszerencsét. Szerelemből vitorlát,
türelemből horgonyt készítve, a viszontagságok tengerére kell
eresztenie a test hajóját. Az emberiséggel együtt kell laknia a bér-
ház börtönében (természetesen a világot érti a bérház alatt), de
mégis a hetedik égen felül kell járni a gondolatainak. A nagy
önmagáról megfélekedésből egynek kell tartania az édességet és
a mérget. Egyszerre kell lennie hívő és hitetlennek.»

A Naşr ed-Din ara költői közt ritka az arabul verselő. Mai nap-
ság mint csodát emlegetik azt a persa író, ki, meglehet szótár segé-
lyével, arabul is tud verselni. A legtöbb ilyen arabul író tudós
persa csak fordítja gondolatait Mohammed nyelvére és a fáradságos
munka nagyon meglátszik a versén. Ezek közé a tudós költők
közé tartozik Mirza 'Abdul Muţţalib, ki számos szerelmes kaszidét
írt anyanyelvén és arabul. Arab verseiben világos, könnyen érthető
nyelven szól. Néha olyan, a persa költők által megszokott fordula-
tokkal, átmenetekkel él, mintha először persául írta volna meg és
csak azután fordította volna költeményét az iszlám szent nyelvére.
«Szerettem egy bájoló szépséget Kasan földén. Olyan jó illatot
árasztott, mint a mosusz és a jószagu balzsam. Hatalomra olyan
volt, mint a teli hold, olyan fenséges volt, mint a nap az égen. De
az ő fogainak fénye fölülmult minden sugarat. Nincs fül, mely hozzá
hasonló, vele fölcserélhető szépségről hallott volna. Nem látott még
szem hozzá hasonlót. Ha nem volna meg az a reménységem, hogy
még találkozom vele, megölne a szomorúság. Oh uram, engedd
meg nekünk, hogy összejöhessenek a szerelmesek. Ha nem sirnék,
megfuladtam volna már a könnyekben. Ha nem zokognék, meg-
semmisítene a vágy forrósága. Az ő távolléte miatt Ábrahám tüze
kereste fel májamat. Hasonlóképp Noé vizözöne szállt le reám, hogy
gyötörjön. Te, ki szemrehányásokat teszel nekem, szerelmemért

mérsékeld magadat, mert szívem szíjjakkal van ehhez a szenvedélyhez csatolva.»¹⁾

A Kağar-család számos költőt tud felmutatni, ezek közt az első helyek egyike illeti meg Feth'ali sahot, ki a kormányzás nehéz gondjai mellett egyaránt áldozott a szerelemnek és a költészetnek. Feth'ali igazi telivér keleti szultán volt, ki a szépnemet igen kedvelte és háremje fölért egy mohammedán paradicsommal. Nejeinek száma százakra ment; hogy családi élete nem volt örömtelen, bizonyítja gyermekeinek nagy száma. A monda ezernél több utódot tulajdonít neki. Csak a monda, mert a valóságban nem volt ennyi gyermeke. Riða Kuli Hân, ki járatos volt udvarához és mint Mohammed sah trónörökösének nevelője, minderről jól lehetett értesülve, csak 260-ra teszi a sah gyermekeinek számát, ezekből még Feth'ali életében százötven meghalt, így a sah halálakor 59 fiút és 46 leányt, kiknek nagyobb része házasságban élt és gyermekekkel bírt, hagyott hátra.²⁾ Megközelítőleg ennyit mondanak mások is, köztük 'Eđud ed-Daulet herceg, ki Feth'ali sah nejeiről és csaladjáról egy igen érdekes könyvet írt. Szerinte a Don Juan hajlamú persa királynak elhunytakor még száz gyermeke volt életben,

¹⁾ عشقت محبوبة في ارض القشان
و طبيها مثل طيب المسك واليان
كابدرد قد را و كا لبيضا منزلة
لكن يفوق سنها كل نيران
لا آذن قد سمعت مثلاً لها بدلاً
والاراي مثلها انسان انسان
لولا رجائي لقاها مت اسف
يارب قرب البينا لقي لا خدان stb.

عدد اولاد ذكور و انات خاتان مغفور بدوبست و شصت³⁾
تن رسید ه بود تا انگاه صد و پنجاه کس رحلت یافته بودند
و در ان وقت (a sah halálának idejét érti) پنجاه و نه پسر و
چهل و شش دختر که اغلب اولاد داشتند موجود بوده اند
Megma' el füsehá. I. köt. 23. l.

életében kétszáz gyermeke halt el, így mindössze háromszáz gyermeke lehetett.¹⁾

Feth'ali elég ügyesen verselt, többnyire szerelmes ghazeleket írt egyes kedvenc nejeire. Azt szokták mondani, hogy a házassággal megszűnik a szerelem költészete, a férj és nő közötti vonzalom, ha még oly benső is, nem szokott a költői lelkesedés forrása lenni. Keleten, hol a férj és nejei közti viszony a dolog természetéből folyólag nem lehet oly benső, gyakran megtörténik, hogy a soknejű férj csak a házasság után szeret bele valamelyik nejebe. Feth'alinál ez nem lehetett ritkaság, mert divánjában sok verse van egyes kedvenc nejeihez intézve. Így bizonyos Tuđi Sah nevű, a Zend-családból származó, különösen szeretett neje, ki nagy szépség volt, írta a következő sorokat: «Ki ez a tündér, a ki Hakâni elé jött, Bilkiskent, ki Sulejman palotájába lépett.» Mint valami szegény szerelmes panaszkodik imádottja zsarnokságáról, holott mint teljhatalmu nagy úr rendelkezhetett kedvesével. «Annak adtam szívemet, kinek minden cselekedete csupa zsarnokság. Éjjel-nappal csak ez a dolga, de azért azt mondja, hogy ez a hűség. A te szemed nem szem, hanem a lélekhabóritás forrása. Nem termet, nem alak az, a mi neked van, hanem baj, csapás (lefordíthatlan szójáték a bálá és belá szóval). Soha sem panaszkodunk mi kegyetlen zsarnokságodról. Bármit teszel is velünk, gyűlöletből jól van az téve.»²⁾ Ugyanily szellemben így szól egy másik versében: «Elmentél, de nem hagytad el szívemet, jóllehet te eltávoztál előlem. A te arczod

پسر و دختر خودش زمان رحلت خاتان هر قوم یکصد¹⁾
نفر بودند بانکه زیاده بر دوپست تن از اولاد مجادش در زمان
حیات ان حضرت وفات یافته اند تاریخ عضدی در شرح حالات
زوجات و بنین و بنات خاتان 154. lap.

این پری کیست که در منظر خاتان آمد *²⁾
همچو بلقیس بمشکوی سلیمان آمد
دل داده ام بانکه همه کار او جفاست
کارش به روز و شب و گوید این وفاست
چشم تو چشم نیست که ان عین فتنه است
بالا نباشد آنکه تو داری یقین بلاست

napja hiányában olyan sötét lett a mi gyülekezetünk, mint a bőjtőlők napja. Ha csak egy fonatát is kibontod fürteidnek, egyszerre meg lesz oldva minden nehézségünk. Ha a te szerelmed sebével eltemetnek engem, nem nő tulipánnál egyéb poraimból.» A szerelmi bánat gyógyíthatatlanságáról így szól a szerelemnek sokat áldozó uralkodó: «A szerelemnek szerelemnél nincs egyéb gyógyszer. A szerencsétlennek a halálnál nincs egyéb gyógyszere. Ne keresd ennek a gyógyíthatatlan bajnak a gyógyszerét. Nincs mód a világon szerelem nélkül élni.»¹⁾ — Eleg jellemzően, hajóhoz hasonlítja szívét, mely a szerelem tengerén hánykódik. «Könnyeim árja elpusztította a világot. Az ég csak egy buborék az én könnyeim tengerén. Úgy a te szerelmed markában maradt a szívem, mint a sas karmai közé jutott veréb. Ruhája elfödte a testét, vagy a nap rejtőzött el a khinai selyem mögé. Azért hullajt vérkönnyeket szemem, mert szerelmének tüze megsütötte szívemet. Hákán szíve olyan, mint a szerelem tengerén levő hajó, melyet felforgat a balsors áramlata.»²⁾ Többnyire a szerelmi bűt, bánatot énekl

ما شکوه از جفای تو هرگز نمیکنیم

Diván 47. 1. باما هر آنچه میکنی از جور کین رواست

عشق را درمان بغیر از عشق نیست¹⁾

چاره بیچاره غیر از مرگ نیست

چاره این درد بیدر مان مجوی

Diván 35. 1. نیست ممکن در جهان بیعشق زیست

ز سید اشک من عالم خرابست²⁾

فلک در بکر اشکم چون حبابست

دل در پنجه عشق تو ما ند

بکنجشکی که در چنک عقاب است

تنش در زیر پیر آهن نهان شد

ویا در پر نیان آفتاب است

روان از دیده ام خو ناب ر آنشد

که دل از آتش عشقش کباب شد

meg a szokásos jelzőkkel elve. «Szépség jegyedől szomorúság az én állapotom. Szemed miatt sötét az én napom. Attól a hajtól, mely olyan, mint az este és attól az arcztól, mely a reggelhez hasonló, csupa sirás, jajgatás az én dolgom éjjel és nappal. Az ő alakja-e ez vagy sudár cziprus ez? Arcza-e ez neki, vagy hogy ez a hold? Egy pillantásával száz hadát foglyul ejti a szívnek ez az én uralkodóm, kinek nincsen serege. Utójára lép a fejére ennek a szívtől megfosztottnak, ki a te lábad pora. A hárfa, fuvola, a bor és a esemege (nukl) elhagyása bűn a szerelmesnél. Hákán a kedvese távollétéen búsul, jajveszéklése és zokogása az ő tanú.»¹⁾

Szeret a szomorú lemondás hangján beszélni a szerelmi bűről: «Jobb nem beszélni a szerelmi bánatról. Jobb eltitkolni a jó barát fájalmát. Jobb a kedves ajkáról hallani az egyesülés jó hírét, vagy a visszautasítás haláliteletét. Jobb mind a két világról lemondva a te utadra hajtani le a fejet. Minek beszéled ki kedvesed igazságtalanságát Hákán. Jobb nem mondani meg a jó barát hibáját.» Ugyanily szellemben egy másik versében is szól: «Hitelenség a szerelem útján, ha kedvesedet bepanaszolod az Istennél.» Csupa siránkozás egy másik verse: «Szemem hullat könnyeket vagy a tavaszi felhőből esik az eső? Tüzet gyújtottál szívemben s akarata ellenére sir a szemem. Vajjon a nyár és a tél halottai fölött sir-e bújában a felhő, vagy az én titkos bánatomat siratja az égnek szeme? Sirj távolléte miatt Hákán, hisz ő érte siránkozik a világ.» A szokásos hasonlattal az élet forrásához hasonlítja kedvese ajkát: «A mit Hıderrel az élet forrása tett, ezer annyit mívelt a te piros ajkad. A világ, szégyenlve, ajkad elől a kő alá rejtette a rubintot. A szerelem tüzet lángra lobbantotta szívemben, úgy hogy nem törődöm a rózsáskerttel. Fekete hajfürtére akasztotta szívemet s aztán pillantásaival nyilzáport szórt reá. Ki képes a te szépségedet leírni, lehetetlen a te bájaidat lefesteni. Ne kérdezd a tört szívű Hákán állapotát. Egész világot zavart meg a te hajfürtöd.»²⁾ A persa költők

دل خاتان چه کشتی بکر عشق است

Diván 39. 1. رطوفان بلا در انقلاب است

از خال تو حال من تباد است روز چشم تو روز من سیاه است¹⁾
stb. Diván 33. 1.

انچه با حضر آب خیوان کرد لب لعنت هزار چند ان کرد²⁾

bevett szokása szerint, kik a szerelem varázsának erejét úgy érzé-
kitik, hogy miatta hitelhagyó lesz a szerelmes, így szól egyik gha-
zeljében: «Szerelmedért turbánok tépődtek össze és övek köttettek
fel (zunnár besten, övet felkötni, annyi mint keresztény hitre térni).
Khoteni mosusz illatát fölülmulja a te arczod. A te utczádra irigy-
kednek a rózsáligetek. Az én szememre már napok óta nem jött az
álmom, annyit bánkódom érted. Bizony elegen virrasztanak te miat-
tad. Te vagy az oka, hogy a rendőr részegen viszi ki a borházakból a
tiszteletre méltó sejkheket. Jézus csodáit műveli a te lábad pora, ha
lábadat a beteg fejére teszed. Másokat elfogadtál vendégséged alkal-
mával Hākanon kívül. Ezért nyomja bú Hākan szívéét. Könnyen
feláldoztam érted szívemet, a nehéz is könnyű lett a te útagon.»¹⁾
A sakkjátékból kölcsönzi a hasonlatot egyik versében: «Oh te, kivel
egyesülés az élet. Elválásod a halál cél táblája. Egy egész életen
keresztül a sakk- király módjára sakk mattot mondott az ész arczod
előtt.»²⁾ Négysoros verseiben is mindig a szerelmet éneklí meg,
egyikben a kert virágait hasonlítja a kedveshez és szeretőjéhez. «Ez
a rózsza egy rózszaarczú szépnek volt az orczája. Ez a narczis egy
kedvesnek volt a részeg szeme. Ez a vérrel elöntött tulipán pedig
egy boldogtalan, szívéét eljátszott szerelmes volt.»³⁾

روزگار از خجالت لب تو لعل را زبیر سنک پنهان کرد
انشی عشق در دلم اثر وخت که مرا فارغ از گلستان کرد
دل زارم بتار زلف او بیخت و آنکه از غمزه تیر بار آن کرد
کی توان شرح وصف حسن تو کرد وصف حسن تو شرح نتوان کرد
حال خاتان دل شکسته مپرس

عالمی زلف تو پریشان کرد Diván 62. l.

¹⁾ Diván 24. l.

²⁾ ای آنکه وصال تو حیات است

هجر تو نشانه مہات است

عمر یست کہ همچو شاه شطر نج

د، پیش رخ تو عقل مات است

Diván 47. l.

³⁾ U. o. 125. l.

A mostani persa uralkodó, Naşr ed-Din, mindig nagy hajlam-
mal bírt a költészetre. Elhanyagolt neveltetése és hosszás tebrizi
tartózkodása miatt, hol a török nyelv volt az udvar nyelve, fiatal ko-
rában alig tudott valamit persául. Trónra lépte után az uralkodás
gondjai mellett hiányos ismereteinek kiegészítéséhez látott. Minde-
nek előtt jól megtanult persául és a törököt mellőzve, a persát tette
az udvar és a diván hivatalos nyelvévé. Az állam hivatalos nyelve
iránti tiszteletből nyilvánosság előtt kerüli a török beszédet. Fran-
czia nyelvismerte és ismételt európai utazásai nagy hatással vol-
tak a sah szellemi fejlődésére. Naşr ed-Din nem közönséges tehet-
ség, lelke fogékony minden külső benyomás iránt. Az európai műve-
lődés előnyeit belátva, minden úton-módon igyekszik azt országában
meghonosítani. Minden újítást melegen felkarol. Nem az ő hibája,
hogy Persia még oly hátra van. Nekünk európaiaknak alig van fogal-
munk azokról az akadályokról, melyekkel a reformator persa király-
nak meg kell küzdenie. Persia korlátlan monarchia és a sah min-
denható, szokták mondani. Ez azonban csak elméletben igaz, mert
a gyakorlati életben a sah kénytelen a közvéleménnyel számolni
és minden újításnál tekintettel kell lennie a hatalmas papi osztály
által befolyásolt nép hangulatára. Reformtörekvései közben az iro-
dalomról sem feledkezett meg a culturbarát uralkodó és útleírásain
kívül a költészettel is foglalkozott. Mint költő ugyan nem haladja
meg a középszerűséget, de azért elismerést érdemel egyszerű, a túl-
ságos arab cziczomától ment nyelvezetéért. A sah azt tartja, hogy
úgy kell írni, a hogy beszélünk és ki nem állhatja a nagyon virá-
gos, érthetetlen gongorismusnak nevezhető írásmódot, az irodalmi
romlott ízlésnek ezt a torz szüleményét, melyet ott oly sokan még
most is szép irálynak tartanak. Verseiben hű marad a királyok
királya a régi chablonhoz és a bagyományos formában a megszokott
hasonlatokkal panaszkodik kedvese kegyetlenségéről vagy ékes ha-
sonlatokba burkolt kifejezésekkel írja le imádottja kecses alakját.
«Oh te holdarczú, száz olyan rabszolganőd van neked, mint a péri.
Kecsés járásoddal megszegyened a fogoly madarat. Sohasem ha-
sonlítom én arczodat a holdhoz, mert az én szememben szebb vagy
te a holdnál. A lakomának napja és minden seregnek szultánja
vagy. Méltó vagy a koronára és diszt kölcsönzöl az övnek. Te
nálad rabszolgáskodni jobb az uralkodásnál. Lábadat csókkal illetni

kellemesebb a korona-viselésnél.»¹⁾ A bort és a borivást dicséri cynikus modorban egy másik versében: «Mint a paradicsom kertje, olyan a mi társaságunk ebben a tavaszi időben. Kelj fel csapláros és hozz egy ital bort. Olyan bort hozz, mint a veres rózsa és a gránátalma magja. Olyan legyen az az ital, mint a szerető szíve vagy a szépség arca. Tiszta legyen az a bor, mint az istenfélő bölcsek szíve és oly keserű, mint a képmutató, a ki a bazarban térdel. Meddig szenvedjek, türjek, mint fogoly a világ kezében. Meddig gyötörjön engem te miattad a búbánat.» Az esőhöz hasonlítja a szerelmi bűban hullatott könnyeit. «Úgy esik az égből az eső, mint az én könnyeim. Megirigyeltem a földre hullását. A mezőnek nem volt szüksége az eső vizére ott, a hol, mint a hegyi patak, ömlik pilláimról a könnyem.» Az obligát képzelt kedves szépségét így írja le egyik versében: «Van nekem egy az égen levő holdnál szebb bálványom. Két hajfonata olyan fekete, mint a galamb vére. Két szeme az emberek csábitója és igézője. Szemöldökei a világ ölői és vérontói. Bájai, szépsége és szívhódítósa nélkülözhetővé teszik neki a dísz és cziczomát.»²⁾

Imádottjának kaczerkodását a szokásos kifejezésekkel raj-

1) ای روی ماه تر ا صد بنده همجو پری
در رفتن تو رسد خجلت بکبک دری
تشبیه روی ترا هرگز به نکند
زیرا که در نظرم نیکو تر از قمری
خور شید بر مگهی سلطان هر سپهی
شا یسته کلهی زمینده کمری
پیش تو بنده شدن بهتر ز یاد شهی
پای تو بوسه زدن خو شتر ز تا جوری
2) بنی دارم از ماه گردون نکو تر
دو زلفش سیه لب چو خون کبوتر
دو چشمش نش جادوی و فتان مردم
دو ابروش قتال و خو تر یز کشور

zolja: «Miért rabold el a szívet és rejtéd el arcodat? Mi okból ölsz és szomorítsz engemet? Ha nem állsz lesbe, hogy megöljed szeretődöt, akkor miért feszited ijjad idegére szerelmes pillantásod nyilát? Ha a sebzett szívek balzsamára gondolsz, minek bontod ki mosusz szagú fekete fürteidet? Elég, hogy szívem kaczer tekintet nyilára vágyik. Miért vonod meg szívemtől ezt a nyilat?» Saját személyére vonatkozó dolog vagy czélzás alig van Nasr ed-Din verseiben, csak egy pár versében említi meg a végsorokban, hogy a vers írója koronát visel. «Oh te, a kihez hasonló szépségű dolog nincs a világon. Nincs olyan sudár fa, mint a te sétáló cziprusod. Testemnek nincs az a szerencséje, hogy nyiladdal meglőjed (a szerelmes pillantás a nyíl), véremnek nincs az a becsse, hogy vele bemocskoljad kezedet. Nem vágynak az éden kertjére azok, kik te melletted lehetnek, mert nincs jobb hely a világon oldalodnál. Arcodat, mely olyan mint a hold, mindig fátyol borítja. Mióta téged kiszemeltelek, behunyom a szememet, hogy ne essék tekintetem a többi szépekre. Nem láttam ugyan még arcodat, de azért elégedett vagyok, mert senki sem volt szerencsés arcodat látni. Ha lábaiddal taposod ezt a verset, jól teszed, mert egy fenséges király verseinek vagy az olvasója» (zi ankih h'anendeh es'ar sah valái).» A kedvesének távolléte által okozott búbánat ő neki is a legtöbb tárgyat szolgáltatja. Visszaidézve emlékezetébe kedvese vonásait így kesereg egy helyen a koronás költő: «Egy napon kedvesemtől való távollétem kinja fogta el a szívemet. Eszembe jutott az az arc és az a ragyogó rubint. Az a narcisz szem és az a cziprus termet. Az az íj görbeségű szemöldök és az a két fénylő hajfonat. Két hajfonata alatt száz bodor hajfürt van elrejtve. Száz szempilla nyíl van szemöldökei alatt lövésre készen a szerelmesek szívei ellen. Mikor ezt elgondoltam, szenvedélyből felugrottam helyemről, jöllehet ezer tulajdona közül csak egy-kettő jutott eszembe.» Hasonló szellemben szól egy másik négy soros versében: «Távolléted szomorúságot és bánatot hozott én reám. Ha téged nem látalak, a perit is ördögnek nézem. Ha még egyszer csak egy pillantást is vethetek reád, eleget láttam mind a két világból.» Az önfeláldozó szerelmes hangján beszél egyik négysorosában: «Ha a mi imádottunk va-

ز خو بی در عنای و د لید پری
نه محتاج زیب و نه محتاج زیور

dászni jön, egyszerre lábai elé dobjuk lelkünket. Mit sem tesz, ha tél van is, a jég meg a hó idénye, ha eljön a szeretőm, egyszerre tavasz lesz az nekem.» A szerelmi mámort a szokásos modorban énekl meg egyik ghazeljében: «Elvitte szívemből a türelmet ambra illatú hajfürtje. Czukor édes rubintja (t. i. ajka) elvette az eszemet. Miért önt czukrot és édességet a szájából? Miért támad színezüst a czombjából? Ha a város szent embere meglátja a te hold arczodat, ezen túl a te szemed előtt fogja végezni imádságát.» Ilyen fellengző hasonlatokkal isteníti imádoztja szépségét: «A világ kezdetétől fogva szépnek teremtették az angyalok (melá'ik) porodat, csak az a kár, hogy vasból alkották a szívedet. Mindenütt vagy és még se tudjuk, hogy hol vagy, kedvesem. Imádóid nem jutottak még el lakodba. A szerelmesek szívének jól esik a te látásod. Nincs máshová útjok, csak a te vendégségedbe. Szeretőd lelke ambra illatú hajfürtöd áldozata. Imádóid szeméinek gyógyszere a lábad pora. A feltámadás napján magánkívül lesz elragadtatásában a világ, ha szerelmet növelő arczodról lehull a fátyol. Minden szívben helyed van neked, de úgy látszik, mintha az én rommá lett szívemben szűk lenne számodra a hely.» Szereti a kissé 'Omer Hejjám zamatú panaszos versekben tolmácsolni a képzelt szerelmi bánatot: «Ha nem volna meg a tűzimádók rombadólt épülete a koresma képében, ennek a balsorstól sújtott szívnek nem lenne fészke, nem lenne lakása. Oh uram, mi az oka, hogy kedvesem vendégségében én vagyok egyedül a boldogtalan idegen. Ha nem találkozna bűnös a feltámadás napján a világon, nem gyakorolhatná a világ ura a megbocsátás érnét.» Még cynikusabb modorban nyilatkozik egy másik helyen: «Rajta, szép arczú csapláros, részegíts meg a tiszta borral. Mutasd csak fekete szemeidet, hadd részegedjem meg tőlük, hadd legyen korbely. Nagy Sándor és Hider prófétaként nem járom én be a sötétség birodalmát. Abból az élet forrásából nedvesítsd meg az ajkaimat. Mivel tudom jellemedet, nem is számítok kegyedre. Kegyelemből egy napon tégy nekem szemrehányásokat.» Szenvedélyes vadász létére vadászatairól is megemlékezik verseiben Naşr ed-Din: «Ma lóra ülve vadászni a hegység felé nyargaltam. Oly sok fürj akadt a sólyom karmaiba, hogy megölésük szinte elfárasztott.» Néha a «Királyok királya» is ír gúnyolódó, élcelődő verseket, így például meshedi zarándoklásakor ezt a gúnyoros dícserverset mondta a tudós orvos költőre, Hekim el Memálikra, kiről már volt szó:

«Oh Hekim el Memálik, te szultán vagy, kinek szolgája lehetne Lokmán. Leghíványabb inasod neked Plato. Te hozzád képest tudatlan Aristoteles, de azért nem titkolom én el a világ előtt bölcsességed tulajdonságait. Ha Törökországba viszik könyvedet, olyan mintha kőmenyt vinnének Kermánba ¹⁾ (annyi, mint vizet hordani a Dunába). Ha megfogod a beteg ember üterét, a ruhaszegélyedbe kapaszkodik az majd a feltámadás napján (azaz mindenki meghal, kit te gyógyítás alá veszel). Ha szegény beteget gyógyítsz, nem különbözteted meg a füleket a fogaktól. Ha sáfránt adsz is be, sirva fakad az, a ki reggeltől estig folyton csak nevetett. Ha össze akarod törni a mozsárban a gyógyszert, az üllöhöz nyúlsz mozsártörő helyett. Sótartalmat keresel a czukorban. A gyomor szárazságát keresed az illatos fűtől. Ha valakinek az arca fáj, allóvettel curálod. Minden gyógyszernél, melyet beadsz, a betegnek szüksége van a koránból jövődölesre. Ha nem tudsz segíteni valakin, az ördögtől kérsz segítséget. Ha kezed alatt meggyógyult a beteg, akkor annak kétszer adott életet az Isten (t. i. a te gyógykezelésed egy a halállal). Ha te lennél az egyetlen orvos, két-három év alatt egy ember sem maradna Iránban. Ilyen csodálatos egy Platont kell, hogy hálából a sah dícsérjen.» ²⁾

شهر یست متصل بفارس شاید که در دیگر بلاد ایر ¹⁾

ان زبیره سیاه از کرمان میرفته باشد. 213. l. Giját el

ای حکیم الممالک سلطان که بشاکردیت سرد لقمان ²⁾

ای فلاطون ترا کمینه غلام ای ارسطو بنزد تو نادان

لیکن اوصاف حکمتت زامن نکم بر جهانیان پنهان

نسخه ات را چو میبرند بروم زبیره گوی برند بر کرمان

گر بگیری تو نبض بیماری روز محشر بگیری دامن

گر معالج شوی بمسکینی ندهی فرق گوش از دند ان

زعفران گر دهی بگریه شود انکه بودی بصبح و شب خندان

خواهی از داری نهایی سحق جایی هاون بیابری سندان

اثر ملم خواهی از شکر خشکی معده جوی از ریحان stb.

Az ismertebb Kágár családbeli költőkhöz, kik a Naşir ed-Din ærában fölléptek, tartozik Ihtisám el Mulk, ki a hidsra 1274-ik évében, a mi idôszámításunk szerint, 1857-ben született. Atyja, Ferhád Mirza, ki 'Abbás Mirzának, Mohammed sah testvérének, volt a fia, maga is költő volt és oly meglepő nagy könnyűséggel verselt, hogy egy alkalommal egy éjjel huszonnyolcz elbeszélésből álló költeményt írt, melyben minden mese más-más betűre rimelt.¹⁾ Ihtisám el Mulk, családi nevén 'Abdol 'Ali, igen gondos, természetesen keleti nevelésben részesült. A legújabbkori persa költőkről szóló Tedkerekh Naşiriben maga írta meg életrajzát. Ez az önéletrajz igen érdekes, mert a költő saját szellemi fejlődéséről és irodalmi izléséről is szól benne. Miután megemlékezett atyjáról és családi összeköttetéseiről és elmondta, hogy ő könyveiben 'Abdinak nevezi magát, mely név gyermekkori neve volt s melyen az uralkodó király is hívja őt, így szól neveltetéséről: «Dicséretes jellemű atyám hat éves koromban tanulásra fogott és egy tudós mesterre bízott. Anyanyelvem tanulását a többi gyermekeknél előbb befejezve, az arab és egyéb irodalmi tanulmányokhoz fogtam és mindazt, a mit csak tanítóm jónak és nem feleslegesnek tartott, az idevágó ismeretekből gyorsan elsajátítottam. Sok arab példabeszédet (emfál) és költeményt olvastam. A korán helyes olvasásának és az arab szövege hibátlan kiejtésének tudományát (ilm ol tegvid ú tertil) magamévá tettem. A koránt szép kiejtéssel olvastam és szememnek frissességét mindig ama jól szerkesztett dicséretes szövegnek olvasásában találtam és közel tízezer sor commentart írtam Ibn Hisám nehez helyeire.²⁾ A legtöbb tudományt azalatt a hét év alatt tanultam, mikor atyámmal távol voltam a székvárostól. — A fővárosba jövetelünk után több tudományt és néhány külsországi nyelvet is kellőleg megtanultam, sőt még a természettanban is szereztem magamnak jártasságot. De mindig másra vágytam és ezek a tudományok nem elégitették ki benső kívánságomat,

¹⁾ Meğma' el fuşeha I. köt. 47. l.

و قرآن را با لہان خوش قرأت کردم و قرۃ العین خویش
را همواره در آن ستودہ کلام خجسته نظام میا فتم و نزدیک ۷۰
ہزار بیت حواشی بر مشکلات معنی ابن ہشام بنو شتم
Tedkerekh Naşiri.

mint a költő mondja: «Szívünk mást keres és mi más után járunk». Ez a kívánság, azaz jobban mondva, belső szükséglet, a vallás volt.

A persák szokása szerint vallási vezetőre (mursid) volt szüksége. Önéletrajzában aztán hosszadalmasan elbeszéli, hogy mikor atyját Siráz kormányzójává nevezték ki, a paradicsomi szépségű tartományban (gennet teráz) egy ritka jelességű bölcselővel ismerkedett meg (filsúfi dānā . . . kih nādireh i rúzgar i h'is est). A bölcsnek nevét nem mondja meg és valószínűleg csak a hatás kedvéért beszél a vallási vezető kereséséről. Őt évet töltött Sirázban atyja mellett. Visszatérve a fővárosba, a bölcséleti és theologiai tanulmányok mellett a költészetet kezdte művelni. «Kora ifjúságomtól kezdve, úgymond, nagy hajlamom volt a kötött beszédre. Ebben az irányban is buzgólkodva, több mint tízezer verset (úgy látszik a tízezer kedvenc száma volt a költő-hercegnek, mert Ibn Hisám művéhez is ennyi sorra menő magyarázatot írt) az arab és a persa költők műveiből véstem emlékezetembe. A költők műveit egész terjedelmökben tanulmányoztam. Azok közül természetemmel leginkább megegyezett és nekem legjobban tetszett Naşir Hosrev, úgy, hogy soha költő nekem úgy nem tetszett és izlésemnek úgy meg nem felelt, mint ő.» Firdausit is, kinek művét hatvan ezer kifuratlan igaz gyöngynek nevezi, előszeretettel tanulmányozta. Kedvenc költői voltak még Farrahi és Mas'ud Selmán.¹⁾ Önéletrajzásának végén büszkén mondja az író herceg, hogy harmincz éves kora daczára megnyerte uralkodója bizalmát, folyton az udvarnál van. «Jóllehet én még fiatal vagyok, így végzi autobiográfiáját, de azért jót, rosszat sokat tapasztaltam és mint a költő

واز آن میان مرا با لطیبع رغبتی کامل بسختنان استاد بزرگوار شاد
ناصر خسرو علوی رحمہ اللہ بود کہ هیچ کلام بنزدیک من آن
وقع و خطر نداشت و ذوق من آن چاشنی نمی بخشید و شا
ہنا مہ ملک الکلام استاد فردوسی طوسی قدس سرہ را کہ شصت
ہزار مرورید نا سفتہ است و سخنا نی است کہ دیاری بدان
مشابہ نگفتہ بسیار میخواندم و دوست میداشتم

Tedkerekh Naşiri.

Neváb valá Mir Aħor, a főlovászmester ő fensége, mint csaknem minden magasabb rangú jól nevelt persa a költők közt foglal helyet. Persiában ugyanis minden tehetségesebb udvaronc alkalmi verses üdvözetekkel igyekszik urának magas tetszését kiérdemelni. A miniszterelnöktől le az utolsó kamarásig (pishīdmet) mindenki siet valami alkalmi költeménnyel kedveskedni a «világ urának», a hogy a persa királyt nevezni szokták magasztaló verseikben az udvari poéták. Persiában különben minden művelt ember egy kicsit költő, már a tisztán irodalmi nevelés, mely a tudományok helyett csak a költészettel ismerteti meg a tanulót, erre az útra tereli a tehetségesebb ifjat. A főlovászmester, mint már czime is, «Neváb valá» mutatja, fejedelmi vérből származik. Atyja Moħsin Mirza, azaz herceg, kit Sultáni disznévvel tüntettek ki, szintén főlovászmester és költő volt.¹⁾ Moħammed Ĥuseju herceg, mert így hívták Mir Aħort családi nevén, egy Teherán környékén fekvő faluban született, 1842-ben. Atyja, fiának jövőjét biztosítandó, gyermekkorában beszerezte őt az udvarhoz apródnak, hogy az a királyi fenség körüli szolgálattal ügyesedjék és az életrajz-író kifejezése szerint «erőssé tegye a jelesség markát». Őt évet töltött apród minőségben az udvarnál, később atyja mellett helyettes főlovászmester lett s annak nyugalomba lépése után valóságos főlovászmesteri rangra emeltetett. Hivatalánál fogva Naħr ed-Dint mindenüvé követte vadászati és egyéb kirándulásaiban. Többnyire alkalmi verseket írt és nagyobb terjedelmű mesznevit nem ismerünk tőle. Elég találóan jellemzi egyik versében az életet, természetesen a divatos pessimismus szempontjából nézve azt. «Az egész élet csupa bárcsak lenne és ha lennében mult el. A szájpadrás keserű lett a cukor reményében. Soká váratott magára ez a teli hold (a szerencsét érti a teli hold alatt) és nagyon is sietett lenyugodni ez a hold. Lombtalan galy a világ, azért nem szedett senki még a levéltelen ágról gyümölcsöt.» — A királyok királyát egy alkalmi üdvözetben így isteníti: «A te küszöböd körül forog folytonosan az ég és egyre azt hajtja, hogy nekem az engedelmeskedés, a királynak a parancsolás a dolga. Ha Khákán a te udvarodnál elnyerhetné az ajtónállóságot, az ajtónállóságért szívesen odaadná királyi méltóságát. Ki beszél a te jótékonyaságod mellett Ĥatim

¹⁾ Genģ Šajegán 58. l.

Tái bőkezűségéről? Hogyan beszélhet valaki, ismerve a te igazságosságodat, Nuširvān igazság szeretetéről? Lándzsád hegyére teremtette az Isten ellenségeid lelkét, mert ha megrázod a lándzsádat, megrezen az ellenség lelke. A mint megpillantja az ellen ijjadat és nyilatad, szemhéján minden szempilla azonnal nyíl-hegygé válik. A győzelem szájában a te kardod a nyelv, mert annak lehet köszönni, hogy az ellenség testéből kiválik a lélek.» A hagyományos modorban dicséri születése évfordulója alkalmából a prófétát, kit csaknem Istennel helyez egy rangba, azt állítván róla, hogy már a világ teremtése előtt létezett. «Az, a kinek meg volt már a létezése a semmiség előtt (pīš ez 'edem), a semmiségből a mai napon a földre jött. A teremtmény megtudta, hogy mi volt szándéka vele a teremtőnek. Maga Gábor arkangyal üdvözölte őt. Az Isten kegyelmének csodajele ő az emberiség számára. Az egész világ erkölcsösségének ő az oka. Kiosztója a pokolnak és a mennyországnak Ebulkāsīm (szójáték a próféta kunjátával, mely szó szerint annyit tesz, hogy a kiosztó apja). Az isteni adománynak ő az adományozója, a teljesen dicsért. A mennybemenetel éjjelen közvetlenül értekezett, beszélt ő az Istennel és hallotta annak szavát.» Mint igazi született udvaronc, ki gyermekkorától fogva folyton az udvarnál tartózkodott, nem ismer nagyobbat a király kegyénél és elismerő szavánál. Naħr ed-Din valamennyi születésnapjára írt egy-egy obligát köszöntő verset. Egyik ilyen alkalmi költői termékében így magasztalja hatalmas urát: «Dicsőség és dicséret a magasztos teremtőnek, hogy a rejtett kegyelmet (a saħót érti a kegyelem alatt) felszínre hozta. Kegyességének bizonyítéka a királyok királyának ünnepe. Bizonyosságul ne kívánj egyebet. Ismerd meg az Istent és az ő árnyékát. Ez Irán fejedelmének a lakomája. Olyan nagy lett az ő (t. i. a saħ) igazságosságából a biztosság, hogy nem is jut eszébe a farkas a juhásznak. Olyan nagy lett kormánya alatt a jóllét, hogy még a bagoly is csak álmában lát romot.» Egész Persia, a fővárost sem véve ki, tele van omladozó épületekkel és elhagyott romokkal és így a költő állítása, mint homlokegyenest ellenkező az igazsággal, nem nélkülözi a nevetségést. Az előkelőbb jelenkori persa költők közül számosan az örökös tömjenezés és hízog magasztalások által elkábítatva, magukat világra szóló jelességű költőknek képzelik. Hogy mennyire mehet ez a túlságos magas véleményük önmaguk felől, erre

jó példa az igen középszerűen verselő Emin es-Sultán, családi nevén Mirza Esger Hân, ki ilyen, az «Exegi monumentum»-ot messze felülmúló önérzetes dicsőhymnust zeng önmagának. «Nem mondom én, hogy szóismerő (ékesszóló) vagyok, hanem azt mondom, hogy lélek vagyok a szó testében. Nem Hâkâni vagyok én, hanem azt mondom, hogy Hâkân (fejedelem) vagyok a szó birodalmában. Az emberek jelessége a beszélő tehetségben rejlik, a beszéd jelessége az én divánom (költemény-kötetem). Nem a költemény-nyel büszkélkedem én, hanem azt jól tudom, hogy a vers kérkedik velem. Nem csupán a kötött beszédben remekélek én, hanem az összes tudományok terén jeles vagyok (szó szerint nem csak a szóban vagyok én mértékes, hanem az összes ismeretek mérlege vagyok). A böleletben Avicenna irigyeltje vagyok, sőt a mi több, az összes görögök irigykednek reám. Az ég és a csillagok tanában magam mester és a szelek ura vagyok. A nyelvtudomány és a nyelvtan terén van érvem és bizonyítékom, úgy hogy én a magyarázat forrása vagyok. Nem vagyok orvos, de Messiás lehelletű vagyok. Nem böles, hanem maga Lokmán vagyok. Nem mindig költök én verset, hanem csak akkor, mikor ibletett mámoros vagyok. Minden jótékonyágom, jelességem és kitűnőségem mellett olyan nekem az élet, mint a börtön.»¹⁾

Költeményei nem igen igazolják fellengző öndicséretét, többnyire csak a szokásos modorban, a közhelyekké vált hasonlatokkal ékesíti versét. «Eljött az ősz és utójára öltözött szép ruhába a kert. A gyülekezet (a virágokat érti) a rózsáligettől elbúcsúzni öltött díszruhát magára. Felhangzott minden oldalról a csalogá-

بلکه در قالب سخن جانم²⁾
که بمملکت کلام خاتم
شرف ناطقه است دیو انم
فخر شعر ازمن است مید انم
در تمام علوم میز انم
بلکه رشک تمام یو نامم
من خود استاد و خواجه زبکاتم
stb.

من نگویم که من سخند انم
من نه خا قا نیم ولی گویم
شرف آدمی بنا طقه است
نه بشعر است افتخار مرا
نه همان در کلام موزونم
در حکم رشک یو علی سینا
در علوم سماویات و نجوم

nyok keserves panasza, hogy mily kár, hogy már itt az ősz és elhervadt a rózsza.»

Esger Hânnál jelentékenyebb költő a legújabb irói nemzedékből Debir el Mulk. Debir el Mulk, tulajdon nevén Nagr ullah Hân, eleinte a külügyminiszteriumban működött és mint diplomata Európában is többször megfordult, később a belügyminiszteriumban nyert alkalmazást, hol jelenleg mint Nâib szerepel. Debir el Mulk a tanultabb persa költők egyike, ki hébe-hóba arabul is verselt. Egy alkalommal ezt a rögtönzött arab verseeskét mondta egy arab ifjúra: «Meglőtt engem szempillája nyilával szemöldökének íjjáról és szívem fődve van minden nyiltól a szemöldök nyilán kívül. A sebét begyógyítja az egyesülés éjjele, mikor az egyesülés minden akadály nélkül lesz.»¹⁾

Persa verseiben nincs semmi érdekes; Debir el Mulk egészen hű a bevett szokáshoz és sok száz verssorból álló költeményeiben nincs egy szikrája sem az eredetiségnek. A bort és a szerelmet énekli meg több költeményében: «Éjjel van, az egész társaság már részeg és a boros pohár van a kézben. Fel kell használni a perczet, mikor mentve vagyunk a vizsgálódó szemtől. De mit ér ez édesem, ha az ég irigységből nem zárta rá a napra az ég kapuját. Vámik és Adrának története azonnal ténynyé vált, mihelyt szerelmednek nyila a mámoros szívébe fúródott.» A sahra egyszer ezt a rögtönzöttet mondta: «Oh te, ki úgy használod pányvádat a harcban, mint Rusztem (tehten). A lakomakor a szépek mind a te lábaidhoz rakják le a lelkuket. Szürkéd által fölvert portól poros lett a hold arca (pur hâk sudek rûi meh ez pûjeh i hinget). Paripád patkójától csupa hold lett a föld.» Még az önmegtágadás, az önzetlenség magasztos erényét is viszonyba tudja hozni a sah iránti köteles engedelmisséggel. «Tegnap ezt sugta fülembé: Serûs, térj magadhoz és hallgasd meg tanácsom. Ne légy büszke arra, hogy a sahot szolgálod és ne tedd magadat tönkre. A királyok a proféták útját járják és szegénységgel törlik ki a szolgálak hibáját.

رما ني بسهم الجفن عن قوس حاجب¹⁾
و قلبي مجن السهم من دون حاجب
جر احة تلتم ليله و صله
اذا كان الوصل من غير حاجب

A próféta kifurta a szegénység és dicsőség gyöngyét (nebi durr el fakr ve fahri bisuft). Letörölte kedélyünkről az aggodás porát. Ne keress jót az önzésben. Isten árnyékánál keress kegyelmet, mert az önzés bűn; oh te hívő, csak az Istenre nézz tehát és légy engedelmes és hű a királyhoz.*

Edib¹⁾ a Naşr ed-Din aera egyik legújabb költője, még inkább udvari poéta, mint az előbbi, ki mint diplomata szolgált a sahot. Edib, azaz 'Abdol'ali Han már származásánál fogva udvari embernek volt kijelölve. Atyja, Hāgī 'Ali Han, a legfontosabb hivatalok egyikét töltötte be az udvarnál, mert ő a ferrások (hajdú-félék) főnöke volt s mint ilyen, a főkamarási méltóságot (Hāgīb ed-Da'ület) viselte. Edib az udvarnál nőtt fel és nem lehet csodálni, ha nem írt egyebet magasztaló verseknél. Ez ugyan nem róható fel bűnül Edibnek, mert alig van a század persa költői között olyan, kinek ezrekre menő verssorokból álló divánjában a költemények nagyobb része a šahinšah dicsőségének ne volna szentelve. Ez az örökös bókolás, erőltetett hizelgés az, mely európai emberre nézve úgy megnehezíti a modern persa költészet elvezetését. Edib, mint Ka'anī Serūs és mások, a jobb modern persa költők sorából, elég ügyesen tudja megeleveníteni a panegyrikus költészet hervadt virágait. Így egyik költeményében a szomorkodó szerelmes panaszát alakítja át a sah eulogiumává. «Mi hibát követtem el, hogy felém se tekintesz? Irántad érzett szerelmemben a hűségnél egyéb hiba nincs. Az égen is áthatol az én panaszom jaja, de mi haszon belőle, ha nincs neki a te szivedhez útja. Szívszűrő tekinteted törökje elől nincs másutt menedékem, csak a te hajpánczélad alatt. Utadon igazságot kérők ülnek. Te neked büszkeségből nincs egy pillantásod az igazságot kérő felé. Ne vond meg tőlem te felhő a jótékonyság cseppjeit, mert nincs nálam levéltelenebb fű a kertedben. A föltámadás napján, mikor a szerelmesek bűneit kérdezik, a te hajfürteiden kívül nem lesz más fekete folt a nevemen. A sóhajok napján biztos lehetsz felőlem, mert az én fájó szívemnek még sóhajra sincs elég ereje. A pornál alább való vagyok (zi hāk h'arterem), de azért elégedett vagyok, mert ellenségemnek, mint magamnak nincs semmi rangja, kitüntetése az udvarodnál, a hódítások és a segítség birtokosáénál, Naşr

¹⁾ Megma' el fuşah II. köt. 58. l.

ed-Din sahenál. Nincs egy országnak sem oly jeles királya, mint ő. Ajkaimról vette el a szót Hāfiz, midőn így szólt: «Küszöbödön kívül nincs számomra menedékhely a világon.» Az újabbkori persa költők művei közt megemlítést érdemel egy furcsa kis műe-posz, melyet egy 'Aziz ed-Din nevű indiai mohammedán írt. Az époszban egy igen modern tárgyat, az 1877-iki orosz-török háborút éneklí meg a szerző. Nyelvezete elég választékos. A bevezető fejezetben Viktória angol királynőt, mint India császárnőjét magasztalja, igazi keleti modorban sorolva föl erényeit. «Adj ég esőt, újítsd meg a földet. Te föld növeszd fel az ég felé a szőlővesszőt. Adj oh te kegyosztogató (a felhőt érti) a szőlővenyigének erőt és minden vesszőről növelj fürtöket. Hadd préseljen abból a földmívelő mustot. A nap melegével aztán a mustból csinálj bort, hogy folytonosan kedvében járv a királyok királyának, a böles Viktóriának, kit valóban megillet ez a méltóság. Az ő igazságossága olyan viruló, virágzó, és viggá tette Indiát, mint a virágos kert. Olyan nagy birodalmat adott neki az Isten, mint a milyen nagy az ő erkölése. Mint szerencséje, oly magas a palotája. Nem sir senki más az ő uralma alatt, csak a felhő. Nem panaszkodik ott senkinek a szíve, csak a ruhábé (egy persa hangszer). Sem a szélvész nem rongálja meg ott a rózsát, sem a rózsza nem repeszi meg a csalogány szívét. Mert igazságosság- és méltányosságból áll az ékessége, azért a többi fejedelmeknél magasabb az ő rangja. Az egész világ ő alatta a jóllét borát izleli, azt mondanád, hogy az ő korszaka a pohárnak is az idénye. Az ég az ő bölesőringatója, a föld meg a bölesője. Trónörököse a walesi herceg. Magasrangu tudomány kutatók, kik az ő nevében ülnek a karszéken vagy a szószéken, mint a csillagok, úgy környezik őt, egy igazságot szolgáltató gyülekezetté alakulva, mely ő vele együtt mozditja elő az ország javát (a parlamentet érti). A kormányzó, ki mint uralkodó szerepel, a császárnő nevében gyakorolja a hatalmat. Ha a kormányzó hold, akkor ő a fényes nap. India királya csak az ő vezírje. Tündérezu hölgyek szolgálják ki őt. Az ő szolgálja a mozgó égbolt. Az öreg év is csak neki szolgál. Ki volna oly merész, hogy vele szembe szálljon? Tengeri serege (a hajóhadat érti) tüzet vet a vízbe és a madár meg a hal egyaránt megsül a tengerben

²⁾ قيصر نامہ 1879 a Nizāmi-féle nyomdából 64. l. könyomatban.

(valószínűleg a torpedóra czéloz). Eszével igazta le a világot, mert elméje a kardnak a munkáját végezte. Meghódolt neki Hindosztán, mert az ő napja árnyékában van neki helye. Megszüntette a régi szokásokat és kiszakította tövestől a visszaélés pálmáját. Az ő uralma alatt elaludt a lázongás tüze és nem égeti meg többé férje haláláért a hindu nőt. Az embertelenség és a babona megszűnt az ő korában. A rádsák lemondtak a leányölésről (zi dohter küsi rái rájan gudest). Nem látsz olyan földet, mely művelés alatt ne volna és olyan viruló lett India, mint az éden kertje. Minden város főiskolákat alapított, a melyek által terjesztett fény eloszlatta a sötétséget. Mindenütt kórházakat építettett és általuk megvetette a jó egészségi állapot alapját. Egy másik csodát, a táviridát is behozta, melyet ha magam nem láttam volna, mesének tartanék. Egyik várostól a másikig sodronyt feszítettek és a szó megtalálta az egyenes utat. Keletről nyugotra hidakat és vasutakat is készítettett. stb.¹⁾

Viktóriának, mint India császárnőjének magasztalása után a török szultánt dicsőíti lehető legfellengzőbb modorban. «Zavarban vagyok, hogy minek nevezzem a királyt. Néha napnak, máskor holdnak mondom. De ki látott a holdnak fején koronát? Hol van a napnak oldalán szablya. Ha a hold az égen a naptól kölesönzi sugarait, akkor az ő (t. i. a török szultán) szive az Istenség fényétől ragyog. Konstantinápolyban van a székhelye, a legmagasabb eget veri a szerencséje. Gyorsan, minden szolgálatra készen övezte körül derekát az ég, mikor elfoglalta 'Abdul Megid trónját. Szerencsés évnék mondta az angyal trónralépése idejét, te azt mon-

¹⁾ شهنشاه فرزانه و کتوریا
که آمد شهنشاهی اورا سرا
ز عدل و بی اقلیم هند و ستان
بود خرم و سبز چون بوستان
چو خلقش خدا داده ملکش و سبوع
چو اقبال بار گاهش رفیع
نگرید بعهدش کسی جز سحاب
ننا لد بدورش دلی جز ریاب
stb.

danád, a nemes székében találta föl a helyét. (Szójáték a megid arab szóval, mely nemest, dicsőségest jelent és elődjének a nevével, mely annyit tesz, hogy a nemes szolgálja természetesen a nemes a szultán nevében Allah egyik szép neve.) A császári trónra tapos a lába, de a világ szívében van az ő helye.»¹⁾

A háborút megelőző törökországi belzavarok leírását egy Nizami hatása alatt irt elmélkedéssel kezdi a szerencse állhatatlanságáról és a végzet irigységéről panaszkodva. «Mivel, hogy nem maradhat egy állapotban a világ, azért nincs semmi tartós a világon. Éjjel nappal felváltva napot és holdat hoz elő. Eleget hoz elő ezekből a fehér és feketékből. Egyet király módra a trónra ültet, a másiknak meg a pusztá földön veti meg az ágát. Sir boszszúságában, ha boldogulást lát, és nevet örömeiben, ha búsulót láthat. Mintha bagoly természetű volna ez a vészthozó ég, hogy egy országban sem tűr meg jóllétet és virágzást. Csak az emberek kinzására van csillagokkal ékítve az ég. Vigyázz, mert ez egy skorpióval teli ház.» Az orosz czárt, ki az oszmán birodalom lázongó alattvalóit védelmébe

¹⁾ مرا هست حیرت با حوال شاه
کهی مهر میگویمش گاه ماه
کجا ماه را هست افسر بسر
کجا تبع خور شید را بر کمر
کند ماه گر از مهر کسب ضیا
دلش هست روشن ز نور خدا
بقسطنطیه پای تخت او
بچرخ برین تارک تخت او
فلک بهر خدمت کمر چست بست
که بر تخت عبد المجید او نشست
ملک گفت سال جلوس سعید
شدش جای گوی بعرش مجید
باورنگ شاهنشهی پای اوست
ولی در دل عالم جای او ست

veszi, így jellemzi: «Az oroszok császára Sándor (az eredetiben angolos ejtés szerint Elegzender), ki mindig világhódító volt, jóllehet birodalmának *k* betűje maga a Káf hegység (szójáték az iklím birodalom szó betűivel) és *m* betűjének karikája maga az égen levő hold. Annyi vért ontott ki már az ő éles kardja, mintha csak Csengiz Khan lelke szállt volna a kezébe. Mindig Törökországra fente a fogát, de azért ez ideig biztosságban volt tőle a török birodalom. Egyszer Persiával hadakozott és a harc után megint összebékült. Mászor a bokharai fejedelem seregét tette tönkre. Te azt mondanád, követ tört össze kövel. Mikor megtudta, hogy a török szultán ellen felázadtak alattvalói, gyorsan a szerződészegésre övezte körül derekát, nem a frigyét, hanem a világ szívet törte akkor össze.»¹⁾ Csataleírásaiban sok helyen igen virágos irálylyal él, többek közt így írja le az orosz-török háború kezdetét: «Két Gemsid mozgósította egyszerre a seregét és a vérontásra készülve eldobta a poharat. Két Nagy Sándor az élet forrását vérrel töltötte tele nagy hatalommal. Két gyertyatartóban két gyertyát gyújtottak meg, nem lepkéket, hanem házakat égettek meg velök. Két hadsereg indult a bosszúállás csataterére olyan nagy erővel, hogy megmozdult lábaik alatt a föld. Két óriási had jött mozgásba, te azt mondanád, két hegy jött szembe egymással.» A híres plevnai ütközetet igen részletesen elbeszéli, külön fejezetet szentelve az orosz-török háború ezen legérdekesebb csatájának. Mielőtt a csata leírásához fogna, azon sopánkodik, hogy a fejedelmek birásvágya egynéhány tartomány miatt mennyi vérontásnak szokott okozója lenni. «Oh mily kár, hogy

¹⁾ شهنشاه روس الکر ندر بنام
 که باشد بکشور ستانی مدام
 اگر قاف خود قاف اتلیم اوست
 و گر ماه آن حلقه میم اوست
 ز بس قبیع تیزش خونریز هست
 بچنگش مگر روح چنکیز هست
 ز عمری سیه کرده چشمی بروم
 ولی ایمن از چشمش آن مرز نوم

stb. Kalsar Námeh 25. lap.

Gemsid országára vágyva, mindenki vért szomjazó lett a világon. Öldökölni feszítették ki az ijákat. Miért? Ezért az egy pár helysé-
 gért.» Az uralkodók nagyravágyását gáncsolva így folytatja: «Mikor Nimrodon erőt vett kívánsága, az égbe akart menni és istentagadó lett. Ugyan hova akar még feljutni ez a marék föld (t. i. az ember), tűzön vizen keresztül a legalacsonyabtból a legmagasabbig (szó szerint a haltól, melyen a földet tartó bika áll, a halak csillaghá-
 záig simák).» A szultán az orosz hadak közeledésének hírére nem ment ki a táborba. Nem mozdult ki helyéből a veszély hallatára (t. i. hogy az oroszok már a Dunáig jöttek), hanem mint az Igazságos (azaz Isten), a központban maradt. Csupa méltóságból nem ment palotájából a táborba, mert hegy ő, és ugyan mikor mozdult ki helyéből a hegy? 'Abdul Kerimnek parancs ment a császári udvarból, hogy mint fő hadvezér egy oly tüzes járású sereggel, mint a hegyi patak, menjen oly gyorsan a tenger (t. i. Duna) felé mint a tengerár. A szultán parancsára az az elefánttestű (firdausii jelző, Rustem szokásos melléknéve) a Dunába felhő módra esőcseppeket hullató lett (az az oly gyorsan oda ért, mint a felleg). Azt mondanád, hogy maga Gábor arkangyal lett a vezetője és hogy Mózes a Nilus felé vette útját. Megérkezve és fölfogva a helyzet követelményeit, a pusztaságtól a tengerig érő égbenyuló várat csinált a hadseregéből. Úgy elállták a törökök az utat, hogy szinte elszomorodott, elfogódott az orosz czár szíve. A két sereg a két oldalról harcolni kezdett. Két tüztenger jött egyszerre forrásba. Az ágyú és a puska hangjától és golyójától megfutott a sivatag tigrise és a tenger krokódilja.» Az oroszok nagy ügyességgel hidat vernek a Dunán. A törökök meg akarják ebben gátolni őket. «De a harcos csak azt teheti a harc idején, mit a teremtő rendel. Nincs mit félnie a víztől és a haláltól annak a seregnek, melynek a szerencse a barátja.» 'Abdul Kerim hátrálása után az oroszok a költő szerint rabolva égetve nyomultak előre és utjukban mindenütt fosztogatták, gyötörték az igazhivőket. Úgy látszik a Gladstone által jól kihasznált bulgáriai borzalmasságokra céloz az indiai költő, mikor így szól: «Nem szégyenlik magokat (t. i. az oroszok) a Messiás előtt, nem félnek az Istentől, nem röstellik a zsarnokoskodást, nem tartanak a másvilági büntetéstől. Ha hódításuk közben ők maguk így garázdálkodnak, miért keresik, firtatják akkor a törökök hibáit? Maguk pusztítják ezt az országot és mégis lásd az igazságtalanságot, mindezekért

a törököt okolják. Ha ilyen volna a bíró és ez volna az igazság, nem maradna meg akkor sem a világ sem a hit.» Az oroszok elnyomulása által nyugtalanított szultán 'Otmán pasát küldi a czár győzedelmes hadai ellen. «A háborúnak ez a fázisa fölzavarta nyugalmából a török császárt, ki parancsot adott és megírta a fermánt az irnok, hogy 'Otmán a hadviselésben jártas tábornok a palótát cserélje fel a tábori sátorral. A kardforgató törökökből egy hadtörő sereget állított össze a vitéz tábornok. Mindannyian jól értik mesterségöket s mind oly rendíthetetlenek, mint a milyen szilárd erős a hitök. Bő ruhákba öltözött ifjak, kik hamus ruhában tüzet árulnak (a löfegyverre vonatkozik ez a sántító hasonlat). Az ellenség-ölésben rettenetesek, olyanok ök, mint a skorpió és a kígyóval teli hegy. 'Otmán pasa elbúcsúzva a szultántól, lóra ülve oly gyorsan mint a villám, mint a vízen a por és mint a tűzön a víz (čü ber ab hák čü ber átēs ab) Plevnánál termett.¹⁾ A végzet tartotta a kengyelét és a hatalom igazgatta a kantárszárát. Egy erősséget épített Plevna körül szikla kőből, mely még egyszer oly erős volt, mint a közönséges bástyafal. Az az értelmes jeles ember (t. i. 'Otmán pasa) árkot ásatott a romváros körül és vasba s nem aranyba és ezüstbe foglaltatta annak minden útját és utcáját.» A költő, mint látjuk, sziklabástyákkal véteti körül a történelmi rögtönzött földhányások helyett Plevnát, valószínűleg csak azért, mert a háreh sziklakő jól összehangzik a báreh bástya szóval. Hosszasan leírja, hogy hogyan erősítette meg 'Otmán pasa Plevnát mindenféle védművekkel. A sáncczon álló ágyúkat kissé merész hasonlattal az elefántokhoz hasonlítja. «Az ágyú kerekei olyanok, mint az elefánt, az ágyúcső maga meg úgy néz ki, mintha az elefánt ormánya annak hátán nyugodnék.» Az ágyútorkokat valamivel találóbb hasonlattal a pokol kapuihoz hasonlítja. «Te azt mondanád, hogy a pokolnak minden kapuja reggel és este felnyílt a gonoszok számára. Az orosz czár töménytelen hada nagy ágyúzással kezdi meg az ütközetet. «Egy vas falat húztak ágyúból mind a négy oldalról. Az ágyúk úgy kitépték torkukat, mint a barlang, melyből vipera és kígyó mászik ki. Te azt mondtad volna, hogy kifogott tengeri szörnyeket hurczoltak oda. Hasonlították már az ágyút az alvó viperához, elnevezték azt a ve-

¹⁾ A különös hasonlat, úgy látszik, az 'otmán hadsereg erejére vonatkozik, mely a víznek gátat vet és a tüzet eloltja; magától értődik, hogy az oroszokat érti a tűz és víz alatt.

szedelmes jószágot kígyónak is. Tüzet okádnak ezek a kígyó alakúak és úgy elperzselik helyéről a nehéz hegyet, mint a szalmát (bisüzend čün káh kuh girán).» Az orosz hadsereg rohamát Plevna sánczai ellen elég élénken írja le: «Ilyen parancs ment a vezérekhez és a katonákhoz a czártól, hogy egyszerre rohanják meg Plevnát és mint a fakardot (belünch)¹⁾ törjék azt darabokra. Akár örmény volt az a katona akár német (csak az összehangzás kedvéért használja az armenit és germénit szavakat; megjegyzendő, hogy minden idegen nevet angolból vesz át s ezért használja itt az angol german nevet), ördögi düh adott erőt a karjának. Egyformán lépve mellet mellhez, derekat derékhoz, kezét kézhez, sort sorhoz szorosán mentek előre. Minden rohanáskor megiramodtak, minden ugrás és felegyenesedéskor puskával löttek. Egy lépéssel se maradt el egy sem közülök, se meg nem előzte társait, mindnyájan együttmenők, együttrohanók, összetartók. Oly gyorsan rohantak minden felől, hogy a kéz elvesztette a gyepőt és a láb kimaradt a futásból (zi seir). Egy pillanatra sem állapodtak meg a rohamban. A tiszt vezényelt, a katona lőtt. Néha, mint a kígyó a földre lapultak, máskor meg, mint a gyík, a földön csúsztak. Néha görbén, máskor egyenesen ment, akár öreg akár fiatal volt a katona. Egyszer úgy mint az íjj, máskor meg mint a nyíl. Néha kígyómódra összegombolyodva, máskor mint a vár, bástyákat alkotva. Néha egymás után, mint a terhet hordó szamarak, máskor meg egy csomóban mentek hangyák módjára.»²⁾ Mint látható, elég jó leírását adja a rajokban elnyomuló gyalogságnak. A másik oldalról a törökök, 'Otmán pasa serege, készen várta az oroszokat. «Erről az oldalról az engedelmes törökök az Úrnak ügyében buzgólkodva saját vérökkel végezték az előirt mosakodást.» Az oroszok első rohamát diadalmasan vissza veri 'Otmán pasa. A czár szemrehányásokat tesz katonáinak, hogy nem tudják bevenni Plevnát. «A czár egy napon a főhadiszállásra ment

¹⁾ Engünen-Ára Naşiri شمشیر چوبین را گویند

کھی خفته بر خاک ما نند مار
کھی رسته که خم چه برنا چه پیر
کھی حلقه ما نند ماری شده
کھی گرد همچون حصار شده
بی هم روان گاه ما نند مور 37. 1.

sátrából és sorról sorra áttekintve egész seregét minden oldalról, így szólt: Mily kár, hogy ilyen nagy készüléttel, ezekkel a kardokkal, nyilakkal, ezekkel a pánczélokkal és sisasokkal, ilyen karokkal és buzogányokkal nem tudtok semmire menni, Plevna nem sziklakő, nem Bisztún hegye (ezélzás a monda Ferbádjárja, ki Širin kedveért a Bistún hegyet egymaga átfúrta, hogy egy tejfolyamnak szabad útja legyen a szép Širin váráig); miért lóगतjátok le tehát, mint a balta, a fejeteket? Ha az tűz, úgy ti víz vagytok. Rajta, oltsátok el azt a tüzet.» Aziz ed-Din, az éposz szerzője, a Šáh Námeh írójának szokása szerint a nap felkelésének rajzával kezdi csata-leírásait: «Mikor az a chinai uralkodó felütötte a fejét keletről és a világ meghódítására kibontotta zászlóját, nem maradtak meg akkor sem azok a feketék, sem az ő hirnökük (a csillagokat és a holdat látszik érteni ezzel a különös hasonlattal). Letörölték azt a ragyogó fekete színt az ég lapjáról. A két sereg összekeveredett, mint a sebes hegyi patak, úgy rontottak egymásra. Két tüzitenger jött forrongásba. Két fekete felhő kezdett mennydörögni. A két hadsereg, a török meg az orosz, oly arányban állottak egymáshoz, mint a bolygók és az álló csillagok. (A keletiek csak hét bolygót, de számtalan álló csillagot ismernek, ezért hasonlítja a költő a törökök számát a bolygók, az oroszokét pedig az álló csillagokéhoz).»¹⁾ A czárnak a plevnai vereség fölötti haragját és búsulását hamisítatlan keleti stílusban beszéli el. «A czár a hegytetőről, mint a fényes nap, látésövel kezében messziről nézte a harcot. Úgy figyelte meg az orosz és a török szerenese csillagját, mint vizsgálódik a csillagász a csillagvizsgáló toronyból.»²⁾ Eleinte az oroszoknak látszott kedvezni a szerenese:

1) دو لشکر بهم دیگر آمیختند
 چو سیلاب سخت از دو سو ریختند
 دو دریا آتش بجوش آمده
 دو ابر سیاه در خروش آمده
 چه روسی چه روسی دو لشکر بهم

Kaisar Námeh 41. l. چو سیاره و ثا بت افزون و کم

2) شهنشہ بکوهی چو رخشندہ هور
 بکف دور بینی و دیدگی ز دور
 نظر کرد در طالع روس و روم
 فراز رصد همچو اهل نجوم

Kaisar Námeh 44. l.

«Mikor meglátta, hogy a török hátrál és hogy felülkerekedik az orosz sereg, örömeiben hol a czombjához verte a turbánját (destár), hol meg a lábaival tipegett-tapogott a földön. Azon az oldalon úgygolyókat vetett a hadsereg, itt meg a czár dobta fel a sapkáját.» A czár öröme nem volt tartós: «Mikor látta a czár a hegytetőről, hogy vereséget szenvedett az oroszok serege, könnyárt öntött bús szeméből. Vér öntötte el a szívét, máját és a szemét. Fátyolt borított arczára és úgy elsötétült a világ, mintha felhő fődte volna be a napot. Bátran jött özre vadászni, mit tudta ő hogy az oroszlanra vadászik. Hulat fogni feszíté ki hálóját, mind hálója mind a hal kisiklott a kezéből. Rózsaszín areza sáfrán-színt öltött magára, de azért nem nevetett az ajka.» A plevnai győzelem leírása után röviden elbeszéli a város feladását és 'Otmán pasa találkozását az orosz czárral. A békét 'Otmán pasa közbenjárásának tulajdonítja. A békekötéssel véget ér a kis éposz, mely egy egészen újkori eseményt hangzatos költői, néhol kissé tudákos nyelven ad elő.

Érdekes jelenségek az újabbkori persa irodalomban azok a nők, kik leküzdve az akadályokat, a költészet művelésével némi hírnevet szereztek magoknak. Számuk a modern persa irodalomban a többi költőkéhez képest elenyészőleg csekély. Dívánjaik nem igen kerültek a nyilvánosság elé, így a legtöbbitől csak egy pár verset találunk feljegyezve. Mint általánosan tudva van, az iszlám, mely a nőt csak a férfi gyönyöre eszközenek tekinti, sokkal jobban gátolja a női nem emancipációját és szellemi fejlődését mint a kereszténység. Renan jólmondja a zsidók történetét tárgyaló művében, hogy a nagy sémi vallások, értve a zsidó vallást és az iszlámot, egyenesen csak a férfiak érdekét tartják szem előtt, és jóformán tekintetbe sem veszik a szépnemét.¹⁾ A kereszténység, mely az idők folyamán sokat veszített sémi jellegéből, lassan lassan tért engedett a női nemnek.

A régi keresztények, igaz, még a tisztátlan asszonyi állatról beszéltek, sőt a mi több, az orthodox oroszok török módra elzárva tartották nejeiket egész Nagy Péter trónraléptéig, de a monogamia,

¹⁾ Ces grandes religions sémitiques organisées sont faites pour les hommes, non pour les femmes. L'ancien judaïsme, l'ancien islamisme, ne faisaient presque aucune place aux femmes. Histoire du peuple d'Israël. Paris 1891. III. köt. 123. l.

mely a család központjává teszi a nőt, a mivelődés terjedésével mindinkább tágitja a nők jogait és munkakörét. Az egyenjogúság még nincs ugyan meg teljesen, de az már csak idő kérdése. Egészen más a nő helyzete keleten, a régi moszlimok embernek sem tartották a nőt, sőt némelyek a lelket is meg akarták tagadni tőle; újabb időben a nő helyzete keleten is javult, de a soknejűség, mely a nőt rabszolgává degradálja, áthághatatlan akadály a minden haladásnak ezen a téren. Iránban a nők szabadabban mozognak, a siita több szabadságot enged nejeinek, mint a többi mohammedán felekezetek. De mind ez csak a férj szeszélyétől függ, kinek az elválás könnyűsége hatalmas fegyvert ad a kezébe. A magasabb rangú nő sokkal rosszabb helyzetben van, mint a középosztályhoz tartozó. Ha jó családból származva, házasság útján jutott is valamely nagyúr háremébe, nem sokkal több ott, mint a pénzen vett rabszolga. Míg minden moszlim lehetőleg arra törekszik, hogy tehetsége szerint tanitassa fiát, addig a leánygyermek oktatására senki sem gondol. Vadon, minden tanítás nélkül nő fel a legtöbb leány az enderunban. Az írás és olvasás, mely nem oly könnyű dolog keleten, mint nálunk, a legtöbb esetben örök titok marad előtte. A rabság, gyámkodás és feltékenység eloyomják a nőben az önbecsülést, mely minden erény alapja. A moszlim ember nem hisz hitvese erényében és azt tartja, hogy minden nő már természeténél fogva rosszra hajló. Természetes, hogy a megvetett nő, kinek fogalma sem lehet a jóról, nemesről, sokszor igazolja a róla táplált rossz elővéleményt. A történelem megmutatja, hogy elég megvetni egy népet vagy néposztályt, hogy az a megvetés, lealázás behatása alatt megvetetté, alávalóvá legyen. A moszlimok nem győznek eleget panaszkodni a nők alattomoságáról, hitszegéséről, megbízhatatlanságáról és ármányosságáról, a híres persa eredetű arab mesegyűjtemény, az Ezer egy éj, tele van a nők gonoszságát illusztráló mesékkel. A legtöbb mohammedán költő el-elmoralizál a nők romlottságáról, de egyiknek sem jut eszébe annak okát kutatni. Ha az irodalmat tekintjük, sehol sem találunk a persáknál a női hűséget, erényt magasztaló költeményt. A siiták irodalmában hiába keresné valaki oly nemes megható rajzát a hitvesi odaadó hűségnek, mint azt az 6-ind Sávitrí és a híres Nala és Damayantiban szemlélhetjük. Egy olyan hű feleség, mint Sávitrí, ki a haláltól is visszaköveteli, kikönyörgi férjét, s ki a nő hivatását remekül kifejezi ebben a néhány

szóban: «A hová férjemet vezetik vagy a hová az maga megy, nekem is oda kell mennem, ez az örökké tartó kötelesség.»¹⁾ Egy Damayanti, ki a királyi palotát férje kedvéért az őserdővel cseréli fel, moszlim ember előtt képtelen, valószínűtlen jellem. A soknejűség, mely a családi életet, annak bensőségét, bizalmasságát elvéve, tönkre tette, hitvesi méltóságától megfosztva, ágyassá alacsonyította le a nőt. A család egészen más a Mohammed hitét követő népeknél, mint nálunk. Nem az atya, anya és a gyermekei közötti kapocs az, hanem a közös eredetű törzsé, mely utóbbi különösen a nomád és a török eredetű népeknél máig is megőrizte sok helyen régi jelentőségét.

A kedvezőtlen viszonyok mellett is, minden korban voltak az iszlámot valló népek közt nők, kik túltéve magokat az előiteleteken, mint írónők babérokat szereztek. A régi araboknál már Mohammed idejében voltak egyes költőnők. A jelenkorban is van Egyiptomban néhány nem közönséges tehetségű írónő. Törökországban a magyar eredetű Otmán pasa leánya, a ritka szépségű Nigár Hanim, számot tesz az oszmauli költők közt. Persiában, mint már fölhoztuk, kevés írónő van. Igazi költői tehetség nincs köztük, és csak mint különösségek érdemelnek említést. Többnyire a magasabb rangú főuri osztályból valók, kik a közönséges nőknél jobb nevelésben részesülvén, a háremi élet unalmainak elűzésére verselnek. Költeményeik a régi kaptafára vannak húzva és mint más modern persa költőknél láttuk, alig van verseikben valami egyéni. Műveiket olvasva, nehéz lenne azokból következtetni szerzőik nemére. Valami gyöngéd nőiést, mi elárulná a szép nemből származó szerzőt, hiába keresünk költeményeikben. Több-kevesebb sikerrel, mint férfi collegáik, a régi nagy mestereket utánozzák, ha kevesebb arab szóval élnek műveikben, az csak onnan van, hogy nem igen értik a próféta nyelvét. A szerelmet és a vallást, a mohammedán költők ezt a két szokásos tárgyát, mely a nagyok dicsőítése mellett kiapadhatatlan forrása a keleti muzsának, éneklik meg a hagyományos modorban. Ha van is náluk igazi érzés, az a felismerhetetlenségig el van fődve a közhelyekké vált frázisok alárcza

¹⁾ Yatra mé nyatō bhartā, svayam vā yatra gacchati
Mayā ca tatra gantavyam; esha dharmah sanātanaḥ.

Sávitrí ed. Kellner 1888. 186. l.

alatt. Néha a nagyúrhoz, a kinek háremjében élnek, intéznek epedő szerelmi verseket. Könnyen elgondolhatni, hogy micsoda érzelmek lehet az, mit egy világtól elzárt szép fiatal nő táplál elagott ura iránt, kinek kegyéért egész tuczat vetélytársnővel kell versengnie. Sok epedő versen meglátszik, hogy az csak hideg számítás műve. Nem a férj becses személye, hanem a kegyencz nőre váró anyagi előnyök képezik az Eris almát, a miért a háremhölgyek egymással versenyeznek. Igen jól tudják, hogy az a nő, a ki nem volt szerencsés magára vonni a nagyúr figyelmét, többi társnőitől megvetve, mily nyomoruságos életet él. Még a mindennapi kenyér is csak szűken jár ki neki.¹⁾ Az eunuchok durván bánnak vele, társnői mint szolgálót használják és nincs a kinek elmondja panasztát. Az irigyelt kegyencznő, mint hatalmas szultana, sokszor az államügyekre is döntő befolyást gyakorol. Mindenki hüzeleg, bókol neki, minden nő csak az ő kegyét keresi. Csak az a kár, hogy uralma pünkösdi királyság, mely a mily gyorsan támadt, ép oly váratlanul enyészik el. Egy újabb, fényesebb csillagtól elhomályosítva, a sötétségbe merül a kevésbé ragyogó háremcsillag.

A szerelmen kívül a vallásos irány is képviselve van a női költők sorában. A mohammedán vallás, a szép nemet háttérbe szorító, elnyomó tanai mellett is, számos női kebelben tudta lánggra lobbantani a nőkkel velök született vallásos érzést. Ismeretes, hogy a mohammedánoknál a szent férfiak mellett szent nők is vannak szép számmal. A háremek nyomasztó árulással, titkos bűnnel, ármánynyal telített légköre, nem igen alkalmas a vallásosság fejlődésére és megerősödésére. A vetélytársnők semmiféle eszköztől vissza nem rettenő vetélkedése, az irigység és a vele járó gyűlölet, a háremi élet ezen mindennapi jelenségeinek látása nem hathat nemesítőleg a kedélyre. Az énderűnban nincs családi élet, az anya csak eszköznök tekintí gyermekét, ki megszerzi számára urának jóindulatát. Nem ritkán minden lelkiismeretfurdalás nélkül megmérgezi vetélytársnője gyermekét, hogy az elveszítse a nagyúr ke-

gyét, s nem is gondol arra, hogy az annak a férfinak a gyermeke, kinek hajlandóságáért ő küzd.

Ilyen, az erkölcsiségre és vallásosságra kedvezőtlen viszonyok mellett is, akad elég nő, ki még a háremben is buzgó moszlim tud lenni. A legmagasabb rangú nők, még a hercegnők közt is, van olyan, a ki a legbuzgóbb férfiakon is túl tesz vallásosságban. Ily vakbuzgó nő volt Feth 'ali sah egyik leánya, Zobeideh Hanum. Tanítója és lelki vezetője, Mirza 'Ali Ne'ki, nem győzte eléggé magasztalni tanítványa vallásosságát. A hercegnőnek egész élete vallásos könyvek olvasása és ájtatossági gyakorlatokban telt el. Mekkába zarándokolt és a híresebb imámzadekat többször fölkereste. Tízszor megtette a zarándok utat Meshedbe. Óriási összegeket adott ki jótékonyossági czélokra, mesetek és karaván szerájok jókarban tartására. Soha sem fordult betegségében orvoshoz, hanem azokat az imákat és más ájtatossági gyakorlatokat végezte el, melyeket tanítójától tanult és saját belátása szerint megtoldotta azokat böjttel és más vezeklésekkel. Edud ed-Daület szerint Feth 'ali leányai között nem volt nálánál vallásosabb, és senki sem tudta magát úgy függetleníteni a földi vágyaktól, mint ő.¹⁾ Jótékonyága, ember szeretete nem ismert határt, minden rendelkezhető pénzét alamizsna-adásra és más jótékony czélokra fordította. Hogy mennyire ment a zarándok (hájtjeh) hercegnő jószívűsége, arra jellemző adomát beszél el Ihtisám el Mulk, ki akkoriban Hamadan kormányzója volt és egyik zarándokútjában elkísérte a vallásos hercegnőt. «Meshedbe együtt utaztam a hercegnővel, így kezdi elbeszélését Ihtisám el Mulk, rendkívül nagy forróság uralkodott, a karavánból a nagy melegtől két szegény zarándok rosszul lett. Nálam készletben az utazásra jég volt. A hercegnő ezt megtudva, jégért küldött a betegek számára. Kérésére adtam egy pár darabot a jégből. Másnap, mikor megint jeget kért, azt feleltem neki, hogy a jég magamnak is szükséges ebben a nagy melegben. Újra elküldte hozzám szolgálóját a hercegnő, azzal az izenettel, hogy a jégre nálamnál nagyobb szükségük van a szegény betegeknek, és holnap úgy is annyi jegem lesz, a mennyi csak kell. A hercegnő

¹⁾ Sven Hedin Genom Persien Mesopotamien och Kaukasien. Stockholm 1887, 114. l., hol, valószínűleg a sah udvari fogorvosa dr. Hybennet közlései után, élénk színekkel rajzolja a mostani persa sah nejeinek nyomoruságos életét.

در میان تمام دخترهتای خانات مغفورگویا از این حا جیه¹⁾

شاعر اده کسی آسوده تر نباشد تا ریحه عضدی 21. 1.

jövendölésén és nagy emberszereteten elesodálkozva, összes jeg-készletemet elküldtem neki. Másnap Sebzwár kormányzója, Neir ed-Daület, üdvözetemre jöve, nagy mennyiségű jeget hozott magával ajándékba. Meshedben egy más alkalommal egy zacskó dohányt küldtem ajándékba a hercegnőnek, mert láttam, hogy elfogyott dohánykészlete. Harmad napra legnagyobb meglepetésemre Aşaf ed-Daület három zsák dohányt küldött nekem ajándékba.¹⁾ A szentéletű hercegnőnek, úgy látszik, jövendőmondóságot is akarnak tulajdonítani tisztelői. Zobeideh Hanüm egész diván ghazelt írt össze. Verseiben, melyek magától érthetőleg többnyire mind vallásos tárgyúak, nincs semmi eredetiség. Egyikben a hagyományos modorban beszél a borból és a csaplárosról, a vallásos mámort írva le a bevett hasonlattal: «Hej csapláros, ide abból a borból két három palacczkkal. Hadd mondjak a bensőmet hevítő tüztől részeg módra két három verset. Azt akarom én, hogy ebben a mámorban magamról is megfélelkezzen. Hogy kívüled (t. i. az Istenen kívül) ne maradjon nálam sem rokon sem idegen.» Elég világosan kifejezi a tant az önzés leküzdése általi egyesülésről az isteni lényenél a következőben: «Jól mondták a szív fülébe, ha szerelmes vagy, légy bolond. Ha vele (t. i. az Istennel) egyesülni akarsz, magadnak is idegen légy. Ha igazán szereted őt, meg kell égetned magadat. Szerelmének lángjában lepke légy, pillangó légy. Minden beavatott szívében eblől a borból vannak borházak (t. i. bortartók). Oh szívem, ha azt akarod, hogy Istent ismerő légy, borház légy, borház légy.»²⁾ Egy epekedő szerelmes versében a gyertyához hasonlítja magát: «Az elválás ójjelén úgy olvadok, mint a gyertya. A találkozáskor úgy feltartom fejemet, mint a gyertya.

¹⁾ Tariḥ Eşudî 22. l.

گفتند خوش در کوش دل چون عاشقی دیو انه شو
 گر وصل او خواهی ز خود بیگانه شو بیگانه شو
 در عشق او گر صادقی باید بسوزی خو یشتن
 در شعله عشقش دلا پروانه شو پروانه شو
 اندر دلهر عارفی زین می بود میخانه نه ها
 خواهی دلا عارف شو میخانه شو میخانه شو

Utadon álldogálok, arra várva, hogyha eljössz, eljártsszam a szívemet. Távolléted alatt az elválás tüztől hol égek, hol meg úgy teszek, mint a gyertya.» Az említett Zobeidehén kívül még több leánya örökölte atyjok költői tehetségét. Ezek közül megemlítést érdemel 'Ifet Hanum, ki Husejn 'Ali hercegnek a Fársz tartomány kormányzójának volt a nővére. Szerette a vallásos elmélkedéseket és a költészetet. Meglehető jó nevelésben részesülvén, némi csillagjós-lási és csillagászati ismeretein kívül az arab nyelv elemeiben is jár-tas volt.¹⁾ A szép nest'alik és a nehéz síkesteh írást egyforma könnyűséggel tudta elolvasni. A régi nagy költők műveit kedvvel for-gatta és a nagy mystikus Gélal ed-Din műveinek nagy részét elol-vasta. Szorgalmasan verselt, de versei nem haladják meg a negyed-rendű persa költöcskék színvonalát: «Semmim sinces, mi állandóbb volna szerelmennél. Sohase telik be a szív a szerelem emlékével. A szomjazóknak nincs élvezetük víz nélkül. A fáradtakra nézve nincs pihenés, csak az álomban. A vízbefulónak nem kell a partnál egyéb. Télen jut a tavasz az embereknek eszébe. Mindennek van ta-vasza a világon. A szerelem a szerelmesek tavasza.»²⁾ Az előbbinél kevésbé mivelte de azért persa nőnek elég tanult volt Feth ali sa-hnak egy másik leánya, 'Ismet nevű, ki 'Ali Mirzának, ki Dauletsah néven ismeretes volt, az édes testvére (h'áher şulbi ve baṭni). A neshi írást igen szépen tudta írni és elég olvasottsággal bírt a persa iro-dalomban. Verseit, melyek tudtunkkal külön divánban nincsenek összegyűjtve, a régi modorban írta. Egyik fivérének halálára ezt az elegiát írta: «Mi dolog ez, te igazságtalan ég, hogy egy pillanatig se nyugszik a bosszud. Nincs egyéb boltodban a zsarnokoskodás-nál. Nincs bosszunál egyebed a zsáknodban. Nem akarod te, hogy a hold ragyogjon az égen. Nem tűrheted te, hogy világítson, süssön a nap. Úgy sirjon a lelked, mint az enyém. Úgy jajgass mindig, mint én.» Feth'ali nejai közül, kik a költészettel foglalkoztak, leg-nevezetesebb volt Taús Hanüm (páva-ürnö). Rendkívüli szépségével és eszességével egészen hatalmába tudta keríteni a sokat szerető

از علم نجوم و هیئت و مقدمات عربی بهره داشته خط
 نستعلیق و شکسته را خوانا خیرات حسان II. köt. 185. l.

²⁾ Vámbéry ugyanezt a verset közli, de más bekezdéssel és nyolcz verssorral megtoldva Mahmüd Kağar után Aus dem Geistes Leben Pers. Frauen. Zeitschrift der D. M. G. 45. köt. 410. l.

uralkodót. A sah ötszáz neje közül egynek sem volt olyan fényes udvara, mint ő neki. A hercegek és a vezírek törték magukat kegyeiért. Minden évben ujév napján nagy vendégséget adott, melyre az összes vérbeli hercegek, hercegnők és a sabbal együtt az egész miniszterium hivatalosak voltak. Az ünnepélyességek körülbelül két hétig tartottak. Minden részvevőnek rangjához illő ellátásáról gondoskodva volt. Elváláskor kiki állásának megfelelő ajándékot kapott.¹⁾ Táús Hanúm nem lakott a harembe a többi nőekkel, hanem a sah egy külön palotát építtetett számára, hol szolgáival és eunuchjaival fejedelmi fényben élt. A sah nejai között nagy vagyonáról volt híres, mely nem csupán drága ruhákból és kincsekkel érő ékszerekből, hanem a szokástól eltérőleg fekvő vagyomból is állott. Feth'ali az állami kincstárból óriási összegeket pazarolt kedvenc nejére, csak konyha-szükségletek, zöldségek czíme alatt ezer tománt kapott havonként,²⁾ ebből az egy adatból el lehet képzelni, hogy mennyit költöttek erre a persa Pompadour-ra. A sah, ki úgyszólván imádta kedvenc háremhölgyét, a «Birodalom koronája» (Tág ed-Daület) hangzatos névvel tüntette ki, és számtalan szerelmes epedő ghazelt és kaszidét intézett hozzá. Mirza 'Ali Hân Nizám ed-Daület, ki Feth'ali egyik leányát, Šems ed-Daület-et, birta nőül, egészen elámult, mikor Tág ed-Daület (az az Táús Hanúm) mesés pompájú termeit és pazar fénynyel bútorozott szobáit meglátta; saját kifejezése szerint «zavarba jöttem és elbámultam». Mahmúd herceg, ki maga is költő volt, dicséretekkel halmozza el Tág ed-Daület-et, mint költőt és alig tud elég pompás szavakat találni a hatalmas szultána méltóságának leírására. «Rangjának hangos szava megsiketítette a Jupiter és a Venus csillag fülét. Méltóságának zajos pompája a szegyen függönye mögé ülteti le a napot.»³⁾

¹⁾ Tárih Ešadi 11. l.

که ماهی هزار تومان باسم سبزی مطبخ مشار الیها از دفتر برات صادر شد و بقیه او ضاع بر همین فقره قیاس باید
144. 1. خیرات حسان کرد

اواز مر تبه اش گوش زهره و مشتری کر نموده و طنطنه
141. 1. خیرات حسان جاهش هوز را در پرده خجلت نشاند

A hatalmas szultána versei nem állják ki a kritikát, mert nincs bennök egy mákszemnyi eredetiség. A régi megszokott modorban ír az elcsépett, agyonénekelt, újra meg újra feldolgozott tárgyról, a boldogtalan szerelemről. «A szél nem képes hozzád eljutni, hogyan vihethé tehát el neked az én izenetemet. Meddig hitgessem még nyugalomra intve szívemet. Az én szegény szívem nem tud nyugodni.» Feth'ali iránti szerelmének ad kifejezést a következőben: «Az a madár, melyet a te hálód megfogott, nem jut annak többé a rózsáliget az eszébe.» A magasrangú, előkelő nőkn kívül még a középosztályból is vannak költőnők Iránban, de ezeknek művei nem igen kerülnek a nyilvánosság elé. Csak egyetlen, Šahbáz Hanúm nevűről, van tudomásunk, ki elég türethősen sikerült elegiákat (mertíjeh) írt. A szépnem még ez ideig, mint láttuk, igen szerény helyet foglal el a persa irodalomban és egyetlenegy tehetségesebb írónőt sem tud felmutatni.

TARTALOM.

	Lap
Általános jellemzése az új persa irodalomnak és nyelvnek, tekintettel a mivelődési viszonyokra	1— 11
Az irodalmi nyelvújítás szükségessége és az arra irányzott nevezetesebb kísérletek. — Golál ed-Din herceg ódonirályú történelme és Feth'ali Ašond Zadeh török szindarabjainak persa átdolgozása Mirza Ga'fartól	11— 21
A régibb és újabb persa irodalom történelmi tárgyalásának hiányos volta	22— 23
A tanulmányokban felhasznált persa irodalomtörténeti művek (tedkereli) ismertetése	23— 25
A modern persa költő helyzete az iráni társadalomban és az új persa költészet tárgya és iránya	25— 29

Lantos költészet.

Ka'ani a leghíresebb jelenkori persa költő	29— 48
Seruš a nagy panegyrista	55— 68
Višál a ghazel és mesznevi terén jó nevű költő	98—107
Sipihri költő és világkrónika író	120—124
Vekár a költő Višál idősebb fia	137—139
Tauhid az előbbi testvére	139—141
'Andalib az époszíró Sebái fia	141—142
Huđisteh	142—143
Šám Mirza rögtönzeteiről nevezetes udvari költő	143—146
Šiháb a költők koronája	149—150

	Lap
Mirza Mehdi	150—151
Mirza 'Abdul Muttalib az arabul is verselő	151—152
<i>Günyversek.</i>	
Jagmá Gendeki	48—55
<i>Époszi költészet.</i>	
Sebái Kašani az «Ur könyvének» szerzője	68—83
Sáfi éposziró	91—97
Aziz ed-Din az orosz-török háború megéneklője	171—178
<i>Vallásos költészet.</i>	
Nešáf Feth 'alí sah külügyminisztere	83—88
Furug ed-Din persául és arabul író	88—91
Mígmer	97—98
Rida Kuli Hân a jeles irodalomtörténetíró és nyelvész	107—120
Bismil Sirázi	124—125
Núr 'Alí sah és költeménye a «Paradicsom kertje»	125—127
Kutb ed-Din a hit sarka	127—128
Husejn Kazvini	128—131
Galib	131—132
Muzfir az új persa Rûmi	132—135
Sáfi	136—137
<i>Orvos költők.</i>	
Nádiri	135—136
Hekim el Memalik	146—149
<i>Előkelő költők.</i>	
Ihtisám el Mulik	162—166
Neváb válá Mir Ašor a főlovászmester	166—168
Mirza Esger	168—169
Debír el Mulik	169—170
Edib	170—171
<i>Fejedelmi írók.</i>	
Feth 'alí sah	152—157
Našr ed-Din a mostani persa uralkodó	157—161
<i>Írók.</i>	
Az íróokról keleten és Persiában	179—183
Zobeideh Hanúm vallásos irányú költőnő	183—185
'Ifet Hanúm	185
'Ismet Hanúm	185
Tašs Hanúm a persa Pompadour	186

28 l. 15 kr. — IX. szám. Az íkes-es igékről. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 1857.
32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól 1875. 25 l. 15 kr.
(1872—1875.)

V. k. I. szám. Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Samuel* r. tagtól 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangnyelvről a magyar nyelvben. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Ballagi Mór* r. tagtól 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett *Szász Károly* l. tagtól 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylus. *Tel'fy Iván* lev. tagtól 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Berczy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól. (1875—1876.)

VI. k. I. szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. *Magy Auréltól* 10 kr. — II. szám. A manduk szertartásos könyve. *Balint Gábortól* 10 kr. — A rómaiak satirájáról és satirairókról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldsiher Ignác* l. tagtól 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vassary Kolozs* l. tagtól. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mordvainak történelmi viszonyosságai. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 20 kr. — IX. Eranos. *Tel'fy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az íkes-es igékről. *Joannovics György* l. tagtól 40 kr. (1876.)

VII. k. I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasználatára. *Budenz Jozsef* r. tagtól. 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 10 kr. — Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavics Kleon új-görög drámája. *Tel'fy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcár. — VII. A névek uk és ik személynévairől. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív kultúrájában az égi testek. *Vambéry Armin* r. tagtól 10 kr. — X. Batori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

VIII. k. I. Corvin-codexek. *Dr. Ábel Jenőtől*. 60 kr. — II. A mordvainak pogány istenei s ünnepi szertartásai. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvidtól*. 20 kr. — IV. Tannimány a japáni művészetéről. *Dr. Zichy Agostól*. 1 rt. — V. Emlékbeszéd Pázmányi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmándon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ükkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiraták phonetikus értékéről az ó-ind-ben. *Magy Auréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Ábel Jenőtől*. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Karolytól*. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

IX. k. I. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J.* r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budúr Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Agost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunok és avarok nemzetisége. *Vambéry Armin* r. tagtól. 30 kr. — A Kün- vagy Petrarka-codex és a künök. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Os vallásunk füstenei. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer esztetikája. *Dr. Ruzsicska Kulmantól*. 10 kr. — IX. Os vallásunk kisebb-isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F.* l. tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignác* l. tagtól 30 kr. — XI. Magyar egyházi népdékek a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogssich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól 20 kr.

X. k. I. A jelentősen alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hünmonda.

től 10 kr. — VI. Euripidesz tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophoklész tropusáival. Miveltégtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) *Dr. Pets Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VIII. Cautionale et Passionale Hungaricum. *Boginich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kültag felett *Dr. Heinrich Gustav* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Újabb adalékok a magyar zene történelméhez *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romantizmus. (Székközlő.) *Banoczi József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Újabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

XI. k. I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — II. Ujjgörög irodalmi termékek. *Dr. Tölgy Iván* l. tagtól. 40 kr. — III. Középkori görög verses regények. *Dr. Tölgy Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Idegen szók a görögben és latinban. *Dr. Posner Karolytól*. 50 kr. — V. A eszav-sókról. *Vámbery Ármán* r. tagtól 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól 20 kr. — VII. Telagdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. *M. Lúth Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György nyelve. *Dr. Kiss Ignác*tól. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről. *Goldsiher Ignác* l. tagtól 10 kr. — X. Vámbery Ármán «A magyarok eredete» című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 60 kr. — XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Bullagy Mór* r. tagtól. 20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészlet. I. Válaszom Hunfalvy Pál bírálati megjegyzéseire. *Vámbery Ármán* r. tagtól. 30 kr.

XII. k. I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignác*tól. 60 kr. — II. Szombatos codexek. *Dr. Nagy Sandortól*. 30 kr. — III. A reflexív és valláserkölcsi elem a költészetben a Longfellow. Székközlő. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok használata a magyarban. *Kunoz Ignác* és *Munkácsi Bernáttól*. 50 kr. — V. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészlet II. *Vámbery Ármán* r. tagtól. 50 kr. — VI. Riktól tanult a magyar irni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. — VII. A kaszatommi-i török nyelvjárás. *Irta Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögökönél. *Tölgy Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldogságon, ósvallásunk istenszasszonya. *Kálmány Lajos*tól. 20 kr. — X. A mondat dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kunok nyelvéről és nemzetségről. *Gr. Kun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogaróla. (Székközlő.) *Abel Jenő* l. tagtól. 50 kr.

XIII. k. I. Kudrum, a monda és az eposz. *Heinrich G.* l. tagtól. 40 kr. — II. A votják nép multja és jelene. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — III. Palosztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. *Goldsiher I.* l. tagtól. 40 kr. — IV. A homeroszi Demeter-hymnusáról. *Abel Jenő* l. tagtól. 50 kr. — V. A votjákok pogány vallásáról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — VI. A régi magyar nyelv szófala. *Szarvas Gábor* r. tagtól. 10 kr. — VII. Egy kis viszhang Vámbery Ármán ur válaszára. *Budenz J. r.* tagtól. 20 kr. — VIII. Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. *Szilgy Kálmán* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szegedi Lénárt énekeskönyve. *Boginich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — X. Szőrendi tanulmányok. I. rész. *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — XI. A kisebb görög tragikusok tropusai *Pets Vilmostól*. 10 kr. — XII. Heraklita. Ránkavis Leon hellén drámája. *Tölgy Iván* l. tagtól. 30 kr.

XIV. k. I. Az ó- és középkori Terentiusz biographiák. *Abel Jenőtől*. 40 kr. — II. Szőrendi tanulmányok. II. rész. *Joannovics György* t. tagtól. 40 kr. — III. A mordva nép házassági szokásai. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — IV. Jelentős újhellén munkákról. *Tölgy Iván* l. tagtól. 30 kr. — V. Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. *Kálmány Lajos*tól. 10 kr. — VI. Etymologicum magnum Romanie. *Putnoky Miklóstól*. 20 kr. — VII. A magyar szótár. *Simonyi Zsigmond*tól. 30 kr. — VIII. A nyelvújítás történetéhez. *Simonyi Zsigmond*tól. 20 kr. — IX. Szőrend és accentus. *Brassai Sámuel* t. tagtól. 40 kr. — X. Három francia hellenista és a volapük. *Tölgy Iván* l. tagtól. 20 kr. — XI. Euhemeri reliquia. *Nemethy Geza*tól. 60 kr. — XII. Gáti István steganographiája, kapcsolatban a modern stenographiával. *Vikár Béla*tól. 40 kr.

XV. k. I. Az izraeli vallásos mozgalmak az első négy században. *Dr. Schreiner Márjontól*. 30 kr. — II. André Chénier költészete. *Haraszi Gyulától*. 1 frt 50 kr. — III. Kombináló szóalkotás. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 40 kr. — IV. Az aranyos-szóki* mohácsi nyelvemlékek. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 15 kr. — V. Psychiatria és politika. *Zichy Antal* l. tagtól. 10 kr. — VI. Újabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás. *Tölgy Iván* t. tagtól. 60 kr. — VII. A magyar zene fejlődésének

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

BEKÜLDÖTTÉ

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XV. KÖTET, XII. SZÁM.

UJABB ADATOK

A KÚN PETRARCA-CODEXHEZ

ÍRTA

GRÓF KUUN GÉZA

T. TAG.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Ára 15 kr.

BUDAPEST.

1892.

I. k. I. Solon adótörvényéről. *Telley Ivántól*. 1867. 14 l. Ara 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Telley Ivántól*. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Tarkányi J. Bélától*. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól*. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Toldy Ferenczről*. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vamóéry Ármintól*. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Galeji-Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sandortól*. 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól*. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szecezi Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferenczről*. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Samueltól*. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól*. 1870. 43 l. 20 kr. (1867—1869.)

II. k. I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codextről. *Mátyás Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Finyai Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétéssigeti görög népnyelv. *Telley Ivan* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1583-ból. Második közlés. IV. Egy XVI. századbeli növénytanú névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtti *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ara 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésük módjairól. *Gr. Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. *Szilády Aron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szebeny Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A jefferekről. *Szilády Aron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. *Szörényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár. (1869—1872.)

III. k. I. Commentator commentatus. Tárlozások Horatius satiráinak magyarázó utján. *Brassai Samuél* r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérei János Berczei Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitmitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finyai Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ósköltészetre. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleichner Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól. 51 l. 20 kr. (1872—1873.)

IV. k. I. szám. Paraleipomena kai diorthomena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneide II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. *Brassai Samuél* r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálint Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt kháymik danna hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mivélése hazánkban. Székfoglaló *Bartalus István* l. tagtól. 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi nyelvújítás. *Telley Ivan* l. tagtól. 1874. 10 l. 20 kr.

ÚJABB ADATOK

A KÚN PETRARCA-CODEXHEZ

IRTA

GRÓF KUUN GÉZA

T. TAG.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1892.